UVODNI ESEJ
3 Aleš Maver: **Ko vrata leta zapira vojna**

PLEČNIKOVO LETO
6 Anton Berčan: **Jože Plečnik – mož vere (Življenje kristjana)**

SMER LITERATURA
12 Eva Ule: **Herbarij anthroposa**

POEZIJA
14 Miljana Cunta: **Tisto noč**

PROZA
15 Tadeja Krečič Scholten: **Konec? Začetek?**
18 Francesco Petrarka: **Pismo Aneju Seneki**

LITERATOVA BESEDA
22 Danica Križanič Müller: **Ko se rodi pesem, bi lahko poletela**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE
24 Matija Remše: **Prihodnost napredka**

POGOVOR
28 Drago Jančar: **Umetnost si mora upati izreči več**

PORTRET
35 Dominik Janez Herle: **Ana Klemenc, junakinja in predhodnica prodornih slovenskih žensk**

IN MEMORIAM
38 Matija Remše: **Ivan Mohar**
40 Simona Gregorčič: **Jasmina Rihar (1975–2022)**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE
42 Ferdinand Šerbelj: **Martin Johann Schmidt, imenovan Kremser Schmidt (1718–1801)**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA
45 Nina Novak Kerbler: **Predstavila jim je svoje ali njene starše?**

SEDMA UMETNOST
48 Aleš Čeh: **Češkoslovaški filmski čudež**

ESEJ
52 Andrej Rahten: **Lambert Ehrlich na pariški mirovni konferenci**
57 Nina Ditmajer: **Zakaj so bile *Dogodivšine štajerske zemle* Antona Krempla podvržene cenzuri**
60 Jan Dominik Bogataj: **Krščansko spominjanje med *confessio* in *exomológēsis***

PREDBRANJE
64 Alena Mornštajnová: **November**
67 Urška Perenič: **Luize Pesjakove pesmi za slovensko mladost v zrcalu bidermajerja**

JUBILEJ
70 Andrej Arko: **Malo takih mož**
72 Ivan Štuhec: **Ddr. Anton Stres**

KNJIŽNE OCENE
76 Kristian Koželj / **Branko Cestnik: Šesti pečat**
77 Ifigenija Simonović / **Tone Kuntner: Grabe mojih sanj**
79 Eva Ule / **Fjodor Mihajlovič Dostojevski: Dnevnik pisatelja**
81 Edvard Kovač / **Janko Prunk: Iskanje pristana**

KULTURNI ODMEVI
84 Ifigenija Simonović: **Proti sprotnemu smislu za nazaj in za naprej**

87 CELOLETNO KAZALO 2022

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2022, ŠTEVILKA 6, LETNIK XXV

UREDNICA
dr. Cvetka Rezar Mlakar

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
Jernej Kusterle

OBLIKOVANJE
Sara Pančur

LEKTORIRANJE
dr. Cvetka Rezar Mlakar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
500 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izhajanje te revije v letu 2022 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Jaslice, ki jih je naredil Peter Krušnik po Plečnikovem načrtu; hrani: Anton Berčan.

ISSN 1408-645X

Urednica Celjske Mohorjeve družbe dr. Cvetka Rezar Mlakar

Zadnja letošnja številka *Zvona* v tem predbožičnem času, zaznamovanem s pričakovanjem rojstva betlehemskega otroka, zaokrožuje še en pester letnik svojega izhajanja. Pred vstopom v leto, ko se bomo spominjali stoletnice smrti Josipa Stritarja, ki je davnega leta 1870 na Dunaju porodil *Zvon* kot prvo slovensko literarno revijo, se uredniško oko z zadovoljstvom ustavi na celoletnem kazalu, ki priča o bogatem literarnem in kulturno-družbenem dogajanju tega leta. Zaznamovale so ga mnoge velike zgodbe, ne samo vesele, kot je rojstvo, temveč tudi težke, kot jih še vedno ustvarja vojna in kot jih spremlja neizbežna smrt, ki pa jo v luči Plečnikove trdne vere v posmrtno življenje smemo dojemati kot rojstvo za novo, večno življenje. In kar nekaj vélikih, ki so svoj pečat pustili tudi v *Zvonu* in se jih zato z veliko hvaležnostjo spominjamo, smemo pomirjeni prepustiti tej veri: Jožeta Snoja, Lovra Šturma, Mihaela Glavana, Marije Bitenc Samec, Toma Korošca, Borisa Pahorja, Primoža Kureta, Kajetana Gantarja, Vladimirja Kosa, Oskarja Simčiča, Ivana Moharja, Jasmine Rihar idr.

Kot razmišlja Drago Jančar v pogovoru ob svojem zadnjem romanu *Ob nastanku sveta*, je vsako novo rojstvo na nek način »nastanek sveta«, ko je treba vse spoznati na novo – »od prvih korakov, prvih besed, prve zasnove besed, prve slutnje poezije, prve ljubezni, prvega sovraštva, prve izdaje …« Pesnica v pričujoči številki tudi nastanek nove pesmi doživlja kot rojstvo, po katerem bi lahko kar poletela. Literati s snovanjem besed druge za drugo rojevajo nekaj novega, nekaj lepega, nekaj dobrega. Nenazadnje bi lahko rekli, da je tudi vsaka nova številka in vsak nov letnik *Zvona* kot novo rojstvo. V njem se porajajo nove zgodbe, novi ustvarjalci, nove misli in spoznanja, novi verzi in rime …

Vsako rojstvo je na nek način nastanek sveta, saj se z njim na skrivnosten, pogosto človeštvu nedoumljiv način uresničuje tisto, kar je skrito za zmožnostjo naših besed, misli, želja in predstav. Vsako rojstvo človeka opominja na nekaj več, in ko je umetnost v službi rojstva nečesa dobrega in lepega, si mora v vseh svojih pojavnih oblikah upati izreči več.

Dr. Aleš Maver

Ko vrata leta zapira vojna

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Leto, ki zapira vrata, je bilo eno tistih, ob katerih mora človek priznati, da si jih 1. januarja niti približno ni predstavljal tako, kot so potekala. Zame je prineslo prvo vojno, ki jo res doživljam kot vojno. Vem, ob takšni opredelitvi bo marsikdo zmajal z glavo. Navsezadnje v času slovenske osamosvojitvene vojne nisem bil več povsem nebogljen, orožje po svetu pa povsem ni molčalo niti minuto mojega dosedanjega življenja. Čeprav je to res, je subjektiven občutek znova močnejši od neizpodbitnih dejstev. Že devetmesečno krvavenje Ukrajine me, priznam, spravlja ob pamet. Ne morda tako intenzivno kot v prvih tednih spopadov, ko so bile vse moje dejavnosti le bleda senca mrzličnega spremljanja stanja »na fronti«, a še vedno dovolj, da nekje v ozadju kljuva skoraj vsak dan.

In če se prvič zares srečujem s pojavom vojne, moram prvič zares premisliti tudi vse tiste dileme, ki jih ta grozljiva, za nazaj pa za marsikoga tako privlačna spremljevalka človeštva od njegovih začetkov sem zastavlja vsakomur. Nisem si predstavljal, da je med njo kot papirnato stalnico zgodovine in njenim dejanskim »umesenjem« v sedanjosti tako velik razkorak. Prej se mi je dozdevalo, da sem odločilen korak storil že, ko sem težišče (papirnatega) zanimanja prenesel s sapo jemajočih tehničnih novosti v napadalni in obrambni tehniki ter suhoparnih statistik o mrtvih in ranjenih, zmagovalcih in poraženci, na usode žrtev. Toda vojna iz krvi in mesa – in taka ruska agresija na Ukrajino je, ker mi je napadena država po naključju ljuba in blizu – terja še vse kaj drugega. Raje bom molčal o svojih notranjih monologih o povsem stvarnih vprašanjih tam v marcu in aprilu, ker je bila večina odgovorov sebična in nezadovoljiva.

Pač pa skoraj ne mine teden, da se ne bi spomnil na neki verz iz *Uvoda h Krstu pri Savici*, kjer je govor o noči v črne zemlje krili in o sužnjih dnovih. Priznam, vedno doslej se mi je zdela izbira besed prenapeta in vsaj našemu času docela neprimerna, uporabna kvečjemu za bombastične govore na množičnih shodih in demonstracijah, do katerih sem zaradi odpora do kulta osebnosti (z izjemo morda lastnega, se razume) razvil nekakšno antipatijo. Šele v zadnjih mesecih se mi je začelo svetlikati, da utegne človek priti v položaj, ko se Prešernove, vendarle enako kot moje iz varnega naslonjača napisane besede lahko zazdijo za odtenek stvarnejše. Misli sem se ustrašil. Saj je tudi moja razlaga zadnjih desetletij slovenske zgodovine temeljila na izhodišču, da je slovenska tragedija 20. stoletja res izšla iz grozote brutalne okupacije, vendar jo je bistveno zaostrilo in jo šele zares spremenilo v tragedijo neodgovorno igračkanje s človeškimi življenji v okviru malo smiselnega odpora in nanj prilepljene

nasilne revolucije. Potrditev svojega mnenja sem še nedavno našel v starih Mohorjevih koledarjih, kjer je bilo treba še leta po koncu vojne katoliško javnost prepričevati, da je bilo dovoljeno za neznatne začetne uspehe odpornikov v zakup vzeti takšne nesorazmerne žrtve.

Miselni sprehodi v Ukrajino pa so mi v spomin priklicali že zdavnaj pozabljene like in dogodke. Recimo deklico iz Mihovega mlina Iva Zormana. Kot otrok sem v zgodnjih osnovnošolskih letih tolikokrat sočustvoval z njo, ko je prišla v šolo, v kateri ni več našla priljubljene učiteljice, marveč trdo tujko. S precejšnjo gotovostjo sklepam, da se mnogi ukrajinski otroci pod peto okupatorja z vzhoda srečujejo z enako praznino in žalostjo kot sicer knjižna, toda meni nekoč tako domača deklica. Ob njej moram pomisliti tudi na druge nekdanje spremljevalce svojega otroštva. Na v gozdu, kamor sem hodil po gobe, ustreljene talce, na na tuje odpeljane prisilne delavce, končno na ukradene otroke, na dečke, ki prav v teh dneh morda dobivajo drugo ime, kot deček še v eni slovenski literarni upodobitvi. Pa seveda na skladovnice v Radečah razrezanih Mohorjevih knjig, na ukinjena društva in organizacije. In potem v naval sočutja pljuskne celo še manj prijetno kljuvanje. Kaj bi storil jaz? Bi se uničevanju uprl? Ali pa bi se, kar se mi, moram reči, zdi glede na mojo splošno kondicijo precej verjetneje, potuhnil. In morda celo še naprej predaval zgodovino na univerzi v enem od zasedenih mest, le da tisto novo zgodovino, v kateri Ukrajine ni in je zgolj Mala Rusija, ki že od leta 1300 željno čaka na pridružitev veliki, močnejši in modrejši sestri. Zato mora takoj utihniti vsakršno dvigovanje moralnega prsta nad tistimi, ki so kaj takega kdaj počeli ali počnejo tam na vzhodu prav ta trenutek.

Nazadnje se oglasi še čisto slovenska izkušnja, z njo pa strah, da bi se mogoče v odpor proti zasedbi, ki se zdi nujen, če naj bodo deklice iz Mihovega mlina in dečki z dvema imenoma kdaj spet rešeni zadušljivega »bratskega« objema, prikradlo kaj takega, kar bi zaradi tega, ker je bilo ob pravem času na pravem mestu, nekoč zahtevalo nespodobno nagrado. In ne bi nehalo pobirati uničujočega davka od ljudi, za katere bi imelo občutek, da so mu dolžni hvaležnost. Misel brž odženem. Ne morem se sprijazniti, da bi lahko bilo ukrajinsko junaštvo omadeževano, kot je postalo slovensko pred osemdesetimi leti tako rekoč takoj.

Izgubljen v vseh teh težkih mislih sem sam večkrat pritrdil nedavnemu preblisku Matjaža Grudna, da v Sloveniji danes mnogi, ki imajo polna usta hvale za osvobodilni boj rojakov iz polpreteklosti, v Ukrajini stiskajo pesti za »Nemce« ali jih skušajo vsaj razumeti, medtem ko drugi, ki so do omenjenega boja kritični, poveličujejo ukrajinski odpor. Sam že sodim v to drugo skupino. Skušam pa se vživeti tudi v pripadnike prve. Njihova zadrega ni manjša od moje, prej večja. Pred očmi se jim namreč ruši dolgo ujčkana podoba sveta, pri nas podložena s plodnim izročilom papirnate neuvrščenosti. V tem izročilu je bilo nesporno, kdo je dober in kdo je slab, kdo je lahko žrtev in kdo je obsojen na večno vlogo okupatorja in fašista. Zdaj pa je napačna žrtev in napačen je okupator. Iz prve dežele socializma, ki je ves svoj prestiž

zgradila na neumornem širjenju antifašizma po svetu, ob čemer je bledel spomin na uničevalna taborišča, na milijone žrtev lakote, na kulturno barbarstvo brez primere, letijo rakete na nakupovalna središča in šole. Da bi bila podoba še manj prizanesljiva, se je izkazalo, da ne le nima česa pokazati »naprednemu delu človeštva«, ki je vanjo položilo vse svoje upe. Še celo na vojaškem področju se je njena slava v devetih mesecih vojne sesula kot hišica iz kart. Sprehod do Kijeva je že zdavnaj privid. Besnemu tiranu, ki je dve desetletji trapil svet, ko je bil malo car in malo partijski sekretar, malo napol menih in malo obnovitelj planskega gospodarstva, pa malo borec za sveti zakon in malo glasnik resnične demokracije brez strank in brez pluralizma, ni preostalo drugega, kot da je smuknil v vlogo fanatičnega igričarja, ki divje stiska na tipkovnico in kot v stari dobri »streljačini« brez premisleka izbira cilje, samo da bi naredil kar največ škode. Že zdavnaj je pač zgrešil vse tako imenovane strateške cilje in ne more domov z izjemo velikega števila žrtev prinesti prav nič otipljivega. Pri tem ne pomisli, koliko obupa je razen Ukrajincem in svojim ljudem povzročil tistim, ki so gledali in nemara še gledajo v njem strateškega genija, ki bo ob koncu vendarle presenetil z zmagovitim udarcem. Celo mene so malo okužili s svojo vero, da v vsakem »zmagovitem« okupatorjevem umiku gledam potencialno napoved nečesa res genialnega. K sreči je bil doslej vsak umik zgolj umik.

Potem ko sem skušal skočiti v kožo drugega, se še teže odločim, ali se v svoji ob vseh dilemah počutim udobno. A med pripravo na počasno zapiranje vrat za leto s prvo pravo vojno v svojem življenju me neka iskrica le tolaži. Po eni strani vstaja tam na vzhodu velik narod, resda za pošastno ceno. Trnovo pot prevpraševanja preteklosti je odlagal kot vsi drugi. Dokler se je dalo. Sedaj se dokončno ni dalo več. Mnoge iz Sovjetske zveze podedovane gotovosti niso bile manj udobne kot podedovane gotovosti pri nas ali kjer koli drugje. Zakaj bi torej skakali čez prepad, ko pa je bilo prineseno iz nekdanjih časov kljub vsem pomislekom znano in preizkušeno? Zato so tudi v Ukrajini mižali na eno ali kar obe očesi, ko bi se bilo treba v nasprotnem primeru naprezati. Nikakor si ne želim, da bi morali skozi pekel, ki ga preživljajo oni, da bi le prestopili brezno. Lahko pa so nam nemara zgled, čeprav je strah pred pogledom v tolmun, kot kažejo tudi zadnji tedni, še vedno hromeč.

Drugič je vojna z vso svojo grozljivostjo vsaj za nekaj tednov, nemara celo mesecev, vendarle zbližala zahodno in vzhodno krilo evropskih pljuč. Nekoč sem slišal celo nekdanjo nemško pravosodno ministrico, ki nikoli ni varčevala s sipanjem žvepla na »zaostale« vzhodnejše članice Evropske unije, reči, da bi morali že prej bolj prisluhniti tistemu, kar so jim govorili Poljaki ali Litovci. Pa so jih imeli za paranoike. Seveda si ne kaže delati utvar o trajnosti prisilno vzpostavljene enotnosti. A upanja, da bo glas bolj preizkušenega dela celine, h kateremu sam prištevam tudi Slovenijo, v prihodnje zaradi vojne izkušnje bolj slišan, si ne bom pustil kar tako vzeti. Tolažilo me bo, ko bom premleval o stvareh, ki so se mi lani ob tem času zdele nepredstavljive.

Mag. Anton Berčan

Jože Plečnik – mož vere

Življenje kristjana

»Učitelj, katera je največja zapoved v postavi?« Rekel mu je: »Ljubi Gospoda, svojega Boga, z vsem srcem, z vso dušo in z vsem mišljenjem. To je največja in prva zapoved. Druga pa je njej enaka: Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe. Na teh dveh zapovedih stoji vsa postava in preroki« (Mt 22,36-40).

Moralni teolog Bernhard Häring piše v svoji knjigi *Svobodni v Kristusu*, da imata tako ljubezen do Boga kakor ljubezen do bližnjega svoj izvor in cilj v Bogu, ki je prva zapoved odrešujoče Božje pravičnosti, da ljubimo Boga z vsem srcem. Ker pa je ta ljubezen povsem nezaslužen dar in teži po svoji naravi k temu, da bi vse ljudi zedinila v njegovi ljubezni, je druga zapoved vključena v prvi. Bog ljubezni, ki se v svoji neskončni svobodi obrača k nam, si zasluži odgovor ljubezni in hoče, da bi mu tisti, ki jih ljubi, ljubezen vračali. Ne želi si le, da bi ga častili posredno z ljubeznijo do bližnjega; želi, da bi s svojim odgovorom častili samo njega samega.[1]

O našem velikem arhitektu Jožetu Plečniku bi lahko rekli, da je živel iz preproste, toda globoke vere. Pravzaprav je bil aristokrat, ki je bil izredno ponižen. Neštetokrat se je moral odpovedati lepoti, ki jo je narisal, ker mu jo je plašljiv, preračunljiv ali nevnet rokodelec objedel. Če bi si črkostavec drznil ugovarjati pesniku, da mu je neprilično vstaviti kakšno težjo besedo in naj pesnik zaradi lažjega teksta najde bolj komodno besedo … Pater Martin Perc je zapisal, da je ob takih dogodkih veliki mojster vedno dejal:

> »Oh, dragi gospod, biti moramo veseli in Bogu hvaležni, da se da vsaj nekaj narediti!« Ne bom našteval toliko njegovih izjav, kot so: »Kaj pa zmoremo, kaj pa znamo, dragi gospod, če bom zmogel, če mi bo dano, če bo Bog dal, nič ne morem obljubiti, jaz sem en revež …« Kratko lahko rečemo: Vsak poln klas se sklanja, in bolj ko je poln, globlje se sklanja.
>
> Pa se svoje polnosti tudi zaveda. Bilo je čudovito doživljati, kadar se je nad globokim prepadom njegove ponižnosti zasvetil vrh njegovega ponosa. Meni se je to prvič zgodilo ob stranski krstilnici. Ko je predložil načrt, je, kakor zmeraj, vprašal: »Ali vam je všeč, ali boste izpeljali?« To vprašanje je bilo vedno tako postavljeno, da se je čutila negotovost, s katero je tolikokrat pričakoval odločitve o izvršitvi svojih načrtov. Ko je slišal odgovor, da o tem ni dvoma, marveč da z veseljem in hvaležnostjo njegovo umetnino sprejemamo in jo bomo čim prej izvedli, pa je dejal: »Zdaj vam pa lahko povem. Poznate me in veste, da nočem vraga klicati, pa vam povem, če boste to izpeljali, ste dovolj napravili v svojem življenju, ker drži, ne bodo je hodili samo Slovenci gledat.« To je bilo leta 1947, ko je bila možnost,

[1] B. Häring, *Svobodni v Kristusu* II., Mohorjeva družba, Celje 2001, 339.

priti v Jugoslavijo od drugod, zelo majhna. In vendar sem sam doživel, da je to krstilnico prišlo gledat dvanajst narodnosti.

Drug primer je bil z načrti za cerkev v Šmartnem v Tuhinju. Kljub veliki skrbi in prizadevanju vseh prijateljev cerkvenih Plečnikovih del je stvar dokončno padla v vodo in je njegove načrte, za katere se je trudil dve leti, zadela ista usoda kot toliko drugih, da so ostali samo na papirju. Potožil sem mu, kako nam je to žal zaradi tamkajšnjih otrok in zaradi tamkajšnjih ljudi, pa seveda tudi zaradi njega. Odgovoril je: »Prav je, da se vam smilijo otroci in tamošnji ljudje, kar se pa nas tiče, pa vam povem, narejeno je in vam rečem, da je narejeno tako, da se imajo tuji arhitekti iz tega učiti, kako naj se take naloge rešujejo.«[2]

Življenje Jožeta Plečnika je bilo prežeto s preprosto molitvijo. Priporočal se je angelom varuhom in svetnikom. To lahko razberemo iz njegovih pisem.

Obstoj duhovnih, netelesnih bitij, ki jih Sveto pismo navadno imenuje angeli, je verska resnica. Pričevanje Svetega pisma je tako jasno kakor enodušnost izročila (KKC 328).

V svojem bogoslužju se Cerkev pridružuje angelom, ko moli trikrat svetega Boga; Cerkev prosi za njihovo pomoč (tako v »Ponižno te prosimo« rimskega kanona, v »V nebesa naj te spremijo angeli« pogrebnega bogoslužja ali tudi v »Kerubinski pesmi« bizantinske liturgije) ter praznuje še posebej spomin nekaterih angelov (sv. Mihael, sv. Gabrijel, sv. Rafael, angeli varuhi) (KKC 335).

Od otroštva do smrti spremljata človekovo življenje njihovo varstvo in njihova priprošnja. Vsak vernik ima ob svojih straneh angela kot zaščitnika in pastirja, ki ga vodi v življenju. Že tu na zemlji je krščansko življenje v veri deležno blažene družbe angelov in ljudi, zedinjenih v Bogu (KKC 336).

Jaz se priporočam mojemu angelu-gardienu – vedno – zato ker čedalje bolj nanj verujem – zato da me obvaruje pred vsem grdim – katero človeku res grozno vse podira in ga uničuje – Res je – Človek se včasih zaleni – po več časa vkup se vlači kakor »drek« pa nazadnje se le ojači, se udela in potegne voziček – na katerega je privezan. Zato pa je dobro če se ima prosto pot – jaz sem vsaj tak – da me umazan čevelj – ali grda pot grozno irritira. Zato i Ti nikdar ne jamraj preveč da se letaš – to je že tako – mladost pa le imamo! Zato še enkrat spomni se Tvojih bratov – da jih Bog v toliko blagoslovi da jim ostane duh jasen in serce močno. To je skor zadosti za veliko mesto – mogoče za ves svet.[3]

***

V torek naletel je naš auto, nekako pol ure pred Lany na telegr. drog – kar mu je obrnilo njegova zadnje končetine – potem vrtel se je po ledu. Klancem dolu in zvrnil v širok kameni jarek. Par stopinj dalje – podobna usoda pripetiti bi se mogla tudi nam – ležal je drugi auto popolnoma razbit in zamotan v žičje zlomljenih tel. drogov. Tako je angel gardien uslišal mojo jutranjo molitvico.[4]

Ker so namreč nebeščani tesneje zedinjeni s Kristusom, zato celotno Cerkev krepkeje utrjujejo v svetosti, žlahtnijo češčenje, ki ga Cerkev izkazuje Bogu tukaj na zemlji, in na mnogotere načine prispevajo k nadaljnji graditvi

[2] P. Martin Perc, *In piam memoriam*, v: *Poročila Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 11 (1957), 10–16.

[3] Nedatirano pismo z Dunaja bratu Andreju.

[4] Pismo bratu Andreju. Praga, 29. november 1923.

Cerkve. Kajti odkar so bili sprejeti v domovino in bivajo pri Gospodu, ne nehajo po njem, z njim in v njem prositi za nas pri Očetu, darujoč zasluženja, ki so jih pridobili na zemlji po edinem sredniku med Bogom in ljudmi, Jezusu Kristusu tako, da so v vseh stvareh služili Gospodu in dopolnjevali, kar manjka Kristusovim bridkostim, za njegovo telo, ki je Cerkev. Njihova bratska skrbnost je v zelo veliko oporo naši slabosti (C 49).

Kar najbolj se spodobi, da ljubimo te prijatelje in sodediče Jezusa Kristusa, pa tudi naše brate in odlične dobrotnike, da dajemo zanje Bogu dolžno zahvalo, da jih ponižno kličemo in se za doseganje dobrot od Boga po njegovem Sinu Jezusu Kristusu, našem Gospodu, ki je edini naš Odrešenik in Zveličar, zatekamo k njihovim molitvam in njihovi mogočni priprošnji (C 50).

Iz Plečnikovih pisem lahko razberemo, da se je v svojih molitvah rad priporočal tudi svetnikom. Ob tretji nominaciji za Wagnerjevega naslednika in sporočilu, da ni izbran zaradi nasprotovanja dvora, je pisal bratu Andreju iz Prage. Tudi v tem pismu lahko občudujemo veličino Plečnikovega duha:

> *Kako človeško je bilo kar imenujem: čudna bolest – Kristus je molil pred smrtjo na Oljski gori! Jaz sem molil 15. septembra k Kostku in Marku d. Aviano*[5] *– prišla sta mi v misel – in prosil sem ta dva da mi odvzameta kelih kateri me brezogibno čaka – odvzeto mi je bilo to – in odvzet pozneje tudi strah in sramota. Kakor sem zatrl takoj v začetku vse brstje častihlepnosti – tako sem zatrl brstje nasprotno temu čutu. Danes ne mislim več na vse to … No – Andrej – ne želim nikomur bolečin zaradi okolščin – moja želja je marna – jih je veliko pri mnogih – glavno je da čutim in vem moje rane so zaceljene in zato zarjovim magari: Deo gratias*[6] *…*[7]

Plečnik se je redno udeleževal nedeljske svete maše in to v dunajskem času skoraj redno v stolnici sv. Štefana. Iz naslednjega pisma to lahko lepo razberemo, obenem pa tudi vidimo, da je bila molitev njegova vsakdanja spremljevalka. To je prava krščanska drža našega velikega arhitekta:

> *Sploh si pa ti en velik »asinus« – človek kateri tako frišno opazuje – z tako domišljijo in energijo obdeluje vse – človek s tako jasnim mladim duhom – toži – namesto da bi pokleknil in iz veselja zatulil in zahvalil se pred Bogom … Tvoja z vsemi žavbami namazana pisma ne škodujejo nam nič – več to je tudi kaj. Lagat nečem – pa povem Ti – veliko res ne molim zate – pa zagotovim Ti da grem jaz in Janez vsako nedeljo v Štefana ter tam mej povzdigovanjem iz cele duše in moči Tebe in vsacega posebej nas priporočim. To morebiti pa tudi vsaki dan storim mej potjo ali delom. Ne smeji se če se Ti zdi naivno da to pripovedujem – pa le povedati hočem – da mej vsem dirndejem ne izgine iz srca vžgana beseda v njem: moli!*[8]

Opustitev nedeljske maše je za Plečnika negativno dejanje, saj pravi, da mu nekaj manjka, če v nedeljo ni pri službi božji:

> *Predragi moj Andrej!*
> *V Gersthof-u streljajo z možnarji – zvone pa v mnogih okolnih cerkvah. Jutri so procesije. Jaz grem jutri zjutraj zopet v Štefana. Birma traja tu mnogo*

[5] Kapucinski pater, dunajski apostol v boju zoper Turke. Pripisujejo mu rešitev Dunaja 1683. Umrl je 13. avgusta 1699 na Dunaju in bil 27. aprila 2003 proglašen za blaženega.

[6] Latinsko: Bogu hvala.

[7] Nedatirano pismo bratu Andreju iz Prage.

[8] Nedatirano pismo z Dunaja bratu Andreju.

[9] Nedatirano pismo z Dunaja bratu Andreju.

tednov /letos bilo je 30000 birmancev/ v četrtek bila pa je procesija. Meni res nekaj manjka – če ne pridem v nedeljo in praznik v Štefana.[9]

Sv. Avguštin je zapisal: »V tistih dneh sem bil nenasiten za čudovito sladkost, ki sem jo okušal, ko sem meril globino tvojih namenov o odrešenju človeškega rodu. Koliko sem prejokal ob tvojih himnah in spevih, v globokem ganotju, ko sem poslušal doneče glasove tvoje Cerkve! Ti glasovi so se mi zlivali v ušesa in točila se mi je resnica v srce in vse više je plamenelo v meni čustvo pobožnosti in tekle so solze in bilo mi je dobro z njimi.«[10]

Tudi Plečnika, arhitekta – umetnika, je ganila lepota božje hiše in glasba, da je spoznaval svojo slabost in ob tem čutil Božje veličino, ki je v odpuščanju:

V nedeljo dopoldan – ko sem bil pri maši v Štefanu – me je čar hiše božje in pa muzika ganila – zato sem dejal: grešil sem ker nisem hotel odpustiti – odpustim da bo i meni odpuščeno – … O mnogem se mi zgodi krivica. Pa Bog ve – koliko krat sem jaz Bogu krivico storil.[11]

Kako zares je Plečnik izvrševal nedeljsko dolžnost, kaže naslednji odlomek pisma bratu Andreju. Zavedal se je, da je nedelja Gospodov dan in ne njegov, da je nedeljsko jutro božje jutro. Obenem pa lahko vidimo, kako veliko spoštovanje je imel do zakramenta svetega zakona in da je imeti družino tudi velika odgovornost:

Macino[12] *prijateljico vprašal sem: kaj pa delate v nedeljo? Spim dolgo in čitam v postelji – No in kaj pa potem? Ja pol pa malo rišem – pišem – včasih kaj skuham. Malo sem pomislil in rekel: poštena ostanite in na Boga ne pozabite – in sem šel – hvala Bogu da tako stvarče ni namenjeno biti mater. Danes spomnil sem se punce v cerkvi. Rekel sem si: Pepe nisi bil ne tako umazan ne tako zaničevan – ne tako slaven da bi ne bilo tvoje zgodnje nedeljsko jutro božje. Vem površno. Ali bilo je božje in s tem nas – Naše družine.*[13]

Jože Plečnik je trdno veroval v posmrtno življenje. Iz pisem lahko razberemo o molitvi za pokojne starše in tudi o hvaležnosti ob smrti svojega učitelja Wagnerja. Ob tej misli bi se rad na kratko dotaknil njegovega monumentalnega dela ljubljanskih Žal.

Odkar obstaja človeška kultura, obstajajo tudi grobovi. Človekova simbolična razsežnost se porodi ob pieteti do pokojnih, saj vedno kadar arheologi najdejo ostanke starih civilizacij in kultur, najdejo tudi grobišča. Ob grobovih se pokaže stopnja humanosti vsake civilizacije. Stari Grki so končali boje pred sončnim zahodom, da so lahko pokopali padle. Za Izraelce je bil pokop sveta dolžnost,[14] ki je zahteval pripravljenost za nove žrtve. Za kristjane pa je bilo pokopališče vedno svet kraj, prostor upanja, občestva, pa tudi azila.

Leta 1935 je bil Plečnik povabljen k sodelovanju za novo ljubljansko pokopališče. Po pisanju Franceta Steleta[15] je Plečnik začel iskati v domačem izročilu. Pred Plečnikovim duhom se je pojavila podoba vasi in plotov, ki so vodili od hiš do pokopališč. Ob poteh so znamenja, ob njih so pogrebci počivali in to je bila prvotna zamisel o današnjih Žalah. Vsi so bili presenečeni,

[10] Sv. Avguštin, *Izpovedi*, 9,6.

[11] Nedatirano pismo z Dunaja bratu Andreju.

[12] Nečakinja, ki je bila učiteljica.

[13] Pismo bratu Andreju. Praga, 30. marec 1919.

[14] Prim. Tobitova knjiga.

[15] Navedeno v: D. Prelovšek-V. Kopač, *Žale arhitekta Jožeta Plečnika*, Ljubljana 1992, 18.

ko je Plečnik razodel svojo predstavo o mrtvašnici, kjer mrtvi ne bi ležali drug poleg drugega, ampak je hotel urediti vrt slovesa z rajnimi in v tem vrtu bi postavil kapelice (danes žal vsi govorijo: vežice), ki naj bodo individualne mrtvašnice. Hotel jih je imenovati po farnih patronih,[16] da bo tako vsakdo našel zadnjo postajo v kapelici lastne fare.

Kot vse Plečnikovo delo je tudi gradnjo Vrta vseh svetih, kakor je projekt imenoval sam, spremljalo kronično pomanjkanje denarja in različni interesi. Mestni svet je hotel imeti na tem kraju tudi sodno medicino – prosekturo –, kar je podpiral Plečnikov brat Janez, ki je bil anatomski patolog. Na brata je pritiskal, naj bi bil ob mrtvašnicah prav poseben inštitut s knjižnico in celo muzejem. Plečnik sam je utemeljeval, da mora biti Vrt vseh svetih kraj slovesa, pietete, molitve in vere. Vse drugo spada k bolnišnici oziroma univerzi. Še posebej se je branil zaradi raznih predpisov, ki bi takoj spremenili načrt gradnje. Sam piše v pismu županu: »*Bože to ne sme izgledati kakor kakšen zavod mladih internirancev kot so moderne gimnazije in podobno – kjer se merijo m^2 svetlobe etc. In igračka s hygijenskimi špasi. To bi mogla in eventuelno morala biti zadeva stoletne vrednost*.«[17]

Plečnik se je sam zavedal, da je včasih želja po monumentalnosti prevladala nad krščansko mislijo o smrti kot prehodu iz enega življenja v drugo. Sam je označil, da so vhodne propileje kar nekoliko poganske, vseeno pa je z njimi ustvaril močan memento o enakosti pred smrtjo, kar je podčrtal z dvojno figuro Kristusa in Marije vrh slavoloka, ki umrle sprejemata v svoje varstvo. Med stebri povsod preseva nebo, kar tolaži razbolela človeška čustva in vzbuja upanje. Zanimivo je tudi, da Plečnik nikjer ne uporablja črne barve, kot barve žalosti, ampak povsod hoče čim več svetlobe, beline, znamenja odrešenja.

Ob časopisni polemiki glede imena se je spet pokazala njegova vera. Josip Wester je za njegov Vrt vseh svetnih (ali lahko najdemo lepše ime!) predlagal dve imeni: Žale in Navje, od katerih je obveljalo prvo. Kot sem že omenil, Plečnik nikjer ne poudarja kraja žalovanja, pa naj je šlo še za tako star in udomačen naziv. Svoj pogled na to je že leta 1907 razodel svojemu bratu duhovniku Andreju: »*Po britofih druzga ne vidiš kakor sentimentaliteto. Ta pa nima ne tu ne v cerkvi prostora. To je za v kot – za doma – v teh prostorih in krajih pa potrebuje človek positivnega – mogočnega – vznesenega – magari veselega*.«[18]

Plečnik je imel do svojih pokojnih staršev, posebno matere, zelo spoštljiv odnos, kar lahko vidimo iz pisem. Mnoge njegove misli bi lahko primerjali mislim sv. Avguština, ko ta govori o svoji materi sv. Moniki, posebno ob njeni smrti.[19]

Nekajkrat je že bila omenjena misel, da je Plečnik veroval v posmrtno življenje in da se je celo veselil, da bodo končno enkrat vsi skupaj, cela družina, zbrani pri Bogu. V dveh pismih prosi za molitveni spomin za pokojno mater:

Le govorimo se mej seboj vedno v glasih, mehkih – tenkih – prozornih – posnemajoč zlato sveto našo mater. Naj Bog – solze katere stopijo nam v oči – kadar se jo spominjamo – vzame na utežnico. Da naj jej večni mir in pokoj.[20]

***

Podnebje tu je pa tako – da to le Bogu samemu potožiti morem – po malem začenjajo pa pihati pomladne sape – katere mi dajejo upanje – da se še kdaj

[16] To se je kasneje po mnogih zapletih tudi uredilo.

[17] Navedeno v Plečnikovem pismu županu Adlešiču, 9. maj 1937. Hrani ga Stanko Sušnik.

[18] Nedatirano pismo z Dunaja bratu Andreju, 121.

[19] Prim. Sv. Avguštin, *Izpovedi*, 9,11.

[20] Pismo bratu Andreju, Dunaj, 27. junij 1900.

ogrejem na čistem zlatem solncu – Upanje – da otrese duša z divjo močjo tlačitelje – da se dvigne v sfero katera jej pristoja – Mati, katera je pred danes 28 leti v bolesti stokala – je do letos imela roke neutrudno razprosterte – v molitvi za nas – zame – »Zakon minljivosti« je te zlate roke omagal – to čutim – da so zgubljene – kolikrat sem nanje apeliral – in se nanje zanesel – Andrej – se na Tvoje – odpusti mi prošnjo – duše moje – še ima ta nekaj moči – noče se vdati jadu – zato sili do prošnje – moli zanjo – Sursum corda! Dvignimo se bratci v živem delu – v jeklenej ljubezni, prizanesljivosti – za ideale.[21]

Plečnik je znal biti hvaležen za vse dobro, kar mu je kdo storil. S hvaležnostjo se je spominjal svojega profesorja Wagnerja ob njegovi smrti. Nečaku Karlu je pisal:

Dragotin Matkovič!
Na Dunaju pripravljajo se ravnokar k pokopu rajnega učitelja meni, Wagnerja. Naj mu Bog stoterno povrne vse dobro – Bog naj bo milostljiv njegovi duši – za to molim – in naj mu da gledati celo lepoto, lepoto katero je žareče iskal in po kateri hrepenel.[22]

Veliko bi še lahko pisali o Jožetu Plečniku – kristjanu, ki je svoje delo povezoval z Božjim delom. O Jožetu Plečniku – umetniku, ki je umetnost srkal iz Božje lepote. Zaključil bom z besedami, ki jih je p. Martin zapisal dan po Plečnikovem pogrebu:

In včeraj smo tega velikega moža pokopali. S ponosnim zadoščenjem smemo reči, da smo bili mi frančiškani tisti, ki smo mu v ustvarjanju cerkvenih kultnih del bili ves čas trdno in neomajno zvesti, dokler ni dosegel priznanja od slovenskih katedral do bornih gorskih cerkvic, od škofov do preprostega otroškega srca. Tako smo tudi včeraj stali tiho v ozadju ob slovenskih škofih, pa tudi med preprostim slovenskim ljudstvom, obdani z delčkom ljubezni, s katerim je njega obdal ves narod.

Ali smo bili žalostni? Ali smo bili veseli? Kot se je v celem njegovem življenju vse majhno znalo dvigniti do velikega in vse veliko skloniti do majhnega, tako je bilo tudi ob pogrebu. Na Žalah je to tesno strnjeno množico sonce zlatilo, plemenito pročelje osrednje žalne kapele in v višinah je valovila v pianissimih prekrasna Gallusova glasba: *Et erit in Sion habitatio eius*. Res, na Sionu! Njemu, ki je pripravil našemu Odrešeniku toliko prekrasnih bivališč, tabernakljev, kelihov, monštranc, da bi naš Odrešenik toplo, lepo in dostojno prebival med nami – kakšen Sion mu je moral pripraviti On, ki je obljubil, da čaša vode ne ostane brez plačila. In žalost: naše tesne razmere nam niso dopuščale, da bi vsaj eno večje delo bilo popolnoma dovršeno. Niti Šiška, niti Bežigrad …

Pa kaj bi našteval. Naj končam z besedo psalmista, ki smo jo molili kot zadnji verz pri večernicah onega dne, ko je zadnjikrat ležal v zemeljskem domu:

DOMINUS PRO ME PERFICIET COEPTA, DOMINE, BONITAS TUA IN AETERNUM MANET; NE DERELIQUERIS OPUS MANUUM TUARUM. (Gospod naj izvrši namesto mene, kar sem začel, tvoja dobrota, Gospod, ostane vekomaj; ne boš zapustil dela svojih rok.)[23]

[21] Nedatirano pismo z Dunaja bratu Andreju. Iz vsebine lahko razberemo, da ga je pisal na rojstni dan, 23. januarja 1900.

[22] Pismo nečaku Karlu Matkoviču. Praga, 14. april 1918.

[23] P. Martin Perc, n. d.

Eva Ule

Herbarij anthroposa

I.
Kje si,
pikapolonica
ali
včasih
mrčes,
ki se (mrmrajoč) gnezdiš
v naročju
izruvane maternice?

II.
Zadrtost v trup
ranjene vrane
te sili v molk.

III.
Ah,
včasih se zbojimo
(ampak čisto potiho,
da kdo ne sliši, čeprav
stopamo po snežnih sledeh
neimenovanega)
in se skrijemo v
mešičkasto zavite travne bilke.
Hsk / Hsk / Hsk

IV.
Kdo danes
ne tuli v luno?
Krik
in strel v tišino*
se vtihotapita
v jato
šotne prsti.

V.
Mojo pot
nenehno obrašča
Lycoris radiata.

VI.
Pa nikoli ne veš,
koliko rož bo zraslo na tvojih ramenih
in koliko jih lahko utrgaš –
če sploh katero.

*Iz Kosovelove *Balade*

Eva Ule (2001) je študentka slovenistike in primerjalne književnosti, pesnica, literarna kritičarka in literarna urednica na spletni platformi Koridor – križišča umetnosti. Leta 2020 je kot mlada literarna kritičarka pisala za Delovo rubriko Mlado pero, leta 2022 pa je bila članica komisije za poezijo literarnega natečaja Rdeča nit. Njene pesmi so objavljene v reviji *Literatura*, *Nebulae*, *Mentor*, *Besedoholik*, *Spirala*, zinu *Monstruma*, pesniški antologiji *Širi poezijo ne strahu*, zborniku *Sila spomina*, zborniku poezije in kratke proze mladih s prostora bivše Jugoslavije *Rukopisi 45*, spletni reviji *Poetryzine* ter na spletnih portalih Koridor, LUD Literatura, Stigma, Psevdopoeti in Ars Litera. Recenzije in druge prispevke je do sedaj pisala za Koridor, Airbeletrino, Artfiks in revijo *Zvon*.

Miljana Cunta

Tisto noč

V spomin Jasmini Rihar

Tisto noč ni spalo
morje. Nosilo je
tihe slutnje, val za valom
na obalo, a ni izreklo
svarilne besede. Stali smo tam
in ugibali: zlagali okruške
namigov, a nič se ni prilegalo,
angel Andreja Tarkovskega
je govoril v jeziku,
ki ga nismo razumeli.
Celota se bo šele zgodila,
je rekel najstarejši med nami,
a tudi ta ni vedel, kdaj,
le nemel je, ko je morje zalivalo
njegova bosa stopala in jih hladilo,
hladilo … Bili smo prvi ljudje
na otoku začetkov,
nevedni pred Njim,
in hlad je zalil
tudi naša stopala,
da smo začeli drgetati
sredi vetra, ki je zapihal
od neznano kod.
Bilo je tuje in drugače tisto noč,
ko nismo spali,
čeprav nismo razumeli, zakaj, čeprav
nismo slišali, kako se je utrgal
krik in se je usulo kot plaz
kamenih solz v dolino,
ki je spala svoj mili sen.
Kar bo ostalo, ko bo veter popustil
in bo morje prenehalo nositi
slutnje na obalo,
bo molk v steni
in pogled, poln lepote,
ki ga bomo videli sijati
na jutranjem obzorju.

Tadeja Krečič Scholten

Konec? Začetek?

V pisarni ni bilo nikogar več. Mogoče je s hodnika slišal snažilko, njen voziček s čistili in vedri, šum vreč za smeti, ki jih je vlekla iz smetnjakov. Luka je pogledal na stensko uro, pol sedmih. Na zaslonu računalnika: 18.29. 24. 12. 2019. »Sveti večer,« se je reklo pri njem doma. Kaj pa zdaj, ko nima doma? Mame in očeta ni več, brat je na Danskem, on pa ... si je še lani mislil, da bosta imela z Nevo do zdaj že družino; če še ne otroka, pa da bosta vsaj poročena, če že ne poročena, pa vsaj skupaj, s skupnimi načrti, s pogledom v isto smer. Nič od tega. Nič od ničesar, še najslabše od tega niča je, da niti ne ve, ali sta z Nevo še skupaj ali ne, ali sta prekinila ali ne, ker še danes ne razume, kaj je pomenil njen razjarjeni obraz, ko ga je pred kakim mesecem dni zagledala malo okroglega in z negotovimi gibi, ko je prišel zvečer domov in si sezuval čevlje. Zabrusila mu je, češ kje je spet bil, da tega njegovega pitja ne prenaša več in da če ne bo nehal, bo iz njegovega življenja izginila. Nataknila si je plašč in odvihrala ven, niti pogledala ga ni, zaloputnila je z vrati, samo še tek po stopnicah je slišal in nič več. Stal je sredi predsobe. Ni dojemal prav natančno, kaj se dogaja, čeprav se je počutil nenadoma veliko bolj trezen, šel v kuhinjo in spil tri kozarce vode. S čelom se je naslonil na visečo kuhinjsko omarico, zaprl oči in skušal v glavi udušiti njene besede: »Bom iz tvojega življenja kar izginila!« Ni šlo. Odzvanjale so mu ves čas tisti večer in noč, pa tudi naslednji dan in vse dni do tega 24. decembra, ko je bolščal v ekran računalnika in znova razmišljal, kaj naj. Poklical je prav gotovo ne bo. Kaj bi jo klical? Če je takole odvihrala in ga zapustila, je pač to tako. Bo že ona enkrat poklicala. In rekla, da bo prišla iskat svoje stvari in mu vrnila ključ od stanovanja? Ali se prišla opravičit? Ampak kaj jo je prav tisti dan pičilo? Saj je že kdaj prej prišel malo vesel domov, pa ni nič rekla, no, zadnje čase tudi je kaj rekla, ampak nikdar, kot da se ji zdi to problem, kaj šele, da bi zaradi tega odkorakala – iz stanovanja, da ne govorimo: iz njune zveze! In včasih, ko sta bila na počitnicah ali ob praznikih, ali ko sta šla s prijatelji ven, tudi ona ni ravno štela kozarcev in jo je drugi dan huronsko bolela glava od preveč vina, kaj šele, če so pili koktajle ali šnops! Pa tudi izbirčna ni bila, pila je vse od piva do gina in viskija – zdaj pa to! On, ki je včasih s kolegi iz službe delavnik malo podaljšal v bifeju na nasprotni strani ceste – tako kot tistega usodnega večera –, pa je bil nenadoma tak problem, da je kar šla. In zdaj je to to? Po petih letih, ko se mu je zdelo, da sta res dobro skupaj, da je to prva ženska, ki jo je imel blazno rad kot nobene prej in s katero bi se šel družino, otroke, staranje, skrbi in vse, kar pač pomeni življenje, je odkorakala. Pa kako je to mogoče? A je možno, da se je tako zmotil? A že do zdaj česa ni razumel? A je ona to razumela drugače? Pa ne, no, saj sta se pogovarjala o tem, saj sta uporabljala prihodnji čas in načrtovala skupne projekte, ona je

celo omenjala, kako bi dala otroku ime, če bo punčka, in kako, če bo fantek, pa da bosta morala kupiti novo, večje, stanovanje … zdaj je pa že mesec dni kar ni in ni, on pa jo strahovito pogreša in ne ve, kaj naj. Ali naj jo vseeno pokliče? In kaj naj ji reče? In kaj, če mu bo hladno rekla, kako da ne razume besede: zapustiti? A mu mora narisati? Kar stresel se je ob tem, popravil še nekaj na načrtu na ekranu, pritisnil na ikono za shranjevanje in ugasnil računalnik.

»Sveti večer je, kupit si grem nekaj hrane, pa domov, mogoče kupim mimogrede še smrekico, mahu pa ne, očetovih jaslic se mi ne da postavljati.«

Luka je zaprl predal, pospravil papirje na mizi na kup in odnesel skodelico za kavo v čajno kuhinjo, se oblekel in odšel. Srečo je imel, da je bila njegova pisarna v središču mesta, da je iz stolpnice tako rekoč padel v predpraznično vrvenje ljudi, ki so kupovali še zadnje stvari pred praznovanjem in hiteli. Tisti, ki še niso praznovali, so pohajkovali po mestu, lovili poglede na praznično okrasitev in lučke, jedli kostanj in sladkarije s stojnic, nekateri povisevali ob hiškah s pečenim mesom ali ob šankih s kuhanim vinom. Teh je bilo največ. Luka je zamikalo, da bi se pridružil gnečici vesele družbe pri gostilni na glavnem trgu in popil dva do tri glaže, pustil, da gre vse, kamor že hoče, saj slabše, kot je, ne more biti. »Ne, to ne bo ničesar rešilo,« si je rekel in vstopil v samopostrežbo po hrano, nekaj si bo skuhal, kupil par specialitetk pa penino, da bo nazdravil, kot so vedno doma na ta večer. Domov ni šel po ustaljeni poti, ampak je zavil na trg mimo stojnic, kjer so prodajali vse mogoče, in prav verjetno bo tam kje kdo ponujal tudi smrečice, si je mislil … In jih je res. Luka je kupil majhno drevesce, toliko pač, da bo v stanovanju zadišalo po smrekovini, po svežem, po dnevu, ki ni tak kot drugi, ki je praznik kot noben v letu.

Neverjetno, kako si človek vedno misli, da bo kupil samo par stvari, potem pa vedno stoji pred vhodnimi vrati bloka obložen kot kraški osel, kot je rekla njegova mama, s smrečico v eni roki, ki jo je treba odložiti na tla, da lahko brska po žepu za ključi, ki jih tam seveda ni, tako da mora odložiti še vse vrečke, iz katerih se potem usipajo zavitki in konzerve pa – bog ne daj! – mandarine. No, ne, vsaj te so se ga usmilile in niso poletele po stopnicah, ko je končno našel ključ in vstopil v stanovanje. Slekel se je, vrečke odložil v kuhinjo, smrečico nesel v dnevno sobo, jo postavil na klubsko mizico in začel iskati rdeč papir, da zavije kolobar lesa, v katerega je bila smrečica nasajena. Rdečega seveda ni našel, pač pa neki darilni papir, ki je bil kar posrečena varianta; no, zdaj pa še lučke in obeski. Kam na svetu jih je lani vtaknil? Pojma nima. Pravzaprav, kako naj ve, kje so, če jih pa sploh ni on pospravil, ampak je to naredila Neva? O Bog, seveda, lani sta imela postavljene očetove jaslice pod smrečico pa zelenje na več koncih stanovanja, povsod lučke, božične pesmi v ozadju. Lepo. Toplo. Prav. Prav? Zares prav? Če je bilo prav, zakaj je postalo tako neprav, se pravi, narobe? Ali takrat ni bilo prav, pa tega ni vedel, ali je bilo prav, pa se je vmes nekaj spremenilo? In kaj je najbolj prav danes, ta večer? Da kar tukaj obsedi sam samcat s tatarskim biftkom, toastom in francosko solato pred televizijo in se jezi zaradi slaboumnosti z ekrana? Naj po telefonu zateži bratu in se z njim pogovarja, ko vendar ve, da se mora brat ukvarjati s svojo družino, ne pa z njim na kilometrskem pogovoru? Pa

vsi drugi, na katere pomisli, imajo na tak večer svojo praznično zgodbo in noben izmed njih nima namena preživljati časa z osamljencem. Kaj pa, če vendarle pokliče Nevo? Kaj pa, če je božič dan za to, da se nekaj zgodi? Ali vsaj razčisti? Ampak, joj, da bi prav na ta večer izvedel, da dokončno in za vedno ni več ničesar med Nevo in njim, ker … ker je ona spoznala koga drugega, pa mu tega še ni mogla/hotela, hotela/mogla povedati? Kar zameglilo se mu je pred očmi od te misli, od groze, da bi to slišal, da bi ga pomen teh besed dosegel in ga omrtvičil.

Lučke, te mora zdaj najti in narediti nekaj iz tega večera, se ne smiliti sam sebi, ampak prebroditi tole krizo. Saj bo.

Iskati je začel po omarah v stanovanju, kjer se mu je zdelo, da bi jih bilo najbolj logično pospraviti: med žarnicami in orodjem – tam ni bilo nič. Na policah z električnimi aparati – nič. V predalu kuhinjske omarice, kjer je bila tisoč in ena reč, ki sicer ni imela svojega prostora, od elastik in kljukic za perilo do vrečk in baterij. Nič. Pa kam je mogla Neva to pospraviti, se je še malo bolj nejevoljen vprašal in se razgledoval naokrog, kam bi še lahko pogledal. Morda na vrhnje police omaric pod stropom v dnevni sobi … Tistih omar ni odprl že toliko časa, da sploh ni vedel, kaj tam je. Odšel je po stol v kuhinjo in stopil nanj ter odprl vratca omare. Zagledal je vrečke z neko kramo, jih potisnil na stran, ob tem pa spodnesel jaslice, ki so ležale za vrečko in na njej; hlevček in vse figurice, zakotalile so se po polici in čez, dojenčka Jezusa je zadnji hip ujel, da ni padel na tla, dva pastirčka pa sta padla in se razbila. Katastrofa! Očetova starinska pastirčka! Pogledal je na razsuto stanje, ki ga je povzročil, pravo štalo, ki se mu je v tem trenutku prav zares ni dalo pospravljati – pa je nenadoma pomislil, da je štala pravzaprav njegovo življenje: prazno, negotovo lebdenje v nekem limbu, ki ga njegova neodločnost ne prekine in ne spremeni.

Vse skupaj je pustil v neredu, stopil s stola in zgrabil telefon ter pritisnil na ime, na katerega že mesec dni ni.

Zvonilo je. Zvonilo. Kaj ji bo rekel, ko se oglasi? Recimo: »Neva, živjo! Veš kaj, nikjer ne najdem lučk za na smrekico. Mislim, da si jih lani ti pospravila. Bi prišla, prosim, sem, da jih skupaj poiščeva, pa nekaj pojeva, pa šampanjec imam … pa pogrešam te …«

Zvonilo je. Zvonilo. Potem se je zvonjenje ustavilo.

Saj bo poklicala nazaj. In bo prišla.

Mogoče pa ne bo?

Mogoče pa ne bo …

Mogoče pa ne bo.

V hipu je postal povsem miren. Nenadoma je z njega padla velikanska teža, ki jo je čutil ves ta čas, negotovosti in tuhtanja je bilo konec. V enem samem trenutku je dojel, da je, kar je, in da bo, kot bo, in kakor bo, bo v redu, enkrat že. Izsiliti česar koli, najmanj ljubezni, tako ali tako ni mogoče.

Šel je po metlo in smetišnico in pospravil razbitine kipcev s tal, potem je počasi in skoraj nežno postavil hlevček in preostale figurice tja, kjer so bili prej.

To je božič.

Praznovanje se lahko začne.

Francesco Petrarka

Pismo Aneju Seneki

Prevedla: Anja Božič

Francesco pozdravljam Aneja Seneko.

Prosim, da mi v svoji veličini nakloniš odpuščanje, če bom izrekel kaj bolj ostrega, kot bi se spodobilo dostojanstvu tvojega poklica ali kot veleva mir tvojega zadnjega počivališča. Kdor bo namreč bral, da nisem prizanesel Marku Ciceronu, ki sem ga, prav po tvojem pričevanju, imenoval luč in studenec latinskega govorništva, ne bo imel razloga za upravičeno ogorčenje, četudi drugim ne bom prizanašal z resnico. Pogovor z vami mi je v veselje, slavni možje, kakršnih je v vsaki dobi malo, naša pa o vas sploh ničesar ne ve in trpi vaše popolno pomanjkanje. Pa vendar sam vsak dan s pozornostjo, ki si je sploh ne moreš predstavljati, poslušam vaše besede, in tako morda ni nepošteno, če sem si zaželel, da bi tudi vi enkrat prisluhnili meni.

Seveda vem, da sodi tvoje ime med najslavnejša imena vseh časov, in če tega ne bi vedel od drugod, bi izvedel od mogočne priče iz tujine. Plutarh, ki je bil pravzaprav Grk in učitelj cesarja Trajana, je njihove slavne može primerjal z našimi. Platonu in Aristotelu – Grki prvemu pravijo »božanski«, drugemu pa »demonski« – je nasproti postavil Varona, Homerju Vergilija in Demostenu Cicerona. Naposled si je drznil celo izzvati razpravo o vojskovodjih in niti spoštovanje do mogočnega učenca ga pri tem ni zadržalo. A ni se sramoval priznati, da nas v enem ne dosega nihče od njihovih: nikogar nimajo, ki bi bil v moralnih naukih enakovreden tebi – zagotovo izredna pohvala, še posebej iz ust tako drznega moža, ki je našega Julija Cezarja primerjal z njihovim Aleksandrom Makedonskim.

Toda na neki način izvrstno oblikovane duše in telesa zaradi spremenljivosti narave pogosto zadene nekakšna huda izkrivljenost. Morda naša skupna roditeljica smrtnikom ne privošči popolnosti – in to toliko bolj, kadar se zdi, da so se ji približali – ali pa ker je sredi tolikšne krasote očitna vsaka pomanjkljivost in je tisto, kar bi bilo na mračnem obrazu komaj opazno materno znamenje, na prelepem [licu] gnusna brazgotina. Tolikšno razločnost porodijo nasprotja, kadar jih postavimo drugo poleg drugega.

A tudi ti, častitljivi mož in edinstveni učitelj nravnosti (če verjamemo Plutarhu), skupaj z mano prepoznaj veliko napako svojega življenja, če ti ni pretežko. Naletel si na najbolj okrutnega vladarja vseh vekov in ti, spokojni mornar, si svojo ladjo, polno dragocenega blaga, mirno usmeril k [tej] zloglasni in viharni čeri. A zakaj si tam obstal, te vprašam? Da bi si potrdil svoj nauk sredi bridkosti neurja? Toda tega ne bi

izbral niti norec, in če velja, da je tisti, ki nevarnost prestane, srčen, pa tisti, ki jo išče, nikakor ni preudaren. Nedvomno – če bi preudarnost lahko prosto izbirala, bi bila srčnost venomer brezdelna, saj se ne bi pripetilo nič takšnega, da bi se morali po pomoč obrniti k njej. Raje bi svoje opravila zmernost, obrzdala radosti in dala željam pravo mero. A ker se pripeti nešteto preobratov in človeško življenje prinese marsikaj, kar potepta naše sklepe in namene, se lahko besneči Usodi postavi nasproti samo nepremagljiva krepost; a kot sem rekel: ne po naši izbiri, temveč skladno z neomajnimi in železnimi zakoni nujnosti.

A bržkone se bo zdelo, da jaz nisem razsoden, če se bom dalje prerekal o kreposti s samim učiteljem krepostnosti in skušal dokazati tisto, česar nasprotja ni mogoče dokazati – zagotovo bi v tem zmagal, pa če bi razsojal ti ali kdorkoli, ki se je vsaj malo naučil pluti med življenjskimi viharji – namreč, da ni bilo preudarno obtičati v Sirtskih plitvinah. Če si že lovil slavo s preizkušnjami, bi najbolj zaslovel prav s tem, da bi bil od tam izplul in s pobegom v kak pristan obvaroval ladjo. Čutil si, da ti meč nenehno visi nad glavo, a se nisi bal in nisi predvideval, kakšen bo izid tolikšne negotovosti, zlasti tedaj, ko bi bil lahko dojel, da boš umrl najbednejše smrti – jalove in brez senčice slave.

O, nesrečni starec, znašel si se v rokah človeka, ki je lahko počel, kar je hotel, a je bil zmožen hoteti le najslabše. Že ob začetku vajine tesne zaupnosti so te posvarile sanje, nato pa so ti budnemu številni dokazi potrdili vznemirljivi sen. Zakaj neki si torej ostajal pri njegovih Larih, zakaj z zverinsko krvoločnim učencem, zakaj v sebi tako tuji druščini? Odgovoril boš: »Hotel sem ubežati, a nisem mogel,« in se izgovoril na tisti Kleantov verz, ki si ga ponavadi navajal v latinščini: »Voljnega vodi usoda, upornega vleče.«[1] Vrh tega boš naznanil, da si se hotel odreči premoženju, da bi tako raztrgal zanke, v katere je bila ujeta tvoja svoboda, in se rešil, četudi gol, iz tolikšnega brodoloma. Že starodavnim zgodovinarjem je bilo to znano in sledeč njihovim stopinjam tudi sam ne bom molčal. Ko sem govoril javno, sem zaupnejše zadeve ohranil zase. Toda menda ne misliš, da bom o tem, kar sta zanetila ogorčenje in resnica, molčal zdaj, ko govorim le tebi? Naglo se približaj in se nagni k meni, da tuja ušesa česa ne prestrežejo, in spoznal boš, da nas čas vendar ni oropal poznavanja tvoje usode. Nadvse zanesljivo pričo imamo, ki je, ko pripoveduje o velikih možeh, ne ukloni strah in ne premami naklonjenost – Svetonija Trankvila. Kaj torej pravi? Da si Nerona »odvračal od poznavanja starodavnih govornikov,« da bi »čim dlje občudoval tebe.«[2] Trudil si se torej, da bi mu ostal pri srcu, namesto da bi si nakopal govorno napako ali jo vsaj hlinil in ga tako prepričal, da si zanj brez vsake vrednosti in si zaslužiš le še odslovitev. Ta prva kal tvojih nesreč je torej pognala iz tvoje lahkomiselnosti, da ne rečem nečimrnosti.

Preveč mehkužno, trdi starec, da ne rečem spet: otročje si hlastal za prazno slavo. Da si sploh prevzel v uk to divjo zver, bi se lahko zgodilo po presoji, morda po napaki koga drugega, ali pa po kakem naključju, ko že tako radi iščemo izgovore in svojo krivdo zvračamo na usodo. A ta želja je zrasla iz tvoje misli in zanjo ne moreš kriviti usode: našel si, kar si želel.

[1] Seneka, *Pisma prijatelju Luciliju* 107.11 (prev. Fran Bradač).

[2] Ta in naslednji citati izhajajo iz Svetonijevega življenjepisa cesarja Nerona (prev. Anton Sovrè, 247) razen, če je navedeno drugače.

Toda kam še naprej, nesrečnik? Zblaznelega mladeniča si nato zapeljal v tako globoko občudovanje, da si si zapravil vsakršno priložnost za prostost ali umik. A zakaj nisi mogel mirneje trpeti jarma, ki si si ga sam pustil nadeti, vsaj toliko, da ne bi neizbrisljivo omadeževal gospodarjevega imena? Res si dobro vedel, da »tragedija v svoji teži premaga vsako drugo zvrst pisanja,« kot pravi Nazon,[3] in znano je, kako popadljivo, kako strupeno, kako ostro si o [Neronu] pisal v njej – in ker človeški duh nestrpno hlepi po resnici, je to toliko krivičnejše, kolikor je bilo resničnejše; razen, če imajo morda prav tisti, ki menijo, da avtor tistih tragedij nisi bil ti, temveč nekdo drug pod tvojim imenom. Tudi v Hispaniji so namreč pričevanja, da je imela Korduba dve Seneki in v *Oktaviji* (kot se glasi naslov tiste tragedije) neko mesto to domnevo potrjuje. Če to upoštevamo, nisi kriv za vsebino, njegov stil pa ni nič slabši od tvojega, četudi je po starosti in ugledu na drugem mestu. Sramotnost tvojega ravnanja je torej manjša, a potemtakem je treba ravno toliko oklestiti tudi sloves tvoje izrazne genialnosti. Če se ne motim, namreč te razvpite pesnitve ni mogoče opravičiti z ničemer drugim. Saj ne verjamem, da bi lahko še takšna ostrina misli ali izraza dosegla surovost, zločinov tega človeka – če si tako nečloveška nakaza sploh zasluži poimenovanje človek; pa vendar: pomisli, če se je spodobilo, da si to napisal kot podanik o vladarju, kot zaupnik o svojem gospodarju, kot učitelj o učencu in naposled o človeku, ki si mu sicer tako obilno laskal, še več, ki si mu z laskanjem lagal. Preberi znova svoje knjige *O blagosti*, ki si jih napisal ravno zanj, preberi, kar si *O tolažbi* pisal Polibiju. Če teh knjig in spomina nanje še niso zagrnili vrtinci pogoltne Letó, verjamem, da se boš sramoval hvalnic svojemu učencu. Kako si lahko tako pisal o človeku, kakršen je bil on, mi ni jasno – mene je med branjem vsekakor sram.

A tu se mi boš vnovič zoperstavil in se zagovarjal, češ da je bil vladar mlad in je njegova nadarjenost obetala marsikaj boljšega, za svojo zmoto pa boš krivil nenadno spremembo njegovega značaja – kot da nam vse to ne bi bilo znano. A sam premisli: kako lahko opravičiš to, da je nekaj nepomembnih delc glumaškega vladarja ali par medlih znamenj hlinjene pobožnosti upognilo duha in popačilo presojo takšnega moža, kot si bil ti, takrat že v zrelih letih, poln znanja in izkušenj? Prosim te, kaj ti je vendar ugajalo med njegovimi dejanji, o katerih zgodovinarji pišejo, če uporabim njihove besede, da si »deloma ne zaslužijo nobene graje, deloma pa celó veliko hvalo,« preden se je povsem pogreznil med »sramotna dejanja in zločine«? Morda vožnje s kočijami in strastno brenkanje na kitaro? Kot smo slišali, se je obojemu predajal tako zavzeto, da je nastopal sprva prikrito, pred sužnji in najnižjim plebejstvom, nato pa javno, pred očmi celega ljudstva, kot prvak med vozniki, ko pa so mu prinesli kitaro, jo je, mojster strun, častil kot božanstvo. Na krilih teh uspehov se je naposled podal v Ahajo, kot da mu italska dojemljivost ne bi bila dovolj, in v svoji napihnjenosti zaradi poklonov grških glasbenikov je razglasil, da »so le Grki vredni njegove umetnosti« – ta bedasta pošast, ta divja zver. Ali pa si za še bolj zanesljivo znamenje, da bo velik in bogaboječ vladar, razumel to, da je svojo prvo brado in puh

[3] Ovidij, *Pontska pisma* 2.381 (prev. Josip Jurca, 53).

tistih nečloveških ust »daroval na Kapitolu?« Resnično, Seneka, to so dejanja tvojega Nerona.

V letih, ko ga zgodovinarji še uvrščajo med ljudi, ga skušaš s hvalnicami, ki niso vredne ne častilca ne čaščenega, zriniti med bogove in ga – ne vem, če se sramuješ tega, jaz vsekakor se – brez odlašanja postaviti celo pred Avgusta, najvišjega in najbolj božanskega med vladarji. Razen če si je po tvojem mnenju višjo slavo zaslužil s tem, da je na smrt obsodil kristjane, to blagoslovljeno in resnično nedolžno skupnost, v kateri pa je videl, kot Svetonij, ki o tem poroča, le »zlo novega praznoverja« – medtem ko je sam z najokrutnejšim sovraštvom preganjal vsakršno pobožnost. Jaz te ne sumničim česa takšnega in zato me tvoja naravnanost toliko bolj čudi: tisto zgoraj povedano je preveč lahkomiselno in puhlo, to zadnje pa brezbožno in nečloveško. In tudi sam si to tako videl, kot ne le namiguješ, marveč odkrito izpovedуješ v enem svojih pisem apostolu Pavlu. In prepričan sem, da nisi mogel meniti drugače, saj si nisi zatiskal ušes za svete opomine iz nebes in si odprtih rok sprejel ponujeno božje prijateljstvo. Ko bi se ga le tesneje oklenil in se mu naposled ne bi iztrgal! Tako bi skupaj s tistim glasnikom resnice umrl za resnico samo, za obljubo večnega plačila in za ime tako mogočnega oznanjevalca te obljube. A pustil sem, da me je zanos besed ponesel predaleč, in vem: prepozno sem se lotil oranja, tu ni več upanja, da bo sad dozorel. Zbogom za večno.

Na zgornjem svetu, na desnem bregu Pada v tostranski Galiji, prvega avgusta 1348. leta od rojstva Njega, ki zanj nisem prepričan, da si ga zares spoznal.

Pismo Seneki je eno izmed devetih pisem, ki jih je Francesco Petrarka naslovil na znane antične avtorje in jih uvrstil v 24. knjigo svoje obsežne pisemske zbirke v latinščini, *Epistolae familiares*. Skoznje preseva njegova humanistična naravnanost, filološko raziskovanje in interpretacija antične književnosti, pa tudi živahnost pisateljske domišljije, s katero izpisuje v onstranstvo namenjene vrstice. Svoje davno preminule naslovnike slavi in graja, se nad njimi navdušuje in razburja – kot bi še živeli. Opisi teh osebnosti in »srečanj« z njimi (na primer omembe antičnih del, ki jih je lahko bral, in tistih, ki jih je poznal le po naslovih) so izjemen vir literarne in kulturne zgodovine. Izbor pisem iz omenjene zbirke bo pod naslovom *Pisma v antiko* v slovenskem prevodu v kratkem izšel pri Slovenski matici.

Danica Križanič Müller

Ko se rodi pesem, bi lahko poletela

Dvorana Slomškovega doma v Slovenski Bistrici se je polnila. Za literarni večer je prišlo veliko ljudi. Najprej je zapel zbor, pravzaprav sem zapela v zboru. Potem sem sedla posebej, spredaj, za mizico z mojo novo zbirko Moje neminljivo. *Pred mano mikrofon, na moji desni voditeljica pogovora. Knjiga se od preostalih razlikuje že po tem, da ni zbirka novih pesmi, ampak izbor iz prejšnjih zbirk, tudi iz zadnje, ki je še v tisku.*

Foto: osebni arhiv

Začneva z glasbo, ker se je večer začel z njo. Prebe-rem pesem o glasu; o tem, kako najprej vse slišim, vidim ..., kako stopam po ozki ulici mimo glasbene šole do parka, šumenje vetra in oddaljenega prometa se zlije s pesmijo, ki zazveni za odprtim oknom. Predaleč je, da bi razumela besedilo, predstavljam pa si *pogovor dveh žensk ob klavirju, / ko ena zapoje, druga preneha. Kot bi slišala globok vzdih, / ki se počasi prelije v pesem ...,* vzdih kot izraz skrite bolečine. »Tudi žalostna pesem pesniku prinese srečo,« je nekoč rekel Kajetan Kovič, ker z njo »bolečino spremeni v lepoto.« Nekaj podobnega se dogaja tudi meni. Pesem me prisili v zapis navadno takrat, ko me kaj boli; v zanosu sreče se to zgodi redkeje. Čeprav mora od intenzivnega občutja do zapisa preteči čas, ki omogoča vsaj nekaj čustvene razdalje. Za pisanje, vsaj za dokončno oblikovanje besedila je potreben mir, tišina, zunaj in znotraj mene. In potem nastane, se rodi, enostavno je – pesem. Takrat sem neskončno srečna; lahko bi poletela. Tudi moja pesem o glasu se konča z letom ptic oziroma glasu (*dokler znova ne zasliši glasu, ki vibrira / v sijočem zraku, zdaj razprt, kot bi letel*). Ko se ustvarja distanca, je obdobje zbiranja, branja ne samo poezije, tudi proze, so sprotni nenadzorovani zapisi, izpisovanje, in šele potem, ko zvezde postanejo mile (če sploh), sedem in zapišem končno varianto pesmi. Včasih šele takrat vidim, kaj je resnično v meni in do kod me je pripeljal ta pogovor s sabo ali z nekom, ki mu drugače ne morem/ne znam govoriti; morda z nekom, ki ga ne vidim, ki je za vsakim, s komer

zares govorim. Potreba po pogovoru, po dialogu z drugim/Drugim je namreč vsajena v temelje naše biti in nas najgloblje osmišlja.

Zato sem antologijo začela z ljubezenskimi pesmimi, s tistimi še iz študentskih let, ki imajo izrazito biblično metaforiko, psalmsko, zanosno. Bile so med mojimi prvimi objavami v takratnih literarnih revijah *Prostor in čas* ter *Nova mladika*. Pisala pa sem že v gimnazijskih letih, najprej črtice, potem pesmi v prozi, dnevnike pa že v osnovni šoli.

Proti koncu študija slovenščine in angleščine v Ljubljani sem se poročila in vrnila v Maribor. Z možem so se nama rodili trije sinovi in čas do petintridesetega, štiridesetega leta je bil posvečen družini, zaključku študija in poučevanju na kovinarski šoli, pesmi pa so se v predalih medile za prvo knjigo. Ta se je »zgodila«, ko sem že tri leta poučevala na II. gimnaziji Maribor in tam tudi vodila literarno delavnico. Z dijaki smo izdali prvi literarni zbornik, med njihovimi pesmimi so bile tudi moje. »Naslednjo knjigo pa boste izdali sami,« so mi rekli, »čas je že zanjo.« In sem jo res. In potem še tri, tako da je ta antologija moja peta knjiga.

Zanjo sem se odločila, ker sem hotela na enem mestu zbrati svoje pesniško iskanje *neminljivega*, presežnega v našem življenju, najprej skozi ljubezen in njene premene od zanosa in hrepenenja do razočaranj, odtujitev ter ponovnih približevanj *drugemu/Drugemu*, potem pa čedalje bolj skozi tematiko smrti, bivanja in njegovega smisla. To so tudi osrednje teme moje poezije.

»Kljub iskanju človeške bližine, hrepenenju po resničnem pogovoru, po spoznavanju drugega, pa je ta zame še vedno skrivnost, kot sem na dnu skrivnost tudi sama sebi,« odgovorim voditeljici po prebrani pesmi *Veš, da nisem to, kar sem*. Kaj je na dnu, kdo je na dnu? Kdo me pozna bolje od mene same? Kdo je »globlji od moje notranjosti« (sv. Avguštin) in se mu lahko brez strahu, v polnem zaupanju izročim? Kajti »izročenost je edina svoboda« (Dejan Kos). Šele z njo sem *znotraj od znotraj* (*Jesenski listi*), varna pred preteklostjo in prihodnostjo, zasidrana v svetlobo trenutka, ki mi je podarjen. Še podarjen. Vedno bolj se zavedam, da sem minljiva, in to je bil drugi razlog, da sem se odločila za antologijo. Človek v teh letih že pogleduje nazaj, pospravlja za sabo, zbira bistveno.

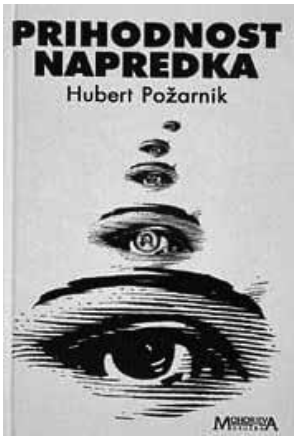
In glas, ki ga slišim v istoimenski pesmi, s katero sem začela literarni večer, je človeški glas, glasba, ki prihaja skozi odprto okno, pa tudi petje ptic, šum vetra, potoka, oddaljenega prometa. Iz vsega tega raste moja poezija, iz narave, mestnih ulic, iz vsakdanjih položajev, pojavov, kot je recimo *tanka črta pod vrati, svetloba, / ki pade. Krhki krušni vonj, …* vendar so to le začetni vzgibi, ki »prebudijo« pesem v meni, podobe, ki jih jasno vidim pred očmi, ko pišem; pesem pa postaja vse bolj spoznanje, včasih celo uvid. Moja poezija je povezana z zunanjimi podobami stvarnega sveta, vendar v njej ni veliko vsakdanjih življenjskih položajev, ki bi bili opisno ali zgodbeno izraženi. Te podobe vse bolj postajajo metafore mojih notranjih stanj, ki se kar nekako naložijo na zunanje slike.

Pogovor teče še o marsičem, pesmi recitirajo tudi člani kulturnega društva. Časovni okvir večera pa je omejen, prav tako prostor za ta zapis. Najbolje pa o pesniku in njegovih pesmih govorijo pesmi same … *Vsako pesem samo začenjam,* Njegov *glas jo konča … Če sploh jo …* in *moje neminljivo je vedno korak pred mano.* Srčno upam, da ga kdaj tudi dosežem.

Matija Remše

Prihodnost napredka

Ravnatelj Janko Jeromen je leta 1990 v program Mohorjeve uvedel »knjige z belo-rdeče črnimi platnicami«, ki naj obravnavajo živa vprašanja našega vsakdanjika in našega »človekovanja«, se pravi odnosa do okolja, do soljudi, do kulture, do vsega duhovnega. Temeljna rdeča nit je poudarjena etična razsežnost vseh teh vprašanj. Leta 1990 je izšla knjiga K. Blancharda in N. V. Peala Moč poštenega poslovanja *(pozneje večkrat ponatisnjena). Sledil je slovenski avtor Marko Kremžar z delom* Prevrat in spreobrnjenje *leta 1992. Naslednje leto je izšla* Moč pozitivnega mišljenja *N. V. Peala z mnogimi ponatisi, ki je med nekaterimi zbudila tudi nekaj negodovanja, češ da poenostavljeno navaja k dnevni »uporabnosti« vere, drugim pa je bila vir življenjskega optimizma. Janez Gradišnik je istega leta 1993 prispeval svoja jezikovna razmišljanja v še danes močno aktualni knjigi* Slovensko ali angleško?*, zlasti ko pomislimo na primer na vsesplošno »naslavljanje« česar koli ali kogar koli, s čimer ali komer se starejši Slovenci, ki smo nekoč naslavljali le pisma, dostojanstvenike in oblasti, po navadi ukvarjamo, se srečamo, se (ga ali je) dotaknemo, obravnavamo, rešujemo ali razrešujemo, nagovarjamo … itd. Leta 1997 je izšla »brčp« knjiga Roberta H. Schullerja* Trdi časi minejo, trdni ljudje ostanejo. *Šesta v vrsti je ta, ki se je lotevamo.*

Hubert Požarnik: *Prihodnost napredka, Politična ekologija za začetnike*; 14 cm x 20,7 cm; vez.; ilustr.; 272 str.; Mohorjeva družba, Celje 1999.

V knjigi je na predzadnji strani z nekoliko mlajšo, a že značilno fotografijo predstavljen leta 1937 rojeni avtor, psihoterapevt, redni član Nemške akademije za psihoanalizo in gostujoči profesor na raznih evropskih univerzah. Izvemo, da je objavil številne strokovne in poljudno strokovne članke ter mnoge knjige s področja mentalnega zdravja, družboslovja in varstva okolja.

Publicist je bil tudi politik. Njegov izvirni glas samosvojih in »nekoliko drugačnih« pogledov na življenje je bil kar dobro slišen v tedanji slovenski javnosti. Duhovno praznino slovenskih družin, ki jo je ugotavljal, je na primer pripisal državi in naciji, ki si je izbrala kapitalizem in se tako »poročila z eno posebno, svojsko in nevarno mrho. Svojsko zato, ker gre tej mrhi po glavi samo to, kako bo vsa področja življenja kapitalizirala, kako bi iz človeka, iz narave, iz petka in svetka iztisnila čim več dobička.« Na Nikodemovih večerih v Mariboru novembra 2007 mu ni bilo odveč citirati Iva Svetine (ubit je bil v Radgoni med spopadi z JLA), ki je prehodil ves svet, pa mu je v pogovoru nekaj dni pred svojo smrtjo rekel: »Veš, vse, kar sem iskal po svetu v vzhodnih in drugih religijah, že imamo pri nas, tu v krščanstvu.«

V času izida knjige sem imel neko vlogo v svetih Osnovne šole Komenda Moste in sem gospoda Huberta povabil na srečanje z učitelji in starši, da bi nam kaj povedal; ne toliko o ekologiji kot o svojih, vsaj za tedanji čas, malo drugačnih pogledih na šolske procese (ti naj vendarle bodo tudi vzgojni). Prijazno se je odzval in se pripeljal v Komendo kljub poznopopoldanskemu hudemu nalivu, ki je skoraj izničil vidljivost na cesti. Kar lepo število zbranih ni bilo razočaranih.

Skoraj četrt stoletja je že minilo od izida knjige, pa se vendar vprašanja, ki jih obravnava, in smeri reševanja, ki jih nakazuje, še kako in čedalje bolj pereče zastavljajo človeku kot posamezniku in na družbeni ravni. V njej je vse, razen morda statističnih podatkov, ki se pač vse hitreje spreminjajo v slabše in vse bolj grozeče, še kako aktualno. Zato je vredno in koristno vzeti jo v roke ponovno (zlasti pa mladim), kljub njeni »že zreli starosti«.

Navajam iz avtorjevega uvoda:

> Še nikoli se človek ni imel za tako pametnega kot danes, v resnici pa še nikoli ni bil tako nespameten, slep in neodgovoren. Sicer bi uvidel, da si z zmago nad naravo ne bo prislužil lagodnega in večnega življenja, temveč izkopal svoj lasten grob. Nič čudnega tedaj, da smo se zadnje čase že kar navadili poslušati poročila o podnebnih spremembah, ozonski luknji, onesnaženih površinskih in podtalnih vodah ali umiranju gozdov.
>
> Žal se tisti, ki poročajo o »stanju okolja« ali tožijo nad njim, navadno zadovoljijo z razlago, da je narava čedalje huje bolna zaradi pomanjkanja čistilnih naprav, čezmerne rabe pesticidov in umetnih gnojil, izpuščanja toplogrednih plinov ali plinov, ki razkrajajo ozon v ozračju, pomanjkanja ustreznih zakonov ali njihovega neizvajanja. Vse to je sicer res, ampak če želimo izvedeti za prave vzroke, se moramo tudi vprašati, zakaj ni čistilnih naprav, čemu takšno kemično tuširanje polj, kako to, da je čedalje več strupenih odplak in izpustov, zakaj ni zakonov ali zakaj se ne izvajajo. Če ne iščemo odgovorov na tako postavljena vprašanja, smo namreč v nevarnosti, da bo vse prizadevanje za varstvo naravnega okolja le površinska in zato dolgoročno neučinkovita kozmetika.
>
> Z vzroki se ukvarja politična ekologija. Medtem ko biologi, kemiki, fiziki in drugi opisujejo stanje in opozarjajo na posledice onesnaževanja okolja, ki jih bo na koncu plačal človek, gre politična ekologija korak naprej. Po njeni zaslugi spoznavamo, da t. i. ekološka kriza ni posledica zgolj nevednosti, nemarnosti ali lenobe državnih uradnikov in direktorjev podjetij, pomanjkanja surovinskih zalog, energije in ekološko učinkovitih tehnologij, omejene zmožnosti narave sprejeti vase industrijske, komunalne ali radioaktivne odpadke in izpušne pline vseh vrst ali nezmožnosti človeka živeti zdravo in srečno v svetu iz betona in birokracije. Zato ji ne bomo prišli do živega zgolj s tem, da bomo v prihodnje dajali več denarja za odstranjevanje čedalje večjih količin nesnage in strupov, zgolj s pomočjo »tehnike« za okolje, s še večjo bojevitostjo »ekopartizanov«, s krepitvijo ekobirokracije, z vzbujanjem zelenih čustev ljudi, s kupovanjem biopridelkov ali ločenim zbiranjem odpadkov. Politična ekologija namreč razkriva povezanost ekoloških, socialnih, političnih in kulturnih dejavnikov. To, čemur danes pravimo ekološka kriza, energetska kriza, gospodarska kriza, kriza človekovega dela, kriza vrednot, so samo različne oblike

iste vsesplošne krize, v kateri se je znašla naša toliko hvaljena industrijska civilizacija.

Namesto da bi – kot je predlagal nemški teolog in moralni filozof Albert Schweitzer – zbrali pogum in videli stvari, kot so, in dali slovo bolestno razbohotenemu porabništvu, imperializmu tehnike, terorju ekonomije, poznanstvenju vsega življenja, lažni demokraciji in napredku, ki je v resnici nazadovanje, ter razvili razumnejše, bolj ekološke, kulturne, socialne, pravične in duhovne oblike življenja, žal še vedno razpravljamo, ali je res tako hudo, iščemo rešitve, ki niso prave, in skušamo brez škode podaljšati sedanjost v prihodnost. Nič čudnega tedaj, da je nemški družboslovec Erich Fromm nekam vdano v usodo zapisal: »Medtem ko v zasebnem življenju samo blaznež ničesar ne ukrene, če je ogroženo njegovo življenje, pa tisti, ki so odgovorni za javno dobro, praktično ne naredijo ničesar za one, ki jim zaupajo.« In potem se je Fromm še vprašal, kako je mogoče, da najmočnejši med vsemi človeškimi nagoni, nagon po samoohranitvi, danes očitno ne deluje več.

Knjiga *Prihodnost napredka* je pisana za tiste bralce, ki se sicer po svojih močeh trudijo za ohranitev čistega, zdravega in lepega okolja ter za zmago kulture življenja nad kulturo smrti, vendar se hkrati sprašujejo, od kod toliko razdiranja, umazanije, tveganja, krivic in nasilja, torej za tiste, ki jih zanima kaj več o predstavi, v kateri neko bitje, človek, igra vesoljno tragedijo lastnega zatona, in o poteh ter približni smeri, v katero je treba zaviti, če želimo vsemu navkljub odnesti celo kožo.

Po tem daljšem navedku bi lahko prišla v predstavitvi knjige na vrsto vsebina, kakor je razčlenjena na straneh ob koncu. Naj tokrat uberem drugo pot. Besedilo je bilo izročeno v ilustriranje znani kranjski karikaturistki Aljani Primožič (mislim, da jo je za sodelovanje z Mohorjevo že pred tem pridobil urednik Ivan Mohar, ki je med drugim skrbel za *Družinsko pratiko*). Narisala je nekaj variant rahlo karikirane podobe Huberta Požarnika v različnih držah in z duhovitimi dodatki, ki se skozi knjigo ponovijo z vsebini primernimi izjavami v stripovskem oblačku in v poudarjeno velikem debelem tisku. Ne vem, ali jih je izbrala oziroma dodala sama. Morda v sodelovanju z urednikom Jeromnom. Vsekakor so kazalu alternativna pot za sprelet skozi vsebino knjige (v oklepaju za izjavo je številka strani, na kateri se pojavi).

Nihče ne ravna z materijo tako grdo kot materialisti. (10) Skozi ozonsko luknjo je še jasneje videti Boga in njegovo naročilo ljudem. (16) Povedati ljudem, kako zadeve stojijo, je lahko. Dosti teže jim je to dopovedati. (19) Ekološka katastrofa ogroža življenje. Duhovna katastrofa jemlje ljudem voljo do življenja. (26) Noč in dan se ukvarjamo s tem, kaj se mora spremeniti, da se ne bi nič spremenilo. (30) Politika varstva okolja uporablja stiroporasto govorjenje: velik obseg, malo teže. (36) Svoj razum smo tako razvili, da sploh ne vidimo več gromozanske nerazumnosti, v katero tonemo. (41) Dovolj je dobro, več kot dovolj je slabo. (47) Večino ljudi v industrijski družbi osrečuje misel, da gre drugim še slabše. (51) Kaj koristi miši vsa slanina pred nosom, če sedi v pasti? (59) Gledati na vse le z vidika koristnosti, je ena od oblik sodobnega prostaštva. (63) Človek lahko ima tisoč reči, vendar reči ne smejo imeti človeka. (71) Bog nas obvaruj! Komunizem smo zamenjali s konzumizmom. (75) Obstaja rast brez razvoja. (83) Vse raste in se množi, le rešitev je čedalje manj. (90) Bolj ko so stroji podobni ljudem, bolj so ljudje

podobni strojem. (97) Ravnajmo s stroji kot s stroji in z ljudmi kot z ljudmi. (107) Kamor pogledamo, vidimo izboljševalce sveta. Dolgo pa je treba iskati tiste, ki skušajo svet ohraniti. (116) Vsi bi radi prišli v lepšo prihodnost, vendar nobeden peš. (122) Rajši aktiven kot radioaktiven. (130) V naših šolah se učenci učijo, ne pa razmišljajo. In to se mnogim pozna vse življenje. (137) Kdor želi razumeti naravo, mora govoriti z njo v njenem jeziku. (145) Povsod slišimo, da bodo prihodnji dosežki znanosti spremenili življenje ljudi. Žal nikjer ne slišimo, v kaj ga bodo spremenili. (150) Modrost je močnejša kot dokazi. (158) Znanost nam lahko da dosti tega, kar si želimo, ne more pa nam povedati, kaj naj si želimo. (163) Ničesar ni mogoče narediti proti senčnim stranem napredka, dokler ne spremenimo česa na njegovi sončni strani. (171) Nobene globalizacije brez globalne etike. (178) Še nikoli nam ni šlo bolje. Zato imamo tehten razlog, da razmislimo, kako stojijo stvari v renici. (185) Kakšna utvara! Narediti skušamo tako dober svet, da v njem ne bo treba nikomur biti dober. (192) Večina politikov prikimava ali odkimava. In to je edino gibanje, ki ga zmorejo, in edino, za katero mislijo, da prinaša napredek. (197) Mogoče je imeti vse informacije in kljub temu ne razumeti ničesar. (204) Čudno, vedno gremo naprej in nikoli ne napredujemo. (210) Pot, ki pelje v nebesa, ne pelje skozi dovršitev sveta s pomočjo naravoslovja in tehnike. (215) Grozno je, da so razmere v svetu take, kakršne so. Še bolj grozno pa je, da so še vedno take, kakršne so. (220) Kdor nima vizij, potrebuje psihiatra. (225) Za trditev, da ni alternativ, obstaja pet razlogov: pomanjkanje informacij, pomanjkanje inteligentnosti, pomanjkanje dobre volje, pomanjkanje poguma ali vse to skupaj. (228) Kdor želi, da ostane svet, kakršen je, ta ne želi, da sploh obstane. (233) Kogar ni strah, je ogrožen. Kdor ne pozna upanja, je izgubljen. (234) Če ženemo norost do njenih skrajnih mej, je izid lahko rojstvo modrosti. Seveda, če ni zanjo tedaj že prepozno. (240) Številni so za demokracijo samo zato, ker ima norost v njej enako težo kot pamet. (246) Manj ko jemljemo svojo usodo v lastne roke, bolj jo jemljejo drugi. (254) Ni res, da se utopije ne dajo uresničiti. Vse novo v zgodovini človeštva je bilo sestavljeno iz utopij – uresničenih utopij. (259)

Avtor začenja sklep knjige z nekoliko mračno pesimistično vizijo teologa J. Zinka, ki ob misli na svetopisemskih »prvih sedem dni božjega« stvarstva opiše »dramo zadnjih sedmerih dni človekove destrukcije« vsega. V začetku se je božja modrost igrala nad vodami, iz katerih se pojavlja vse dobro, ob koncu človekov zablodeli in vase zagledani duh slepo tava nad črnino praznine, ki jo je povzročil ob sprevrženem samozavedanju: »Jaz in nihče drugi in ničesar drugega.« Ob svojem egocentričnem neupoštevanju vsega, kar je bilo in je že pred njim.

Naj končam z začetkom. Na prvi strani knjige, še pred tretjo, naslovno, je objavljena kratka poučna in šaljiva zgodbica:

> Dva planeta krožita po vesolju. Vsakih 23 milijonov let se srečata in se veselo pozdravita: »Pozdravljen!« »Živijo!« In zadovoljno krožita naprej. Ko se nekoč spet srečata, je prvi planet videti ves izmučen in bolan. »Kaj pa je s teboj? Nekam slab si videti!« ga zaskrbljeno vpraša drugi. »Kako ne bi,« mu prvi čemerno odvrne, »ko sem pa staknil homo sapiensa!« »Ne ženi si k srcu,« ga skuša potolažiti drugi, »to hitro mine!«

Ali mora res biti tako?! Mislim si, da je za drugačen izid poleg objektivnega in hladnega razuma treba znova najti v sebi tudi sočutno in nesebično človeško srce.

POGOVOR

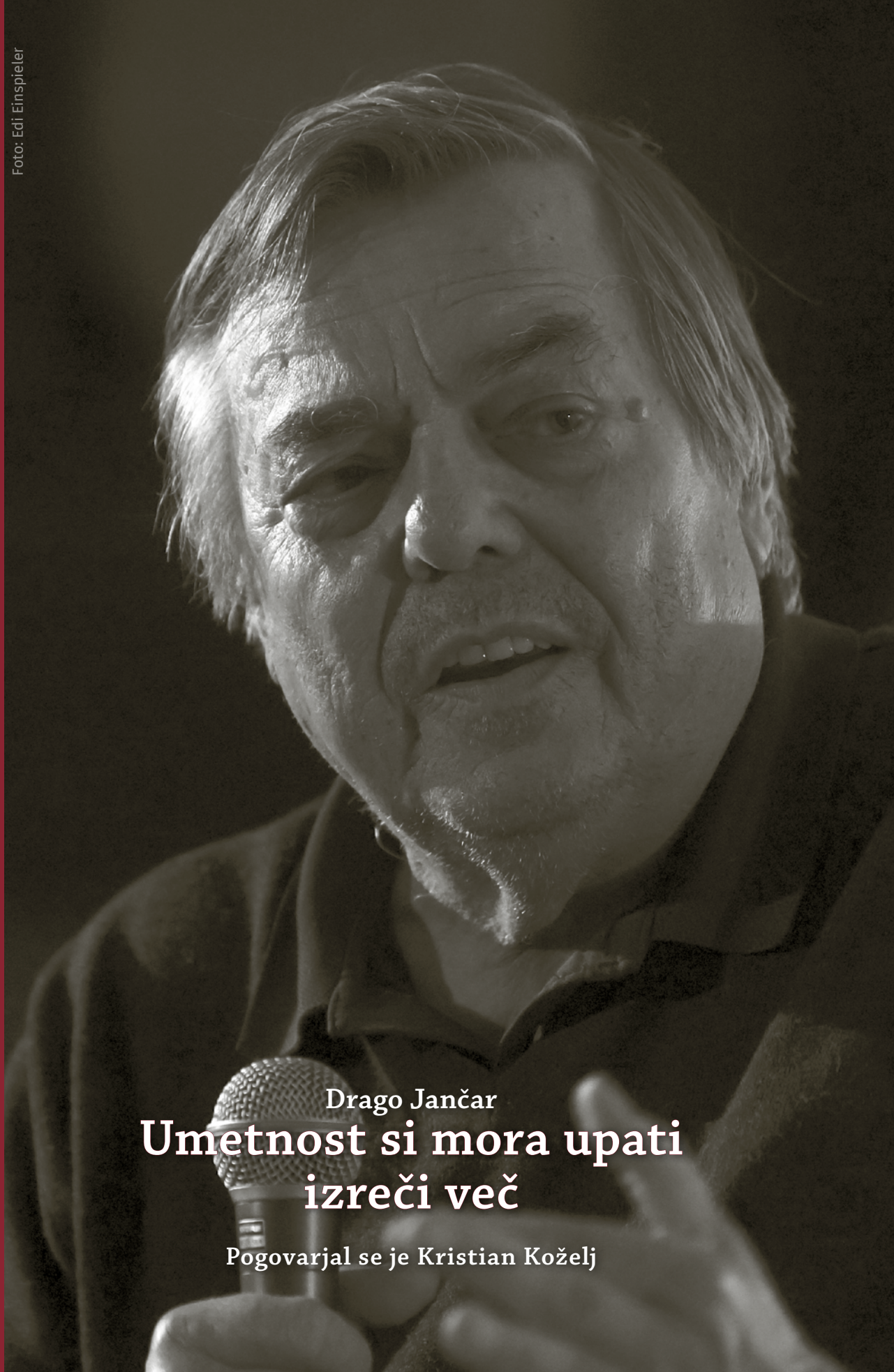

Foto: Edi Einspieler

Drago Jančar

Umetnost si mora upati izreči več

Pogovarjal se je Kristian Koželj

Drago Jančar (1948), pisatelj, dramatik in esejist, spada med najpomembnejše slovenske pisatelje. Prejel je številne domače in mednarodne književne nagrade, med drugim Prešernovo nagrado in nagrado Prešernovega sklada, Rožančevo in Grumovo nagrado ter evropsko nagrado za kratko prozo. Leta 2018 je za roman *In ljubezen tudi* prejel nagrado kresnik za najboljši roman leta, ki je njegov že četrti. Njegov roman *To noč sem jo videl* pa je postal najboljši s kresnikom nagrajeni roman med letoma 2010 in 2019. Leta 2014 je ta roman v Franciji dobil nagrado kritikov za najboljšo tujo knjigo. V letu 2020 je prejel prestižno avstrijsko državno nagrado za evropsko literaturo, ki se vsako leto podeli za literarno delo evropskega avtorja, ki je bil deležen posebne mednarodne pozornosti. Roman *Ob nastanku sveta*, ki je izšel letos pri Beletrini, je njegov dvanajsti roman.

Gospod Jančar, začel bom z vprašanjem, ki ni najlažje in najprijetnejše, a se mi zdi v kontekstu današnjega trenutka pomembno. V romanu profesorju Fabjanu, ki ga sam doživljam kot verjetno najčistejši lik, položite v usta besede: *Če človek študira zgodovino …, potem ve, da v vesolju, v katerega smo postavljeni, obstaja določen kvantum nasilja, ki deluje po svoji inerciji. Inercija, dragi moj, to pomeni, da stvari delujejo same od sebe. To je zakonitost, ki pravi, da nasilje sicer lahko eliminiraš na enem koncu, vendar bo čez čas bruhnilo na dan nekje drugje. To velja za posameznika in skupnost, za mikrosvet in kozmos, ker je seveda vse isto.*

Evidentno je, da nas vse vojne, vse grozote niso naučile, kako ne biti nasilni. Je nasilje ontološka skrivnost, tako kot ljubezen iz naslova vašega prejšnjega romana?

Bojim se, da je res. *Ob nastanku sveta* sicer ni filozofski roman, imamo pa v njem junaka, ki je profesor zgodovine in filozofira o vprašanjih zgodovine, obstoja in tako naprej, sicer pa roman teče kot življenjska pripoved. O tem vprašanju razmišljam že kar nekaj časa, pravzaprav že vse življenje, v katerem sem bil že na začetku soočen z nasiljem druge svetovne vojne, ki še vedno hodi za nami. Čeprav sem že v otroštvu poslušal o tem nasilju, o nemški okupaciji, koncentrancijskih taboriščih, streljanjih talcev v Mariboru in Celju, se mi je zdelo, da je to tema nekega »prazgodovinskega« časa, dokler ni prišlo do vojne v Jugoslaviji. Takrat sem bil s skupino pisateljev tudi v Sarajevu in sem to vojno videl na lastne oči. Zazdelo se mi je, da je to nekaj, kar se nam vedno znova vrača, kar nas spremlja od nekdaj in nas bo spremljalo še naprej. Človek se v takih trenutkih ustraši, da iz tega ne moremo izstopiti. V tistem času smo imeli na frankfurtskem sejmu debato o vojni v Jugoslaviji in takrat sem rekel, da se mi zdi, da nad nami potuje nekakšen oblak zla, ki začuti, kje na svetu so primerne napetosti, in se potem spusti na tisti kraj. Čeprav so me takrat vprašali, ali nekoliko haluciniram, je seveda šlo za prispodobo o tem, kako je nasilje stalno med nami in se ob »ugodnih« razmerah manifestira. Ljudje, ki so bili še včeraj normalni ljudje, sodelavci, prijatelji, znanci …, se danes spremenijo v nekaj popolnoma drugega, postanejo sovražniki, ovaduhi in nasilneži. To se dogaja vedno znova in to vprašanje je prisotno tudi v moji literaturi. Ker nisem pridigar ali duhovnik, odgovora nanj ne znam podati, vidim pa, da gre za konstanto, staro kot človeški spomin. Tudi Stara zaveza je polna nasilnih prizorov, medtem ko v Novi prevladujejo ljubezen, paradoksi,

miselni obrati. Pisateljeva naloga je, da o tem spregovori, da bi se temu vsaj do neke mere poskušali izogniti.

Kar me je na formalni ravni pritegnilo in zintrigiralo že na začetku, je dvojnost pripovedovalca. Zelo subtilno sta drug v drugega vtkana nevedni prvoosebni pripovedovalec in vsevedni tretjeosebni pripovedovalec, ki drug drugemu ponavljata in celo kradeta misli. Naprej sem pomislil, da bi bila to lahko pogleda ustvarjenega bitja in stvarnika, pozneje, da je prvi pogled upanja, drugi pa pogled védenja. Za kakšna pripovedovalca gre?

Čeprav sam nisem razmišljal o tem, je takšna interpretacija povsem mogoča. Moja namera je bila sicer nekoliko bolj preprosta. Ko deček govori prvoosebno, preskočimo v njegov čas. Tretjeosebni pripovedovalec pa se dogodkov spominja s časovne distance, lahko bi rekli tudi, da gre za pisatelja v zrelejših letih. Ker sem želel, da se pripovedovalska tokova spontano prelivata, teh sprememb nisem označeval eksplicitno. Kot sem pozneje ugotovil, tega niso zapopadli vsi, nekje mi je bilo očitano, da sem se ujel v časovno zanko. Kljub temu pa gre za hoteno in namerno prelivanje optik – na eni strani izkušenega, uravnoteženega človeka, ki je sposoben tudi poglobljenih uvidov, na drugi strani pa otroka, ki je begajoč in ubog ter se sooča s surovostmi življenja, ljubeznijo, naravo, skrito lepoto v stvareh sveta, z vprašanjem, kaj je nad nami, kaj pred nami, skratka z vsem, po čemer se vprašuje mlad človek pri svojih dvanajstih, trinajstih, petnajstih letih.

Na formalni ravni izstopa tudi to, da je roman, ki je relativno dolg, napisan v enem zamahu in ni členjen na poglavja …

V skladu z maniro prejšnjih dveh romanov sem tudi tega hotel napisati v poglavjih, ki bi bila na nek način zaključene novele. Šele dva meseca pred izidom, ko je roman že prebrala urednica, me je prešinilo, da mora biti ta zgodba povedana kot valovanje življenja. Povezava dveh optik in ljubezenski trikotnik, poln poželenja, izdaje in nasilja, vse se je prepletlo v življenjski klobčič, ki je zaživel samostojno.

Nastanek sveta je ena od velikih filozofskih tem, hkrati pa je na nivoju posameznika zelo intimna in individualna izkušnja, mar ne?

V naslovu, ki sicer sprva morda deluje nekoliko pompozno, ambiciozno, gre prav za to dvojnost, ki jo omenjate. Morda bo ob njem kdo pomislil, da se v romanu pojavita Adam in Eva ali pa veliki pok, ampak predvsem gre za zelo subjektivno izkušnjo. Vsako novo rojstvo je na nek način nastanek sveta. Vse je treba spoznati na novo. Od prvih korakov, prvih besed, prve zasnove besed, prve slutnje poezije, prve ljubezni, prvega sovraštva, prve izdaje … V toku enega življenja se odvrti vse, kar se nam dogaja od začetkov civilizacije. V tem smislu je to naslov o spoznavanju sveta skozi nedolžno optiko, nasproti pa ji stoji optika starejšega človeka, ki je ta isti svet že spoznal nekoliko bolje,

Vsako novo rojstvo je na nek način nastanek sveta. Vse je treba spoznati na novo. Od prvih korakov, prvih besed, prve zasnove besed, prve slutnje poezije, prve ljubezni, prvega sovraštva, prve izdaje … V toku enega življenja se odvrti vse, kar se nam dogaja od začetkov civilizacije.

pa ga morda kljub vsemu še vedno ne razume in ga mogoče ne bo nikoli.

Eden ključnih motivov se mi zdi motiv pogleda skozi ključavnico, saj gre za izrazito intimen pogled, ki mu sledi tudi pripovedovalska perspektiva. V romanu ni velikih zgodb, junaških bitk – na njihova mesta stopajo mali ljudje in njihova intima. Kakšni so vaši ljudje?

Pogled skozi ključavnico se morda sliši nekoliko voayersko …, ampak ali ni vsak otrok pri dvanajstih, trinajstih, petnajstih pokukal skozi ključavnico in zagledal kaj, kar ga je presenetilo, začudilo ali morda celo pretreslo? Sam se spomnim takšnega pogleda. Ta pogled se kasneje v zgodbi razširi v soočanje z nečim, česar ne poznaš, ampak te tako privlači, da moraš pogledati. Tudi v brezno. Obstaja sila, ki nas vleče navzdol, pravi Bulgakov. Gre za nedolžen začetek – fant vidi par ljubimcev, ki sta nenadoma povezana, česar dotlej ni vedel. Ampak v življenju ga čakajo še veliko hujši pogledi, pogledi v brezno človeške duše in njegove sposobnosti za nasilje, izdajo, prevaro, prešuštvo in vse drugo.

Grozljive zgodbe iz Stare zaveze sem izbral namenoma, ker sem hotel prikazati šok, ki mladega človeka zadene ob soočenju z brutalnimi fenomeni sveta. Menim, da so jih prav zato tudi uvrstili v Sveto pismo – zlo je treba opisati, če ga hočeš razumeti in se boriti proti njemu.

Čas, v katerem se znajdejo vaši protagonisti, povojni čas, deluje zelo konfuzno, protislovno. Je čas velikih sanj o (ideološkem) novem svetu, s katerih pa se plast za plastjo luščijo sanje malega človeka, in vse skupaj spominja na iluzijo … Kakšen je bil ta čas – petnajst let po vojni?

Tu so seveda nekateri avtobiografski elementi, čeprav to nikakor ni avtobiografski roman. Spominski element je sicer prisoten, a se skozi postopke fikcije razvije v povsem novo, samostojno realiteto.

Dogajalni čas romana je začetek šestdesetih let, petnajst let po vojni, ki je za fanta sicer zelo oddaljena, hkrati pa o njej vsi ves čas govorijo, vsi se je spominjajo. Po drugi strani je to čas vsakršnega ideološkega nasilja in poskusa ljudi, da bi bodisi še naprej živeli po starem ali pa iskali neke nove možnosti za vsaj notranjo svobodo. Zlasti verni ljudje so bili v velikih težavah. Hkrati je to tudi čas tehnološkega napredka: v vesolje leti Lajka, v vesolje leti Gagarin: Rusi dosežejo vesolje in znanstveno potrdijo, da niso videli nobenih angelov, kot otrokom pripoveduje in posreduje znanstvene dokaze učiteljica. To je napredek, nov svet, ki nastaja nenadoma. Za nekatere, ki so bili v taboriščih in v partizanih, je to svet zmage, normalnosti, vzpona. Čeprav je takšnih peščica. Večina ljudi, tudi večina nekdanjih borcev in internirancev, doživlja razočaranje. Kot otrok sem velikokrat slišal stavek: »A smo se za to borili?« Novega reda, ki je želel vse vzpostaviti na novo, večina ljudi ni mogla sprejeti, zaradi česar so ves čas nastajale napetosti. Seveda so se ljudje takoj prilagodili, videli, kako se je treba obnašati, kaj se sme govoriti, kot je v dramo *Moj ata, socialistični kulak* zapisal Tone Partljič: »Zdaj moramo bit' previdni, zdaj, ko je svoboda.«

Se pravi, bil je čas neke prisiljene atmosfere na eni strani in iskanja načinov, kako ubežati tej atmosferi, na drugi.

Kadar nekdo poskuša vsiliti najboljšega od vseh svetov, načeloma ljudje tega ne sprejmejo najbolje. Ljudje vendarle potrebujejo veliko svobode, veliko zraka.

***Ob nastanku sveta je pomladni dan …* prvi opis nastanka sveta vzpostavi močno vez s poročilom o stvarjenju sveta v Genezi. Rajsko stanje, v katerega vstopamo, pa ima v kali jasno izražen potencial za svoje nasprotje, nekako tako, kot ima paradiž kačo. Ob konstantni parafrazi o kralju Davidu in Betšebi moram, če sva prej govorila o zlu, vprašati: je to tudi roman o grehu, ki je hotena odločitev za zlo?**

To v marsičem drži. Roman se začne nedolžno, sredi pomladnega dneva, z opisi delavske folklore, a pojavi se nova junakinja, tokrat ženska, ki pride z železniške postaje in se s kovčki vseli v hišo. Takoj je jasno, da se bo iz tega nekaj razvilo in, ker gre za moj roman, da nadaljevanje ne bo povsem nedolžno. Že s tem, ko je postavljena sama v okolje, v katerem pritegne večino pozornosti, s seboj prinaša slutnjo greha.

Umetnost si mora upati izreči več, se zazreti v globino, v neskončni prostor, strah pred koncem, sicer po mojem mnenju nima smisla pisati.

Nekako v smislu misli Čehova, ki jo navajate v uvodu: »Če je v prvem dejanju na steni puška, mora v zadnjem dejanju počiti.«

Ta stavek, ki ga je zapisal Čehov v navodilih dramatikom, mi dolgo ni šel iz glave. Končno sem ga uspel tudi vključiti v roman, marsikateri bralec je to slikovito metaforo opazil in ga je spremljala skozi branje. Res je, ta puška na koncu poči. Sicer metaforično, pa vendar …

Nasploh imam občutek, da je branje tega romana bistveno osiromašeno brez poznavanja bibličnega izročila. Nenazadnje že na začetku zapišete opombo, da so nekateri prevodi vzeti iz standardnega prevoda Svetega pisma, roman tudi uvaja citat iz Danielove knjige.

Tisti, ki biblično tradicijo vsaj malo pozna, bo roman bral lažje, ker bo lahko stvari povezoval med sabo. Tisti, ki je ne pozna, bo roman sicer tudi lahko prebral, morda bo le nekoliko začuden, ker je v Stari zavezi toliko strašnih prizorov.

Kot sem omenil že prej, se takšne stvari res dogajajo. Stara zaveza je polna umorov, posilstev, celo véliki kralj David me je šokiral z ukazom, naj mu pripeljejo Betšebo in njenega moža pošljejo v vojno in smrt. Spomnil sem se zgodb ljudi iz naše okolice, denimo primera, ko je nekdo poslal moža ženske, ki jo je želel zase, na Goli otok, o čemer ni ona vedela ničesar. To je resnična zgodba.

Grozljive zgodbe iz Stare zaveze sem izbral namenoma, ker sem hotel prikazati šok, ki mladega človeka zadene ob soočenju z brutalnimi fenomeni sveta. Menim, da so jih prav zato tudi uvrstili v Sveto pismo – zlo je treba opisati, če ga hočeš razumeti in se boriti proti njemu. Prav na njih vidimo, da tudi Stara zaveza teži k dobremu – Bog namreč vse te prestopke kaznuje s hudo jezo.

Ne glede na vse pa te zgodbe vedno znova osupnejo. Predvsem mladega človeka, ki se najprej srečuje z notranjimi zakonitostmi sveta, kasneje pa jih sreča še v sveti knjigi. To spodbudi v njem tudi poskuse, da bi o teh razsežnostih življenja premišljeval. Pot skozi življenje nujno vključuje veliko zmedo, ki jo potem razrešuje z informacijami, ki jih dobi na različnih koncih – v šoli,

pri verouku, na ulici, v branjih, celo v filmih.

Središče romana je Danijel – še ena biblična vzporednica. Izbira mi je zanimiva z dveh vidikov – Daniel je bil razlagalec sanj, hkrati pa njegove vizije veljajo za nekakšno protoapokalipso. Vaš Danijel veliko sanja. Kakšno vlogo imajo njegove sanje?

Nekaj sanj je v romanu opisanih. Že samo besedi »sanje« in »Daniel« nakazujeta stik z literaturo, kar Stara zaveza nedvomno je. Daniel, ki je poklican, da kralju razloži sanje, je podoba slehernika iz našega sveta, ki poskuša veljakom dopovedati, da ne ravnajo prav, da je mogoče v sanjah videti, da gredo v napačno smer.

Daniel je na nek način umetnik, pisatelj, nekdo, ki razlaga najbolj fantastične stvari na najbolj fantastične načine. Prav zato sem svojemu junaku nadel to ime.

Strani romana so prežete z avtentično izkušnjo bolečine. Občutek imam, da ste si dovolili konkretno zabresti vanjo. Kako pomembno je, da ste kot avtor odprti za ranljivost?

Če hočeš, da ti bodo ljudje verjeli, si moraš upati tudi to. Včasih je to težko, mučno in tvegano. Sprašuješ se, ali se res moraš podati v to, ali se temu ne bi dalo izogniti. Ni lahko, tudi sam se zaradi tega včasih prebujaš sredi noči iz hudih sanj. Vendar pa to ne bi bil zgolj beg pred resničnostjo, literatura je vedno rahel odklon v smeri laži, bil bi beg pred umetnostjo, beg pred literaturo. Umetnost si mora upati izreči več, se zazreti v globino, v neskončni prostor, strah pred koncem, sicer po mojem mnenju nima smisla pisati.

Kafka je rekel, da nima smisla pisati knjige, če nisi pripravljen, da udari v obraz. Sam sicer nisem tako radikalen, da bi si želel udariti v obraz, vendarle pa stvari ne napišem zlahka.

Tudi v prejšnjih knjigah, predvsem v *To noč sem jo videl*, mi je bilo zelo težko zapisati zadnje strani. Tiste strani so udarec v obraz. Ameriški založnik mi je rekel, da je do konca upal, da se to ne bo zgodilo, pa so potem dogodki opisani precej natančno. Včasih si je treba dovoliti tudi tako skrajne stvari.

Je pa to velikokrat izvir hudih duševnih bolečin. Ne samo za bralca, tudi za pisatelja. In poskusa spoznanja, ki iz tega izvira.

Po drugi strani pa ravno pogled otroka nenehno odslikava humorne, celo lahkotne trenutke. Kako pomemben je v današnjem svetu humor?

Če je bil prej govor o soočanju z bolečino, je humor tukaj zato, da to izkušnjo razveže. Ne le izkušnje branja, ampak sveta kot takšnega. Treba se je tudi smejati, smejemo se, to je, hvala Bogu, v naši naravi. Celo ob najbolj tragičnih dogodkih se znamo na koncu vsaj nasmehniti, če ne nasmejati. Dano nam je vsaj to, da smo najtežje trenutke sposobni preživeti vsaj s kančkom vedrine. Ne le, da si rečemo »saj vse mine«, ampak da v vsaki situaciji takoj najdemo element, ki je smešen in že zato slutnja izhoda iz tesnobe.

Otroška optika, ki se še vedno čudi svetu, je odlična točka za vpeljavo humorja, paradoksov in ironije v literaturo. Nekateri bralci mi pravijo, da so se kakšen trenutek ob branju od srca nasmejali.

Rekel bi, da je to tudi roman o odraščanju. Zanimivo mi je, da Danijel do samega konca ne izreče skoraj nobene sodbe, ampak (si) pretežno zastavlja vprašanja. Bi rekli, da

odrastemo, ko strah pred odgovori pretehta potrebo po spraševanju?
Strah na koncu romana je strah pred tem, česar ne razumemo. Gre predvsem za vprašanje, na katerega nimamo odgovora in ga tudi roman ne poda: zakaj smo prišli na svet, če je enkrat vsega konec. O teh stvareh ni prijetno govoriti, ni prijetno pisati, zato je konec strnjen v nekaj stavkov. Danijel leži pod drevesom, sedaj že ve, da gre življenje naprej navkljub vsemu prijetnemu in lepemu pa tudi bolečemu in grdemu. Nenadoma pa ga prešine spoznanje, strah, da vsega tega nekoč ne bo. In spet smo na začetku: ob nastanku sveta. Ko nastane nov človek, z njim nastane ves svet. In čeprav Cesław Miłosz pravi, da smo ljudje le vezni člen med preteklostjo in prihodnostjo, posameznik ve, da je njegovo življenje eno in edino in da ga bo enkrat nepreklicno konec. Takrat se pojavi to spoznanje, ki je hkrati tudi edini filozofski stavek v zadnjem delu romana: »Strah me je.« In hkrati spomni na nek odblisk iz pesmi: splavaj misel!

Na nek način je pisanje prav to, saj vanj vtiskujemo svojo podobo sveta oziroma podobo sveta, kot ga razumemo. V tej veri, morda domišljavi, da se bo naše videnje sveta ohranilo, je neko upanje.

Tudi nastanek literarnega dela je nastanek sveta, morda v najčistejši obliki. Je pisanje morda hkrati tudi način, kako svoj svet ohranite, poskrbite, da nekoč ne bo izginil?
Na nek način je pisanje prav to, saj vanj vtiskujemo svojo podobo sveta oziroma podobo sveta, kot ga razumemo. V tej veri, morda domišljavi, da se bo naše videnje sveta ohranilo, je neko upanje.

Včasih pa se s knjigami tudi kaj dejansko premakne. Če še enkrat omenim roman *To noč sem jo videl*, ki ga je med mojimi deli prebralo največ ljudi. Vedno sem mislil in govoril, da literatura v ničemer ne spreminja sveta. Oscar Wilde je rekel, da nič ni bolj nekoristnega, kot je umetnost. Velikokrat res nima neposrednih učinkov, a v primeru tega romana so se zgodile za slovenski prostor velike stvari, ki jih lahko opišemo s sicer nepopularno in ozmerjano besedo: sprava. Po izidu romana, ko je prišlo v zavest javnosti, da gre za resnično družino, se je začelo ugibati, za koga gre. To je pripeljalo do tega, da se je predsednik republike, gospod Pahor, svojcem ubitih na gradu Strmol javno opravičil, ker so morali toliko časa čakati na pravično osvetlitev dogodkov. Takrat sem prvič začutil, da lahko ima včasih literatura realne učinke. Očitno je bilo namreč, da je tudi ta roman doprinesel k takšnemu razvoju dogodkov.

Takrat je družina pristopila k meni s prošnjo, da bi bil na spominski plošči vpisan tudi naslov mojega romana. Prosil sem jih, naj tega ne naredijo, saj sta v knjigi vendarle dve tretjini fikcije in nisem želel, da bi se ustvaril zmoten vtis, da sem z romanom ustvaril natančen historiat teh dogodkov. Namesto tega sem predlagal, da vpišejo verz Josipa Murna Aleksandra: »Dolga, dolga je, zimska noč.« Tragedija na gradu Strmol se je zgodila v januarski noči in svojci so čakali sedem desetletij, da so bili, menda tudi po zaslugi mojega romana, najdeni posmrtni ostanki pokojnih in da sta bila deležna pogreba na pokopališču s krščanskim obredom.

Menim, da lahko literatura nekatere stvari z nekaj besedami bolj zadene v srčiko kot filozofski traktati. To pomeni, da ima, vsaj včasih, tudi nek smisel.

Mag. Dominik Janez Herle

Ana Klemenc, junakinja in predhodnica prodornih slovenskih žensk

Leta 1913 se je za prebivalce Calumeta v zvezni državi Michigan (ZDA) in njegove okolice začela zelo pomembna stavka, imenovana Copper Mining Strike. Stavka se je uradno začela 23. julija, z njo pa so delavci hoteli doseči višje plače, osemurni delavnik, boljše delovne pogoje, ukinitev vrtanja z enim samim človekom ter priznanje njihovega delavskega sindikata.[1] *Stavkajoči so v tistem nemirnem času organizirali tako imenovane »parade«, na katerih so hoteli predstaviti svojo složnost s plakati in pesmimi. Ključno vlogo pri tej stavki pa je odigrala slovenska rojakinja Ana Klemenc oziroma »Big Annie« ali »Big Austrian Anna«, kot so ji radi rekli Američani.*

Anina zavzetost za pravice delavcev

Ana je bila pomembna zato, ker je bila članica delavske zveze in je že tretji dan calumetske rudarske stavke stopila v ospredje parade. S seboj je vedno nosila trimetrsko palico, na kateri je bila obešena ameriška zastava. Vsako jutro ob šestih se je zbralo 2000 ljudi, ki so sledili Ani na pohodu. Po navadi je bil pohod dolg 10 kilometrov. Ana Klemenc velja za eno prvih žensk, ki se je udeležila protestov proti izkoriščanju delavcev. Poleg nje so bili na pohodu še nekateri vodilni sindikalisti tistega časa. Naj omenim Marry Harris Jomes oziroma mati Jones, ki

Ana Klemenc; vir: Wikipedija

[1] *Copper Mining Strike of 1913*, State of Michigan, pridobljeno 15. januarja 2007; na voljo na: www.michigan.gov/hal/0,1607,7-160-1548_19271_19357-156714--.00.html.

PORTRET

je bila tudi navdušena socialistka in je tako ob vsaki priložnosti pomagala ustanavljati nove organizacije. Ves svoj zaslužek je dobila od dnevnic, ki so ji jih dale rudarske organizacije, čeprav ga je sproti dajala za podporo delavcem. Stalnega doma ni imela, saj je bil njen dom med delavci, kamor je prišla.[2]

Podobno kot mati Jones je bila tudi Ana Klemenc večkrat aretirana in odpeljana v zapor. 10. septembra leta 1913 je bila še z nekaterimi drugimi ženskami aretirana zaradi tega, ker so na silo poskušale ustaviti moškega, ki je ravno odhajal z dela. O eni njenih aretacij časopis *Proletarec* dne 7. oktobra 1913 poroča:

> V torek je vojaški častnik aretiral znano sodružnico Ano Klemenc, ko je na sedmi cesti nagovorila gručo slovenskih »skebov«. Gospa Klemenc jim je mirno rekla, da naj gredo domov in da se naj pridružijo štrajkarjem; med tem so pritekli deputiji in zavpili nad skebom, kateri se je nekam obotavljal: »Ti strahopetec, ali se ženske bojiš in ne greš na delo?« Nato so deputiji – bilo jih je osem ali devet – s silo vlekli skeba naprej. Vojak, kateri je gledal prizor, je pa aretiral sodružnico Klemenc, češ da mora biti doma, ne pa na cesti nadlegovati skebov. Bila je v zaporu pet ur, nakar so jo izpustili pod jamčevino.[3]

O njeni aretaciji in zaprtju priča tudi članek, objavljen v časopisu *The day book*:

> Nove brzojavke nam govorijo o aretaciji Ane Klemenc v Calumetu, Michigan, vodje simpatizerjev štrajka. Ženska, ki je nosila ameriško zastavo na čelu dnevne parade stavkajočih rudarjev. Toda to nam ne pove veliko. To nam ne pove zgodbe Ane Klemenc, ime tebi ne pove nič, ki si prebral zgolj izjavo, da je bila Ana Klemenc aretirana. Toda jaz sem srečal Ano Klemenc. Z njo sem se pogovarjal, videl sem jo maširati vzdolž ulice, nesoč tisto veliko ameriško zastavo. /.../ Kadar berem, da je bila Ana Klemenc aretirana, mislim o umazani majhni ječi v Calumetu. In mislim o Ivani Orleanski, in o boginji Svobodi. Nato razmišljam o plemenitih ženskah, ki sem jih videl v New Yorku, v San Franciscu, v Chicagu in v Washingtonu. /.../ Močna, z čvrstimi toda prožnimi mišicami, neustrašna, pripravljena, da umre za namen, ta ženska je take vrste, pred katero bi vsak rdeče-krven moški privzdignil klobuk.[4]

Oris Anine življenjske poti

Ana Klemenc je bila rojena leta 1888 v Calumetu in je bila hči slovenskih izseljencev Jurija in Marije Klobuchar. Oče Jurij je delal kot rudar v rudniku Calumet & Hecla, mati pa je bila kuharica. Njena družina je prvotno zaradi dela v rudnikih skupaj s še nekaterimi drugimi migranti prišla v Calumet s slovenskega etničnega ozemlja. Mati Marija Adams je bila rojena leta 1868 v vasici Doljna Paka v župniji Črnomelj in je prišla v ZDA leta 1886. Oče Jurij Klobuchar se je rodil leta 1863 tudi v župniji Črnomelj (verjetno v vasi Dobliče) in je v ZDA prišel leta 1883. Par se je poročil v cerkvi Svetega Srca v Calumetu 7. julija 1887. Že kmalu po rojstvu se je Ana skupaj s starši vrnila v Slovenijo, kjer je

[2] *Aretacija slovenskih junakinj. Proletarec*, leto 8, št. 317 (Chicago, Illinois, 7. oktobra 1913), str. 1.

[3] Prav tam, str. 5.

[4] *A Heroine whose name is not found in the society columns. The day book*, leto 3, št. 9 (Chicago, Il, 8. oktobra 1913), str. 4.

na območju Črnomlja preživela prvih šest do sedem let. V Sloveniji je Ana tako začela obiskovati osnovno šolo. Na začetku leta 1882 se je Ani rodila sestra Marija. Julija leta 1895 se je oče Jurij vrnil v Calumet sam, junija 1897 pa se je skupaj z otrokoma v Calumet vrnila še njegova žena Marija. Po prihodu v ZDA so se Juriju in Mariji rodili še trije otroci (Jurij, Jože in Franci). Anina družina ni bila edina slovenska družina v tem kraju, temveč so poleg njih živeli še mnogi priseljenci in njihovimi sorodniki iz Črnomlja. Tam so lahko obiskovali slovensko katoliško župnijo, slovenske trgovine, gostilne, slovenske družabne klube, brali slovenski časopis.

V Calumetu je Ana na začetku delala kot služkinja, opravljala pa je tudi prostovoljna dela v bližnji cerkvi. Z 18 leti se je poročila z Jožefom Klemencem, ki je bil slovenski rudar. Poroka je bila v cerkvi sv. Jožefa v Calumetu. Njen prvi zakon ni trajal dolgo, saj se je 11. septembra 1914 ločila in se nato poročila s Frankom Shawsom (Šavs), ki je bil sodelavec časopisa *Proletarec*. Ana Klemenc je leta 1913 postala predsednica slovenskega ženskega društva Slovenske narodne podporne jednote (S.N.P.J.) in je bila vse do smrti njegova aktivna članica. Do konca poletja 1914 se je preselila v Chicago in imela s Frankom hčer Darwino. Ana in Frank sta leta 1923 zamenjala sosesko ter pustila svoje najemniško stanovanje v hiši slovenskega pisatelja Ivana Molka v mestu Lawndale. Ana in njena družina so živeli v tej hiši do konca njenega življenja skupaj z njenimi vnuki, ki so se rodili v štiridesetih letih prejšnjega stoletja. Anin mož Frank je umrl v Čikagu leta 1936, še istega leta pa se je poročila z Andrewom Roblekom. Njun zakon je trajal samo do leta 1938. Tudi na stara leta je imela Ana dobre odnose s hčerjo, vnuki ter z velikim krogom prijateljev iz Čikaga ter drugod. Umrla je 27. julija 1956 za posledicami raka. Njen nečak Carl Bozich se spominja, da je bilo na njenem pogrebu navzočih vsaj sto ljudi (mogoče dvesto). Pogreb je potekal v katoliški cerkvi v Čikagu, pokopana pa je na pokopališču Resurrection.[5]

Poroštvo prihodnosti

Ani Klemenc je bila dodeljena posebna čast, saj je postala članica Michigan Women's Hall of Fame (hiše slavnih) in je ena izmed treh žensk, upodobljenih na tamkajšnjem medaljonu. To obeležje predstavlja Ano kot eno tistih žensk, ki so se nesebično borile za izboljšanje človeške družbe. Zaradi stavke, ki jo je vodila Ana, so rudarji dobili večino svojih pravic, v Michiganu pa se je drastično razvilo delavsko gibanje. Mnoge Slovenke so po svetu v marsičem in na marsikaterem področju pozabljene, čeprav so morda predhodnice uspešnih in izstopajočih žensk v matični domovini. Ravno Anin zgled pa lahko služi sedanjim ter prihodnjim generacijam slovenskih žensk kot navdih v njihovem delovanju.[6]

[5] *Anna Šavs. Prosveta*, letnik 55 (Chicago, Illinois, 1. avgusta 1956), str. 1; Lyndon Comstock, *Annie Clemenc and the Great Keewenaw Copper Strike* (Scotts Valley, California: CreateSpace Publishing, 1913), str. 53, 55–56, 59–62, 108, 124, 126, 147, 162–163; *Anna Clemenc »Annie« Klobuchar Shaws*, Find A Grave, pridobljeno dne 13. marca 2019, na voljo na: https://www.findagrave.com/memorial/91073474/anna-clemenc-shaws.

[6] *Anna Clemenc*. Michigan Women Forward, pridobljeno dne 23. maja 2022, na voljo na: https://miwf.org/timeline/anna-clemenc/.

Matija Remše

Ivan Mohar

(5. marec 1951–27. oktober 2022)

Dragi kolega in prijatelj Ivan. Tale zapis v Zvonu *se mi je nenadoma (do neke mere), tako rekoč čez noč postavil kot nujna naloga po klicu z uredništva Mohorjeve, ki sva ji oba pripadala oziroma ji še pripadava. Ne more in (še) noče biti objektiven prikaz tvojega življenja, vsega, kar si opravil kot urednik, filatelist, knjižničar …, družinski oče …, v mnogih vlogah, ki ti jih je namenilo življenje in si jih sam izbral.*

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Po vsej časovni naravni logiki stvari bi se moralo dogajati drugače in naj bi ta žalostna (ali častitljivo vesela, kdo bi vedel?) naloga doletela tebe, meni pa bi bila prihranjena. A naše življenjske poti so mnogokrat tudi povsem nerazumne in nerazumljive. Nismo gospodarji svojih življenj … Stvarnikova ljubezen nam jih je po ljubezni naših staršev naklonila v dar. In mere tega daru si navsezadnje ne določamo sami. Le omejeno, kakor koli že otepamo okrog sebe, nanjo vplivamo.

Precej preden sva se spoznala, sem v nekem uvodniku ob novembrskih krščanskih praznovanjih vseh svetih za farni list *Naše tromostovje* zapisal, da so mrtvi morda bolj živi od nas, ki še čakamo na neogibni prehod skozi prvo zagrinjalo (besede Alojza Rebule). Isto razpoloženje občutim danes. Mislim si, da si v polnosti življenja pred nami, ki smo še živi in se te spominjamo.

Moj prvi spomin nate in najino sodelovanje sega v leto 1990, ko si se 11. septembra zaposlil pri Mohorjevi kot pomočnik urednika, in že po nekaj mesecih, 1. januarja 1991, postal samostojni urednik.

Bila je nedelja dopoldne na Cankarjevi 9, ko si mi popolnoma prostovoljno in neprisiljeno požrtvovalno pomagal pri striženju stolpcev, voskanju razrezanega gradiva in lepljenju špigla za *Mohorjev koledar* naslednjega leta. Vse te procese je pozneje kaj hitro nadomestila kompjuterska tehnologija. Med delom so naju razveselila, če se prav spomnim, tvoja tri dekleta: žena Pjerina in hčeri Katarina in Terezija še v maminem naročju, ki so prišla kratko pokukat, kako je videti očijeva nova služba.

Po tisti nedelji sva bila ne le sodelavca, ampak tudi prijatelja. V dvajsetih letih sva bila skupaj marsikje ob mnogih takšnih ali drugačnih mohorskih

priložnostih. Spominjam se neskončno dolgih sprehajanj po frankfurtskem knjižnem sejmu, kamor je svoje urednike začel redno pošiljati ravnatelj Jeromen. Kljub utrudljivemu dnevu je bilo kak večer še čas raztegniti korak po okolici hotela Am Zoo. Po ozkih ulicah sem in tja proti jugu se nama je obema enako zasmejalo, ko sva v spodnjem desnem kotu majhne izložbe trgovine z vrtnim orodjem odkrila na belem kartončku z roko izpisano v »domačem jeziku« (bilo je kmalu po razpadu SFRJ): »Ovdje imamo kiseli kupus za sarmu.«

Sam nisi želel javno nastopati, zato sva na mnoge predstavitve in tiskovke potovala skupaj. Nekatere so nepozabne, denimo tista v Ribnici ob spominu na zadnji čarovniški proces na Slovenskem, pred katerim sva si v gostilni za kosilo (nič kaj ekološko, priznam) naročila »madvajda«.

Na sejme otroške knjige v Bologno nisi z nami nikdar odpotoval. Prav tako, se spominjam, se nisi udeleževal tako imenovanih mohorskih sindikalnih izletov v Rim, po Toskani, v Pariz, Prago, Budimpešto, po Nemčiji … Raje si ostal doma in se posvetil svojemu družinskemu življenju. Vem, kako pogosto si skrbno poklical svoji hčeri, ali je vse v redu, in spominjam se tudi, kako prijazno si sprejemal moje otroke, če in ko so se kdaj oglasili na uredništvu. Tudi oni se spominjajo, kakor mi pretreseni sporočajo, ko jim omenjam tvoj odhod.

Vedno sem se lahko zanesel na tvoj jezikovni čut, ko so nastali dvomi in je bilo treba v kratkem času kaj razrešiti.

Bil si poznavalec svetovne literature, in če sem ti kdaj omenil avtorja (južnoameriškega, afriškega, azijskega …), ki se mi je zdel odkritje, si ga ti že poznal. Poezija ti je bila posebej pri srcu, proze nisi zanemarjal.

Tvoji oceni smo lahko pritrdili ob natečajih *Moj čopič je beseda*, ki smo jih vrsto let pripravljali v sodelovanju z Radiem Ognjišče.

Za tvoje urejanje *Družinske pratike* je gospa Zora Tavčar, slišal sem jo na lastna ušesa, izjavila, da je enkratno in izvrstno, vzorno.

Kako pogovorov polne so bile najine vožnje skozi Tuhinjsko dolino v Celje in nazaj, ko sva pred okroglim jubilejem nekaj petkov zapored urejala po zapiskih dr. Zmage Kumer zbran Mohorjev knjižni arhiv v vrnjenih (oziroma na novo odkupljenih) mohorskih prostorih, kjer sedaj domuje celjska škofija.

Vse nas na uredništvu, ne le mene, si znal bratsko opomniti, kadar kaj ni šlo, kakor bi po krščanskem in evangeljskem naročilu moralo iti.

Ne pozabim tvojega razumevanja Frančiškovega izraza »krotiti brata osla«, pred katerim so sodelavke ostale brez besed, saj niso vedele, za kaj gre. Bil si tudi teolog in si od vsega začetka vedel, kaj pomeni: »Moribundus sum ego inde a puero – Umrljiv sem že od otroštva.« Na vseh uvodnih duhovnih vajah so nas namreč najprej spoznali s to resnico.

Zato sem tudi nekako razumel, ko si mi ob zadnjem snidenju – takrat sem ti, kakor je bilo med nama zadnjih deset, dvanajst let v navadi, po naročilu pripeljal zetov med – omenil, da se ne boš podvrgel kemoterapiji. Spremljal si mnoge bližnje na tej poti. In vnaprej si vedel za končni izid.

Občudujem tvoj pogum.

Nisem pa vedel, da je slovo že tako blizu. Sporočilo najinega direktorja Jožeta Faganela na dan tvoje smrti me je šokiralo. Še zdaj si nisem popolnoma opomogel. Kaj naj ti še rečem? Iz globin našega skupnega verovanja – na svidenje!

Simona Gregorčič

Jasmina Rihar (1975–2022)

Draga Jasmina, rada si imela mojstrstvo besede, obzorja sveta, širino srca. In oster nož za paradižnik.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Težko je pisati. Tri tedne je, kar je v prebujajoče se jutro barvite jesenske nedelje zarezala nepreklicna rezkost sporočila, v katerega smo zrli z nejevero in grozo. In upali, da je pomota. Tudi zdaj prsti obotavljajoče iščejo prave črke in misel se zatika ob naš človeški »zakaj«. Potem se spomin hvaležno ustavi ob jasnini tvojega pogleda izpred meseca dni. Rezala si kostanj in nas spravljala skoraj v zadrego, ker si kot že neštetokrat do tedaj na prvo mesto postavljala drugega in ne sebe: zanimala si se za vsakega posebej, kramljala o tem in onem, pa zraven potrpežljivo odgovarjala na naša tipanja o tvoji poti križa. Za kakšen hip se je zazdelo, da bolezni ni. Bila si v polnosti trenutka. Mirna. Zelo mirna.

In prav dostojanstven mir je tisto, kar si izžarevala s svojo osebnostjo, dejanji in iskanji. Tvoje življenje je bilo polno dogodkov, raznolikih ljudi in poslanstev. Nisi veliko pripovedovala o sebi, poslušala pa pozorno, z zanimanjem za prav vsako podrobnost, in ko je bilo treba, si preudarno in odločno zastavila svojo besedo – za resnico in dobro.

Vse opisano je z roko v roki spremljalo tvoje profesionalno delo. Kot diplomirana francistka in hispanistka si se lotevala zahtevnih del s filozofsko in duhovno vsebino ter slovenski prostor obogatila s številnimi prispevki in prevodi, kot so: Emmanuel Levinas: *Težavna svoboda* (Celjska Mohorjeva družba); Fabrice Hadjadj: *Vera demonov ali preseženi ateizem*; *Kako uspeti v smrti?*; *Kaj je družina?*; *Vstajenje* (Družina); Jollien Alexandre: *Hvalnica šibkosti* (Celjska Mohorjeva družba); Alain Besançon: *Zlo stoletja* (Družina); Chantal Delsol: *Sovraštvo do sveta* (Družina); Patrick Chauvet: *Božji molk in človekova tihota* (Celjska Mohorjeva družba), pa vse do zadnjega – Pierre-Hervé Grosjean: *Biti pripravljen* (Celjska Mohorjeva družba) –, ki s pomenljivim naslovom zaokrožuje celoto. Bila si tudi urednica kulturnih strani *Družinine* priloge *Slovenski čas* in soustvarjalka spletnega medija *Aleteia*. Svoj talent za zven jezika in odtenke različnih pomenov si bogato pomnožila in

tudi po besedi sodobnemu bralcu prebujala čut za presežno, skrivnostno in smiselno. Od besed si vodila k Besedi. Mojstrica besede.

Biti pripravljen je knjiga, ki jo je Jasmina Riher zadnjo prevedla pri Celjski Mohorjevi družbi (2022).

Zavezanost bogastvu slovenskega jezika, naroda in kulture si spontano in radovedno prepletala s svojo svetovljansko držo. Rada si imela svet in ljudi. In poti daleč in vedno znova. In nič ti ni bilo tuje. Drugačnost pogledov, kulture in življenja te ni nikoli plašila, ampak bogatila. Ne vem, če poznam koga, ki bi tako nevsiljivo in povezovalno stopal v različne sredine in zgodbe ter onkraj vseh razlik samozavestno in srčno hkrati videl predvsem človeka. S svojo širino in ustvarjalnostjo si tako zaznamovala tudi slovenski PEN, ki je del mednarodnega združenja pesnikov, esejistov in pisateljev. Na njihovi spletni strani beremo, da si bila srce in duša številnih mednarodnih srečanj pisateljev na Bledu, idejni vodja literarnega festivala Obrazi miru, ki je mnogim avtorjem, tudi s konfliktnih območij, omogočal povezovanje in deljenje ustvarjalnega dela. Kot koordinatorka vključevanja mesta Ljubljana v mrežo mest zatočišč ICORN, v katerem si bila tudi dolgoletna članica mednarodnega upravnega odbora, si sprejemala preganjane ustvarjalce ter jim dajala glas, ki jim je bil zaradi vojn in režimov vzet in poteptan. Gledala si daleč in prodorno. Se kalila in nas bogatila – z obzorji sveta.

Prav slednje je zaznamovalo tudi tvoje zavzeto sodelovanje pri vključitvi Slovenije v evropsko kulturno pot svetega Martina Tourskega, ki povezuje kraje, zaznamovane z življenjem in delom velikega, tebi tako dragega svetnika. V poti si videla možnost za duhovno in kulturno prebujanje romarjev in popotnikov, ki onkraj stereotipov in predsodkov prepletajo vezi za bolj humano, etično in vzajemno Evropo. In tista zgodba, v kateri sveti Martin z mečem preseka plašč, je v tvojem življenju oživela spontano in gostoljubno – v nevsiljivi pomoči, na stežaj odprtih vratih vašega družinskega zavetja in vonju piščanca po dijonsko iz tvoje kuhinje. V širini srca.

Draga Jasmina, v sebi si imela tisto nekaj, kar uhaja oglatosti teh zapisanih besed. Vem pa, da si v naša življenja prinašala lepo in dobro. Gledala si naprej. Ostrino sveta si sprejela in jo izročala v Božje roke. Nisi odlašala, ko je bilo treba presekati plašč, da si ogrela drugega. In ko v teh dneh spremljamo tvoja najdražja, Lenarta in Natana, nas kljub rezkosti nesmisla tvojega odhoda prevevajo mirna hvaležnost, upanje in zaupanje. Da si sedaj v objemu Besede, nebeškega obzorja in srca. Iz obličja v Obličje.

In živo si lahko predstavljam, da nekje od zgoraj zreš sem dol in hudomušno pripomniš: »Ej, pa daj že nabrusi ta nož za paradižnik.« Obljubim. Bom.

Zbogom.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Martin Johann Schmidt, imenovan Kremser Schmidt (1718–1801)

Slikar Schmidt, popularno naslavljan kar za avstrijskega Rembrandta, z nekaj let mlajšim F. A. Maulbertschem spada med najpomembnejše mojstre avstrijskega poznobaročnega slikarstva, katerega ustvarjalni obseg je dosegel tudi naši deželi Kranjsko in Štajersko.[1] *Dela na Kranjskem spadajo celo v pomemben del Kremser Schmidtove umetnostne biografije, kar se je potrdilo z letošnjo sklepno obnovo poslikav stopniščne kupole v t. i. Gruberjevi palači v Ljubljani, kjer je v uspešnem delu ekipa Restavratorskega centra Slovenije odkrila preslikan slikarjev podpis z letnico 1775. S tem se je utrdila kronologija njegovih del, zlasti čas nastanka izjemnih poslikav v Marijini kapeli Gruberjeve palače.*

Martin Johann se je rodil očetu kiparju Johannu Schmidtu v Grafenwörthu, a že v dečkovem sedmem letu se je družina preselila v Stein pri Kremsu ob Donavi, kjer si je slikar ob poklicni osamosvojitvi uredil atelje, zato je bil zaradi pogostega priimka šele po smrti poimenovan Kremser Schmidt. Od tu se je odpravljal na potovanja, tudi v obljubljene Benetke (1746), pogosto pa na Dunaj, kjer je zaradi ugleda, čeprav ni imel »akademske« izobrazbe, leta 1766 postal član tamkajšnje nove akademije za bakrorezno slikarstvo – *k. k. Kupferstecher-Akademie*. V tem času je bil slikar s svojimi deli že mednarodno znan na južnem Nemškem, Češčem, Slovaškem in Ogrskem kot tudi na območju današnje Slovenije. Z dobro vodeno delavnico pomočnikov, med katerimi sta bila v poznejših letih tudi njegova sinova, je ustvaril največ oltarnih slik, a zaradi približevanja dunajskim akademskim krogom je vse več slikal tudi mitološke motive in historije iz antične zgodovine ter biblijske teme. Schmidtov obsežen opus jedkanic pa je širil motivni svet in estetiko njegovega slikarstva. Bil je značilen baročni eklektik, ki je beneško figurativno shemo in rembrandtovsko baladično zamolklo barvno fluidnost združil v »kremserschmidtovsko« različico avstrijskega poznega baroka. V razumevanju njegovega slikarstva velja opozoriti, da je v tem času Nizozemska še spadala v dedni del avstrijskega cesarstva. Na prehodu v sedemdeseta leta njegovo slikarstvo z novo barvno paleto pridobi intenzivno barvitost in prosojne globine, s čimer je ta trepetavo tenebrozna slikovitost izvirna v avstrijskem poznem baroku. V tem času Schmidtovega ustvarjalnega vrha, založenega z obsežnimi naročili, pa se njegova dela v večjem številu pojavijo na Kranjskem.

[1] France Stele, *Martin Joh. Schmidt »Kremser Schmidt«, 1718–1801. Dela v Sloveniji* (ur. M. Stele [razst. kat.]), Narodna galerija, Ljubljana 1957; Rupert Feuchtmüller, *Der Kremser Schmidt. 1718–1801*, Innsbruck-Wien 1989; Ferdinand Šerbelj, *Izzvenevanje nekega obdobja* [razst. kat.], Narodna galerija, Ljubljana 2011, str. 148–157.

Marijino oznanjenje, 1775, Narodna galerija, Ljubljana; vir: Wikimedija

Potem ko so v večnost odšli najpomembnejši predstavniki ljubljanskega baročnega slikarstva, so naročniki predvsem zaradi prestiža in po zaslugi uglednih posrednikov prišli do mojstra v Kremsu. Slovenski del slikarjevega opusa obsega čas od okoli leta 1770 do 1787, kar je že obdobje slikarjevega poznega delovanja in naslonitve na dobro uglašeno delavnico. Najpomembnejši skupini njegovih slik pri nas kot tudi v kontekstu slikarjevega opusa so oltarne slike velikega formata v Velesovem in Gornjem Gradu. V leta 1771 posvečeni cerkvi velesovskih dominikank, ki se opredeljuje kot izjemen spomenik poznobaročne arhitekture celo v širšem prostoru cesarstva, je kreativna izvedba Tržačana in udomačenega kranjskega deželnega stavbnega mojstra Candida Zulliania. Glede na pretanjeno ubranost sakralnega prostora je gotovo sodeloval tudi pri načrtovanju njene opreme. Belino arhitekturno igrivih oblik skladno dopolnjuje sedem oltarjev za čas značilno kostanjeve barve z belimi skulpturami, ki kot mogočni okviri poudarjajo sedem Kremser Schmidtovih slik, katerih formalne rešitve so v slikarjevem opusu celo likovna novost. V podobni uglašenosti prostrane snežnobele notranjščine cerkve v Gornjem Gradu je šest slik, kjer pa Schmidtova platna v reduciranih oltarnih nastavkih v prostoru pridejo še bolj do izraza. Posamezne Schmidtove oltarne slike so še v Kranju (*Priprošnjiki zoper kugo*, 1773, sedaj v tamkajšnjem župnišču), *Marijino oznanjenje* (1775) v ljubljanski Narodni galeriji in v Dolu pri Ljubljani (*Sv. Marjeta*, 1774). Iz poznejšega obdobja sta še oltarni sliki sv. Jerneja v Vojniku (ok. 1780) in v Slovenski Bistrici (1787). Toda srčika Kremser Schmidtovega opusa so njegove poslikave v Gruberjevi palači v Ljubljani. Že od nekdaj je znana celostna poslikava zasebne Gruberjeve kapele; vsa je prekrita v mavčni tehniki *stuccolustro*, imitirajoč marmorne površine, naslikane prizore pa obdaja pretanjena in zlatena štukatura neoklasičnih kit lovorja – simbol modrosti in slave! Skrbno sestavljena ikonografija motivov se nanaša na češčenje Marije, ki je bila izbrana za Božjo porodnico. Ob oltarju je na levi v barvno nasičenem sfumatu Marijino oznanjenje »beneškega tipa«. Na nasprotni strani pa je *Sen sv. Jožefa* v severnjaškem razpoloženju zamolkle noči z gorečo oljenko, kjer ob Mariji z detetom angel budi Jožefa z vestjo, da naj z družino zbeži v Egipt. Poleg stropne ovalne podobe angelov z Marijinim monogramom, ki trosijo bele vrtnice, so ti trije prizori naslikani v polni barvitosti. V medaljonih, ki vsebinsko dopolnjujejo Marijino življenje v tehniki slikanja sivega grizaja, so Marijino rojstvo, njena pot v tempelj, zaroka in Marijino obiskovanje pri Elizabeti. V urejeni celoti gre večinoma za apokrifne prizore, le zaroka, Marijino obiskovanje in beg v Egipt so »potrjeni« v evangelijih. V oltarnem nastavku je na platno pretanjeno naslikana doprsna podoba Marije, ki je »zamenjala pogrešano« Kremser Schmidtovo sliko. A vse bolj sem prepričan, da gre za sočasno delo italijanske provenience, ki je na tem mestu že od samega začetka. V tem zasebnem in intimnem prostoru je ikonografska sestava prizorov gotovo nastala po zamisli učenega jezuita Dunajčana Gabriela Gruberja, ki je živel v Ljubljani v letih od 1769 do 1784, a umrl v cesarskem Sankt Peterburgu šele leta 1805 v vlogi jezuitskega generala ruske province.

M. J. Schmidt, *Avtoportret*, 1752/53, Universalmuseum Joanneum, Gradec; vir: Wikipedija

Stroka pa se že ves čas ukvarja z vprašanjem, kdaj je bila kapela poslikala, s čimer bi se tudi v slikarjevi kronologiji kompletiralo njegovo življenje, kajti njegovo bivanje v Ljubljani ni bilo bežen dogodek. Kot verjetni čas se je ugibalo okoli leta 1778. Uganka pa se je razjasnila šele leta 2021 z restavratorskim posegom v kupoli reprezentančnega stopnišča te palače, ko se je izkazalo, da je kupola dejansko delo Kremser Schmidta. Toda zaradi »restavratorjevega« podpisa *Herrlein Pinxit 1786* mu je bila poslikava prisojena in s tem umaknjena iz fokusa zanimanja za Schmidtova dela. A zaradi kakovosti in podobnosti s slikarijami v kapeli je stroka prišla najbližje z domnevo, da je Herrlein opravil delo po Schmidtovi predlogi. Andrej Herrlein (1738–1817), ki se je naselil v Ljubljani šele pred letom 1778, je že enajst let po Schmidtovi poslikavi stopniščne kupole opravil preslikavo dobršnega dela kupole. Nenavadno, saj vemo, da se Herrlein ni loteval stenskega slikarstva. Pri tej preslikavi je »nekolegialno« prekril originalno signaturo *M: J: Schmidt f: 1775*. in tik nad njo dostavil svoj podpis. Herrlein pa ni spreminjal motivov, zato je še toliko bolj vprašljivo, zakaj mu je bil naročen ta poseg. Najnovejši skrbno opravljen restavratorski poseg na več »obnovitvenih« posegih, med njimi tudi Mateja Sternena, je kupoli oziroma nam povrnil Kremser Schmidtovo delo. Poslikava stopniščne kupole se stilno in tehnično na mavčni podlagi ujema s slikarijami v etažo nižji kapeli, le da se motivni svet nad stopniščem nanaša na posvetne teme. Na ožjem delu ovalnega prizorišča je pred poudarjeno stebriščno arhitekturo alegorija s kraljem, ki z žezlom opozarja na obsežno pristanišče, kjer se tovor nalaga na ladje, in ta prizor na drugem koncu zamejuje orientalec, kar namiguje na trgovanje z Vzhodom (Gruber se je intenzivno ukvarjal z raznimi oblikami plovbe in navtike). Na drugi strani ladijskega prometa pa je na daljši stranici oboka pastoralni motiv počivajočih ljudi, kar bi kazalo na simbol blaginje. Poslikavo dopolnjujejo še v štuku oblikovana orodja na ožjih koncih freske, kjer je v dveh šopih predstavljeno tesarsko orodje in orodja s simboli pomorstva.

Z odkrito Kremser Schmidtovo signaturo in letnico 1775 v stopniščni kupoli se je končno odgovorilo tudi na vprašanje nastanka kapele, našega baročnega bisera, s čimer se oboje trdno vključuje v kronologijo slikarjevega opusa, ki obsega nad 1100 del, kot eno njegovih najpomembnejših slikarij. Palača Gabriela Gruberja, ki jo je ustvaril po svojih načrtih, okrasili pa so jo (dunajski) štukaterji in mojster iz Kremsa, je vsekakor sijajen spomenik našega poznega baroka in skupaj z Velesovim in Gornjim Gradom velja za ambiciozno in najpomembnejšo realizacijo poznega baroka pri nas, zaradi izjemne umetniške invencije pa veljajo za primer celostne umetnine baroka, *Gesamtkunstwerk*, kar jih uvršča na umetnostnozgodovinski zemljevid srednjeevropskega baroka.

Dr. Nina Novak Kerbler

Predstavila jim je svoje ali njene starše?

Kot je očitno iz vprašanja, zastavljenega v naslovu, bomo v tokratnem jezikovnem kotičku obravnavali povratni svojilni zaimek *svoj*. Ta uporabnikom slovenskega jezika in tudi drugih slovanskih jezikov povzroča težave predvsem v razmerju do osebnih svojilnih zaimkov, in sicer v takih primerih:

- Beri iz *svoje/tvoje* knjige, ne iz *svoje/moje*.
- Včeraj sem na avtobusu pozabil *moj/svoj* dežnik.
- Mi daš *tvojo/svojo* telefonsko številko?
- Prosim, posodi mi *tvoj/svoj* slovar.
- Sestra je hotela vedeti, kje imam *moj/svoj* dežnik.

Osebni svojilni zaimki ali povratno svojilni zaimek *svoj*?

Osebni svojilni zaimki (*moj*, *tvoj*, *njegov, vaš* ...) izražajo lastnino govorečega, ogovorjenega ali neudeleženega pri sporazumevanju, pripadnost temu ali povezanost z njim. Če navedeno pripada osebku ali se nanaša nanj, namesto osebnih svojilnih zaimkov uporabljamo povratni svojilni zaimek *svoj*. Zgoraj navedeni primeri bi se torej pravilno glasili tako:

- Beri iz **svoje** knjige, ne iz moje.
  → Osebek = ti, knjiga je last osebka.
- Včeraj sem na avtobusu pozabil **svoj** dežnik.
  → Osebek = jaz, dežnik je last osebka.
- Mi daš **svojo** telefonsko številko?
  → Osebek = ti, številka se navezuje na osebek.
- Prosim, posodi mi **svoj** slovar.
  → Osebek = ti, slovar je last osebka.
- Sestra je hotela vedeti, kje imam **svoj** dežnik.
  → Osebek = jaz, dežnik je last osebka.

Osnovno pravilo
Če navedeno pripada osebku ali se nanaša nanj, namesto osebnih svojilnih zaimkov uporabljamo povratni svojilni zaimek *svoj*.

Navedeno pravilo pa ne pomaga v spodnjih primerih, v katerih je pomensko logično jasno, komu pripada navedeno ali s kom je povezano, vendar pa »lastnik« skladenjsko ni izražen.

- Mama me je vprašala, kje je *moj/svoj* dežnik.
- To je *svoja/njegova* soba, kje pa je *svoja/moja*?
- Irena je predstavila Luko: »To je *moj/svoj* fant Luka.«
- Ivana misli, da *njena/svoja* domača naloga ni dobra.
- Ali ne veš, kje so *svoje/tvoje* stvari?

V takih primerih odpravlja dvome dejstvo, da se povratni svojilni zaimek *svoj* nikoli ne uporablja v imenovalniku, kar je razumljivo, saj se navezuje na osebek, ki nastopa v tem sklonu. V imenovalniku uporabljamo osebne svojilne zaimke, navedeni primeri pa bi se pravilno glasili tako:

- Mama me je vprašala, kje je **moj** dežnik.
- To je **njegova** soba, kje pa je **moja**?
- Irena je predstavila Luko: »To je **moj** fant Luka.«
- Ivana misli, da **njena** domača naloga ni dobra.
- Ali ne veš, kje so **tvoje** stvari?

Povratni svojilni zaimek *svoj* se nikoli ne uporablja v imenovalniku.

Poznavanje navedenih pravil razreši dilemo, ali uporabiti enega od osebnih svojilnih zaimkov ali povratni svojilni zaimek *svoj* v predstavljenih primerih. V spodnjih primerih pa je izbira ustreznih zamikov odvisna od pomena povedi.

- Vsak je na piknik povabil *svoje/njegove* prijatelje.
- Katarina mi je predstavila *svoje/njene* starše.
- Tomaž je povabil Metko v *svoje/njegovo* stanovanje.
- Tjaša je plačala *svoje/njeno* kosilo, Eva pa *svoje/njeno*.
- Mateja in Uroš vsak dan peljeta na sprehod *svojega/njune*ga psa.

Če se *prijatelji*, *starši*, *stanovanje*, *kosilo* in *pes* v navedenih primerih navezujejo na osebek, je treba uporabiti povratni svojilni zaimek *svoj:*

- Vsak je na piknik povabil **svoje** prijatelje.
- Katarina mi je predstavila **svoje** starše.
- Tomaž je povabil Metko v **svoje** stanovanje.
- Tjaša je plačala **svoje** kosilo, Eva pa **svoje**.
- Mateja in Uroš vsak dan peljeta na sprehod **svojega** psa.

Če se *prijatelji*, *starši*, *stanovanje*, *kosilo* in *pes* v navedenih primerih navezujejo na neudeležence sporazumevanja, torej osebo/osebe, ki niso vključene v pogovor, je treba uporabiti ustrezne osebne svojilne zaimke*:*

- Vsak je na piknik povabil njegove prijatelje.
  → Prijatelje neudeležene osebe moškega spola, npr. Davidove prijatelje.

- Katarina mi je predstavila njene starše.
  → Starše neudeležene osebe ženskega spola, npr. Lizine starše.
- Tomaž je povabil Metko v njegovo stanovanje.
  → V stanovanje neudeležene osebe moškega spola, npr. Lukasovo stanovanje.
- Tjaša je plačala njeno kosilo, Eva pa njeno.
  → Tjaša je plačala kosilo Eve ali katerekoli druge osebe ženskega spola, Eva pa kosilo Tjaše ali katerekoli druge osebe ženskega spola.
- Mateja in Uroš vsak dan peljeta na sprehod njunega psa.
  → Psa, ki pripada neudeleženima osebama, npr. Mojčinega in Davorjevega psa.

Osebni svojilni zaimki se uporabljajo, tudi kadar gre za splošno svojino.

- **Naših** športnikov v teh odločilnih trenutkih ne moremo pustiti na cedilu.
- Zaupajmo **našim** zdravstvenim delavcem!
- Proslavo smo pripravili v spomin na osamosvojitev **naše** države.

Povratni svojilni zaimek *svoj* pri vikanju

V nasprotju z rabo osebnih svojilnih zaimkov pri splošni svojini pa teh ne smemo uporabljati pri vikanju. Taka napačna raba je še posebej pogosta v reklamnih sporočilih, ki neposredno nagovarjajo potrošnika.

NAPAČNO	PRAVILNO
Nahranite **vaše** lase in nohte.	Nahranite **svoje** lase in nohte.
Poskrbite za **vaše** zdravje.	Poskrbite za **svoje** zdravje.
Ali vsak dan vidite **vaše** otroke?	Ali vsak dan vidite **svoje** otroke?
Mi boste predstavili **vašo** sestro?	Mi boste predstavili **svojo** sestro?

V tem jezikovnem kotičku smo obravnavali rabo povratnega svojilnega zaimka *svoj*. Navedli smo pravila, ki so nam v pomoč pri rabi tega, ter primere pravilne in nepravilne rabe. Na podlagi navedenega lahko na vprašanje iz naslova prispevka, ali je pravilno, predstavila jim je *svoje* ali *njene* starše, odgovorimo, da sta mogoči obe možnosti. Če je navedena nekomu predstavila svoje starše, potem je treba uporabiti povratno svojilni zaimek *svoj*, če pa je predstavila starše osebe ženskega spola, ki ni udeležena pri sporazumevanju, je ustrezna uporaba osebnega svojilnega zaimka *njen*.

Aleš Čeh

Československi filmski čudež

V tokratnem prispevku naše filmske rubrike se ne bomo dotaknili samo enega režiserja, pač pa bomo krajše predstavili celotno filmsko gibanje in celo sopotnike gibanja, ki je nastalo in izzvenelo na Češkoslovaškem v šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih 20. stoletja. Teoretiki so gibanje poimenovali češkoslovaški novi val oziroma češki novi val, saj ne gre spregledati dejstva, da je večina umetnikov gibanja prihajala s češkega dela takrat še skupne države. Zaradi izjemnosti filmov, ki so jih režiserji v omenjenem obdobju snemali, njihovega uporniškega duha in predvsem edinstvenosti v svetovnem merilu, pa so nekateri gibanje poimenovali češkoslovaški oziroma češki filmski čudež, poimenovanje, ki še vedno rado vznikne v filmskih spletnih debatah.

Filmi v češkoslovaškem novem valu so se večinoma dotikali tem, ki so bile pred šestdesetimi leti 20. stoletja zaradi cenzorjev širše preganjane. Sovjetska dominacija nad Češkoslovaško po drugi svetovni vojni je namreč precej ostro nadzirala kulturo in umetnost, seveda tudi filmsko, kar ni zares presenetljivo, saj je Rusija svoje režiserje nadzirala še dolgo po tem, ko se je ozemlje Češkoslovaške že demokratiziralo. Film pa je zaradi svoje forme že od nekdaj veljal za posebno umetnost, ki ima potencial močne propagandne vloge. Ni naključje, da je večina nemških filmov v obdobju vladanja A. Hitlerja izrazito propagandne narave, prav tako pa so za propagandne filme namenili največji del javnih sredstev, namenjenih kulturi. Nacistične Nemčije ne omenjamo po naključju, saj je treba poudariti, da je bila Češkoslovaška filmska skupnost še strogi cenzuri podvržena v času nacistične okupacije (o okoliščinah dogajanja velja preveriti monografijo *Hitlerjev pakt s Hollywoodom*, ki je v slovenskem prevodu izšla pri založbi UMco). Liberalizacija Češkoslovaške, ki je nazadnje vodila v praško pomlad, pa je cenzorsko kladivo Komunistične partije bistveno razrahljala, kar je omogočilo večje število presunljivih filmov, ki se odtlej niso bali zatavati v temne globine človeške duše in družbe.

V resnici novega vala na Češkoslovaškem ne gre obravnavati ločeno od novih valov drugod po Evropi in celo svetu – spomnimo se japonskega novega vala, ki je s filmi, kot je *Woman in the Dunes* (1964), svetu posredovala prve odtenke odtujene japonske družbe, ki je desetletja pozneje vse močneje začela prodirati na Zahod. V svetu filma je seveda najbolj prepoznaven francoski novi val, zgodovinsko filmsko gibanje, ki so ga osnovali kritiki pri filmski reviji. Novi val kot termin se prvič pojavi leta 1957 kot naslov članka v francoskem tedniku *L'Express*. Opisoval je pojav mladih, ki so delovali proti tedaj priznani kulturi – torej mladih, ki so imeli umetniške in družbene težnje onkraj pričakovanih. Novi val v filmu se je lahko tako učinkovito po vsem svetu razširil zaradi državnih podpor filmov in nove tehnologije prenosnih kamer in mikrofonov, ki so končno olajšali snemanje na prostem. Velikanske, težko prenosljive

Trgovina na glavni ulici iz 1965; vir: zajem zaslona

kamere so postale stvar preteklosti in filme so režiserji končno lahko snemali na prostem, kar pomeni, da ni bilo več potrebe po ogromnih studiih, kjer bi postavili lažne kulise narave, da bi gledalcem dali občutek, da se film snema denimo v parku. Prav tako je za novi val značilna uporaba visokoobčutljivega filmskega traku, ki bistveno olajša celostno produkcijo, saj ga je bilo ceneje kupiti in lažje uporabljati ter shranjevati po koncu dolgih snemalnih dni. Če boste raziskovali filme pričujočega obdobja, boste hitro ugotovili, da se je njihova kakovost v sliki in besedi v par letih izredno povišala.

Za razliko od francoskega novega vala, ki je za svoje osrčje vzel abstraktne filme brez nujno jasno razvidne narativne podlage, je češkoslovaški novi val posvojil močne pripovedi, ki jih ni bilo nemogoče abstrahirati iz celotnega dogajanja. To pa ne pomeni, da smo prikrajšani za pomenljive in subverzivne prizore. V *The Sun in a Net* (1963), prvem in tudi ključnem filmu češkoslovaškega novega vala, spremljamo zgodbo o odraščanju, kjer so filmski ustvarjalci prvič v zgodovini skupne države tematizirali pod cenzorskim kladivom vprašljive tematike, denimo odtujene starše, ki niso samo odtujeni med sabo, pač pa jih ne briga niti za lastne otroke; tematiko samomora med mladimi; menjavanje partnerjev med odraščanjem … Nobena izmed tematik v *The Sun in a Net* ni razrešena srečno, kakor je večinoma želel sugerirati cenzorski organ Komunistične partije, pač pa se vse razrešijo tragično, nekatere pripovedne niti pa celo ostanejo nedorečene. Filmski kritik Alex Golden je nekje zapisal, da je bil *The Sun in a Net* prelomen, saj je tudi drugim režiserjem pokazal, da si sedaj lahko upajo več.

Češkoslovaški novi val se je zgledoval tudi po italijanskem gibanju filmskega neorealizma, saj so filmi večinoma sledili delavskemu razredu in spremljali njihovo trpljenje. Ampak v kolikor je bil italijanski filmski neorealizem izraz fizičnega trpljenja, češkoslovaški novi val zasleduje posameznikovo notranje trpljenje.

Seveda pa vsi filmi novega vala niso človeške družbe razkrivali skozi tragiko. Nekateri režiserji so se znali ob svojih temah tudi nasmejati. Miloš Forman, sicer ameriški filmski režiser češkega rodu, ki je kasneje postal znan s filmom *Let nad kukavičjim gnezdom*, je leta 1967 posnel satirično komično dramo *Gori, gospodična!* V filmu spremljamo vsakoletno veselico prostovoljnega gasilskega društva v majhnem mestu (ideja, ki je tudi v Sloveniji zelo domača), na kateri se pripetijo različne nezgode. Večina igralcev je naturščkov, resničnih gasilcev

Strogo nadzorovani vlaki iz 1966; vir: zajem zaslona

z okoliških krajev. Film tematizira korupcijo znotraj lokalne skupnosti, ki je zaradi tega obsojena na ponavljajoče se neuspehe. Čeprav so mednarodni kritiki film interpretirali kot satiro komunističnega sistema, je režiser trideset let kasneje povedal, da film ni nič bolj satira komunističnega sistema, kot je tudi satira kapitalističnega.

Nekateri filmi pa cenzorskemu kladivu vseeno niso uspeli ubežati. Morda najbolj transparentna kritika takratne češke vlade je v filmu Jana Nemca *A Report on the Party and the Guest* (1966). V filmu skupina ljudi uživa v naravi, dokler jih nekaj sumljivih, a mogočnih moških ne privede v zapor, ki je lahko parabolično razumljen psihološke narave, lahko pa je tudi povsem fizične. Čeprav imajo vsi sodelujoči dejansko več možnosti pobega, ostanejo trdno zvesti impozantnim figuram sumljivih moških. Film je tako metafora odnosa komunistične Češkoslovaške do njenih državljanov, obenem pa tudi študija tega, kako so ljudje pripravljeni sprejeti stvari takšne, kot so, čeprav obstaja možnost za upor. Tedanji predsednik Novotny si je film ogledal pred prvo načrtovano javno objavo in ga po privatni projekciji na licu mesta prepovedal, saj je bil film po njegovem mnenju »… neposreden napad na komunistično vlado«. Na kratko so ga sicer predvajali med praško pomladjo, nakar so ga Sovjeti ponovno prepovedali, režiserja pa par let pozneje celo izgnali.

Omeniti moramo še sodobnike oziroma spremljevalce češkoslovaškega novega vala. Torej tiste posameznike, ki sicer niso pripadali mlajšim generacijam, zato njihovi filmi v izrazu niso bili tako drzni oziroma so bili bolj konservativni, vendar kljub temu dovolj pronicljivi, da so danes kanonični izdelki slovaškega in češkega filma. Zanimivo je, da sodobnikov francoskega novega vala poznamo zelo malo, saj se niso vpisali v kanon, medtem ko so filmi spremljevalcev

Gori, gospodična! iz 1966; vir: zajem zaslona

češkoslovaškega novega vala še danes izjemno gledljivi in vredni pozornosti. Med njimi velja posebej izpostaviti *Trgovino na glavni ulici* (1965), ki je bila leto po izidu nagrajena z Oskarjem za najboljši tujejezični film. Film prikazuje zgodbo tesarja Toneta, ki ga nacistične oblasti zadolžijo za arijski nadzor nad trgovino ostarele judovske vdove. Tone je najprej nad svojo nalogo vznesen. Čeprav čuti, da to, kar počne, moralno ni povsem neoporečno, starko kljub temu začne izrinjati iz njene trgovine. Ostarela vdova je v svetu popolnoma izgubljena, saj zaradi kognitivne disonance sploh ne razume dobro, kaj se dogaja, še manj pa razume antisemitizem, ki se je tedaj vzdignil v svetu. Ko Tone izve, da se nacisti v mestu pripravljajo na deportacijo judov v taborišče, se v njem prebudi velika mera človečnosti, ki jo skuša zatreti v alkoholu in jezi, saj ve, da starke funkcionalno ne more rešiti, po svoje pa si njene trgovine tudi želi. Gre za lik, ki si mnogo deli s karakterji likov v romanih Dostojevskega. Ko se v sklepnem dejanju starka zave nacističnega protijudovskega terorja, ki se pravkar odvija, jo Tone v spletu nesrečnih okoliščin zaradi udarca ubije. Pod težo krivde se nazadnje v trgovini obesi. Podobno močno protivojno sporočilo o empatiji in človečnosti nosi komično-dramski film iz leta 1966, *Strogo nadzorovani vlaki*, ki prav tako obstaja na meji med novim valom in bolj konservativnimi filmskimi smermi. *Strogo nadzorovani vlaki* so zgodba o odraščanju mladega Miloša, ki je v času nacistične okupacije zaposlen na železniški postaji. Tudi ta film je dobil Oskarja za najboljši tujejezični film, kar priča o kakovosti takratnih češkoslovaških filmov. V filmu je najbolj ganljiv prizor, ko nacisti na vlaku Miloša zasmehujejo, nakar ga izpustijo, ko vidijo, da je pomočil hlače.

Tudi sicer so češkoslovaški filmi tistega časa pomembni zaradi večdimenzionalnosti, s katero so prikazani liki. Kljub vsemu trpljenju, ki ga je tedanji češkoslovaški narod prestal zaradi nacistov, so ti prikazani kot ljudje iz mesa in krvi, prav tako Sovjeti v poznejših filmih. Kljub veliki travmi so češkoslovaški režiserji snemali izjemno empatične filme, kjer ni bil nihče prikazan kot absoluten zlobnež, pač pa je vsak lik oseba s pozitivnimi in negativnimi lastnostmi. Te stopnje empatije nisem zasledil v nobeni drugi nacionalni filmografiji narodov, ki so trpeli pod totalitarnimi oblastmi, saj je redkokdo uspel preseči črno-belo slikanje »pravih« in »nepravih« strani, kot so to storili v nekdaj združenih republikah Češke in Slovaške. Poimenovanje »češkoslovaški filmski čudež« za to pronicljivo gibanje tako ni pretirano.

Dr. Andrej Rahten

Lambert Ehrlich na pariški mirovni konferenci

Ime koroškega duhovnika Lamberta Ehrlicha je bilo letos v zgodovinskih razpravah pogosto omenjeno, saj je minilo okroglih osem desetletij od njegovega umora, ko je postal 26. maja 1942 žrtev komunističnega atentata. Nenazadnje je bil o njem organiziran simpozij, izšla pa je tudi monografija izpod peresa Janeza Juhanta. V tem prispevku bo predstavljena Ehrlichova vloga na pariški mirovni konferenci v letih 1919–1920, kjer je bil eden od izvedencev v delegaciji Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Piscu nedvomno olajša delo dejstvo, da je Ehrlich o tej temi že sam pripravil zelo obsežen tipkopis, ki pa je izšel v kritični izdaji šele leta 2002. Marija Vrečar ga je s sebi lastno vestnostjo natančno uredila in ovrednotila. Prav tako se lahko raziskovalci oprejo na standardno razpravo Jurija Perovška, ki jo je v istem času napisal za rimski simpozij, temelječo predvsem na korespondenci iz nekdanjega fonda Inštituta za narodnostna vprašanja, danes shranjenega v Arhivu Republike Slovenije. Na tem mestu pa bo opozorjeno tudi na nekatere druge vire, ki osvetljujejo še kakšno zanimivo podrobnost iz Ehrlichove dejavnosti v Parizu.

Kot je znano, je jugoslovansko delegacijo vodil srbski državnik Nikola Pašić, drugi po rangu pa je bil dalmatinski odvetnik Ante Trumbić, med vojno sicer predsednik emigrantskega Jugoslovanskega odbora. Ožji, politični del jugoslovanske delegacije je sestavljalo sedem članov. Poleg treh Srbov in dveh Hrvatov sta bila uradna delegata tudi dva Slovenca: nekdanji avstrijski minister Ivan Žolger in nekdanji tržaški državnozborski poslanec Otokar Rybář. Slovenske interese pa so zastopali tudi številni eksperti, med njimi štirje duhovniki: Lambert Ehrlich, Franc Kovačič, Jurij Matej Trunk in Matija Slavič. Slovenci so uživali znotraj jugoslovanske delegacije svojevrstno avtonomijo. Njihov šef Žolger je bil splošno priznan strokovnjak za ustavno in dvorno pravo ter sploh edini Slovenec, ki je v staroavstrijski vladi zasedal mesto ministra. Ta nekdanja funkcija pa mu v Parizu ni ravno koristila, saj so bili nekateri člani drugih delegacij do njega kot ministra poražene države zadržani. Četverica slovenskih duhovnikov ni sodelovala v diplomatskih pogajanjih, na izvedenski ravni pa se je večinoma ukvarjala z razmejitvijo na severu in severovzhodu države. Korošca Ehrlich in Trunk sta se posvečala zlasti Koroški, Štajerca Kovačič in Slavič pa Štajerski in Prekmurju.

Zdi se, da je imel med izvedenci iz duhovniških vrst največji vpliv prav Ehrlich. To ne velja samo za njegovo delo na strokovnem področju glede razmejitvenih vprašanj, ampak je bil v oporo tudi kot duhovnik. Mladi katoliški izobraženec Ruda Jurčec je kasneje slišal Ehrlicha

ESEJ

pripovedovati, kako je slednji pomagal reševati osebno stisko glavnega slovenskega pogajalca. Da bi namreč nekako kompenziral ponižanja, ki jih je moral doživljati zaradi nekdanjega ministrskega statusa v vladi poražene Avstrije, je Žolger prihajal v pisarno že navsezgodaj in delal tam tudi po šestnajst ur na dan. A Ehrlich je pri njem poleg delovne vneme opazil tudi »popolno apatijo do vere«. Žolger sicer ni bil ateist, vendar je bil do vere brezbrižen. Ehrlich ga je poskušal na številnih sprehodih pregovoriti, naj spremeni svoje mišljenje. Pri tem dolgo ni bil uspešen. Zaupanje si je postopno pridobil šele, ko je tudi sam začel ostajati v pisarni tako dolgo kot Žolger in pogosto še dlje. Nekega dne pa mu je Žolger med nedeljskim sprehodom dejal: »Vidim, kaj vam daje moči /.../. Vaša žilavost in požrtvovalnost me je prepričala in moj odpor zlomila /.../. Ali hočete biti poslej moj duhovni vodnik?«

Slovenski člani jugoslovanske delegacije so v Pariz prišli z velikimi ambicijami. Tako je tudi Ehrlich glede Koroške zagovarjal stališče, da naj bi spadala »v gospodarski okvir slovenskega ozemlja« tako Celovec kot Beljak. Čeprav je imel Celovec nemško večino, Beljak pa je bil sploh nemško mesto, je Ehrlich menil, da ju je treba priključiti jugoslovanski državi, ker naj bi tako narekovali ekonomski razlogi. Poudarjal je, da se Celovec »gospodarsko iz slov[enskega] ozemlja sploh ne da izločiti, ne da bi ostalo mesto Celovec gospodarski torso«. Celo znotraj jugoslovanske delegacije so nekateri menili, da so omenjene zahteve preveč ambiciozne, pa tudi predstavniki velesil takšnega pristopa večinoma niso nagrajevali.

Ehrlich je užival močno podporo Janka Brejca, predvojnega političnega voditelja koroških Slovencev, ki se je po prevratu zavihtel v sam vrh ljubljanske vlade. Njuno sodelovanje je bilo zato dobro, ni pa uspel najti skupnega jezika z izvedenskim kolegom Ivanom Šveglom, nekdanjim konzulom v ZDA in Kanadi. Najprej je prišlo do napetosti pri določanju slovenskega predstavnika v ameriški Milesovi misiji, ki je samovoljno izvajala poizvedbe o narodni pripadnosti na obmejnem območju. Ameriške izkušnje so sicer govorile v prid izbiri Švegla, a Brejc, »ki ni trpel nobenega vmešavanja v svoje koroške posle«, se je odločil, da bo imenoval Ehrlicha. Sicer se je Švegel odpravil na Koroško, a ga je takoj po prihodu v zasneženi Dravograd Ehrlich vpričo Milesa odslovil, češ da nima tam kaj iskati. V ameriškem poročilu najdemo trditev, da naj bi Ehrlichu ravno njegova duhovniška obleka omogočala »zelo ugoden položaj, da izve za Jugoslavijo naklonjena mišljenja med slovenskim prebivalstvom«. A na koncu se zdi, da držijo tudi pričevanja, kako naj bi bil Miles bolj kot nad Ehrlichovimi predavanji o koroških razmerah navdušen nad tem, da so mu »v Celovcu laskale avstrijske aristokratinje«. *Milesovo poročilo*, ki je izhajalo iz stališča, naj bodo meja Karavanke, je delovalo porazno na vzdušje v Ljubljani. Jugoslovanski diplomaciji je sicer uspelo doseči, da uradno ni bilo priznano, a neformalno ga je ameriški predsednik Wilson posvojil kot lastno stališče.

V Pariz, kjer so se ob Wilsonu v začetku leta 1919 zbrali vodilni predstavniki zmagovitih velesil, je Ehrlich prispel sredi marca. Za pot

do francoske prestolnice je po Perovškovih ugotovitvah zaradi različnih administrativnih ovir potreboval dober mesec. Obseg dela slovenskih izvedencev, ki so v Pariz prispeli že prej, je medtem hitro naraščal, saj je bilo treba promptno odgovarjati na predloge, ki so nastajali v krogu velesil. Kot beremo v dnevniku enega od članov delegacije Janka Mačkovška, je prihod Ehrlicha pomenil veliko pridobitev. To je razvidno iz pisma, ki ga je Mačkovšek poslal soprogi Meti:

> Sedaj se konferenca nekoliko živahneje kreta in menda za spoznanje ugodneje za nas. Dosti pa na to bando ne dam. Dela je še vedno precej, vendar so sedaj že bolj detajli in špecijalne stvari. Tudi me je dr. Ehrlich, Korošec, nekoliko razbremenil. Da sem zadovoljen, si lahko misliš, ker je tudi odgovornost velika, če bi Korošcem ne bilo kaj všeč.

Ehrlich je sestavil več spomenic, v katerih je podrobno opisal stanje na Koroškem in poskušal argumentirati slovenske narodne zahteve. Toda z Wilsonovo podporo je bila za Celovško kotlino sprejeta odločitev o razpisu plebiscita. Ko je 20. maja naposled dospel v Pariz še drugi koroški duhovnik Trunk, mu je Ehrlich postregel s slabo novico, da je tozadevna odločitev menda že sprejeta.

Tudi na odseku meje, kjer sta delegaciji svetovala Slavič in Kovačič, so sprva stvari kazale Slovencem precej slabo. Italijani so tukaj nastopali kot prostovoljni odvetniki Avstrijcev, čeprav so jim pred tem brez vsakih pomislekov odtrgali Južno Tirolsko. Glavna italijanska fronta proti Jugoslaviji je bila sicer na Primorskem, hkrati pa so spretno podpirali avstrijska stališča glede »jeseniškega trikotnika« in razmejitve na Štajerskem. Ehrlich je ugotavljal, da »je bila situacija glede Štajerske povsem različna od one glede Koroške«. Če so bili Slovenci naseljeni na Koroškem v 150 kilometrov dolgem pasu ob Karavankah, so bili na južnem Štajerskem nastanjeni v precej širšem pasu, kar so deloma v svojih notah na konferenco priznavali celo Avstrijci. Na Koroškem so za razliko od Štajerske Avstrijci lahko argumentirali, da gre za geografsko celoto, katere južna naravna meja so Karavanke. Medtem ko sta bila Celovec in Beljak očitni naravni gospodarsko-prometni središči za vse Korošce, je bilo za nekdanjo Spodnjo Štajersko prometno središče trikotnik Maribor–Pragersko–Ptuj. In nenazadnje: na Štajerskem je z bliskovitim zavzetjem Maribora takoj napravil red Rudolf Maister, nasprotno pa so na Koroškem nemški brambovci uspeli organizirati in potisniti maloštevilne slovenske vojake v defenzivo.

Ehrlich je pri tem ugotavljal, da so nekateri predstavniki velesil Maribor obravnavali kot kompenzacijo za Celovec. To je razvidno iz pisma, ki ga je 12. junija napisal Izidorju Cankarju in ga danes hrani Arhiv Republike Slovenije:

> Antanta je nam na severni meji skozinskoz sovražna. Vodilna ideja njene politike je odškodovati Avstrijo na naše stroške za razne izgube na Tirolskem itd. Tudi Maribor drago plačujemo. Naša delegacija je proti antanti v položaju nagajivega fanta, ki od svojih starišev

izsiljuje to in ono. Mi nismo ravnopravna pogajajoča se stranka, temveč izvemo po kakih stranskih dobrohotnih informacijah Francozov, kaj se preko nas sklepa.

Po Ehrlichovem mnenju sta imela glavno besedo v delegaciji Pašić in Trumbić, pogrešal pa je podporo beograjske vlade: »Nimam vtisa[,] kot bi beograjski kabinet delegaci[j]o pozival na korajžo. Skoro je tu več elana kakor v Beogradu.« Pohvalil pa je Žolgerja in Rybářa, ker sta s svojo vztrajnostjo »spravila koroško vprašanje tako na površje, da to vprašanje absolutno prevladuje«. Toda kljub temu je odločitev o plebiscitu, ki ga je na podlagi *Milesovega poročila* forsiral Wilson, ostala.

V začetku junija je pripotovala v Pariz celo posebna slovenska deputacija pod Brejčevim vodstvom, da bi v zadnjem trenutku še poskušala spremeniti sklepe velesil. A do znamenitega srečanja z Wilsonom je prišlo šele 5. junija, ko je bila odločitev o koroškem plebiscitu že sprejeta. Kako se je končala avdienca, pred katero je prišlo tudi do konflikta med Ehrlichom in Šveglom, je bilo v zgodovinopisju že večkrat predstavljeno. Predsednika je v imenu Slovencev pozdravil Brejc, ki je uvodoma izrekel tudi znameniti pozdrav: »*Ave, Wilson, Sloveni morituri te salutant!*« Čeprav je bil Wilson vidno ganjen, pa svoje odločitve ni spremenil. Brejčeva deputacija torej ni uspela uresničiti svojega glavnega cilja. Četudi je bil sprva skeptičen do vmešavanja »Ljubljančanov« v delo »Parižanov«, pa je Ehrlich menil, da je bil obisk deputacije vendarle koristen: »Avdijence pri Amerikancih, Angležih, Wilsonu sta jo poučile o mentaliteti antantne diplomacije. Prihod deputacije je imel ta pozitivni uspeh, da je Srbom in deloma antanti pokazal, kako živo se Slovenci brigajo za svojo bodočnost in kako važnost oni polagajo na Koroški.« Po drugi strani pa so se lahko po Ehrlichovem mnenju tudi člani Brejčevega odposlanstva na lastne oči prepričali, kako zahteven je položaj jugoslovanskih pogajalcev na konferenci, ko se morajo soočati z »antipatijo« predstavnikov Antante. Je pa v citiranem pismu Cankarju izrazil tudi razumevanje nad skepso, ki je v Ljubljani vladala zaradi delovanja pariške delegacije: »Jasno je, da se v trenotkih, ko gre za bodočnost našega naroda[,] pojavlja kritika.«

Ehrlich je tudi po podpisu *Senžermenske pogodbe* z Avstrijo ostal v Parizu. Kot beremo v pismu, ki ga je napisal Brejcu v začetku maja 1920 in ga hrani Arhiv Republike Slovenije, je med drugim opravil pogovor s francoskim članom medzavezniške plebiscitne komisije, grofom Charlesom Chambrunom. Komisijo, ki je usklajevala priprave na izvedbo plebiscita na Koroškem, je vodil sicer britanski polkovnik Sydney Capel Peck, tretji komisar pa je bil italijanski princ Livio Borghese. Po Ehrlichovem prepričanju naj bi bil Chambrun »odločno na naši strani«, o koroškem vprašanju pa dobro informiran. Nanj je vsekakor napravil »vtis plemenitega francoskega aristokrata, katoliškega mišljenja«. Ehrlichu se je zdela pomembna referenca, da je francoska vlada Chambruna poslala kot enega uradnih zastopnikov na slovesnosti ob kanonizaciji Ivane Orleanske v Rimu. Grof je menda tudi Ehrlichu svetoval, naj se v plebiscitni kampanji angažira zlasti duhovnike. Je pa zaupno spregovoril tudi o britanskem in

italijanskem kolegu. Tako je bil po Chambrunovem mnenju predsednik komisije Peck »angleški gentleman, odkrita, poštena vojaška narava, ki pa more biti ni dosti prekanjen«, niti ni bil navajen na intrige, ki da so italijanskemu komisarju Borgheseju »prešle v kri«. V Chambrunovih očeh je bil italijanski kolega »intrigant in neizprosen nasprotnik Jugoslovanov«. Na Ehrlichovo vprašanje, ali bi bil slednji kaj drugačen, če bi prišlo do sporazumne rešitve jadranskega vprašanja, je bil Francozov odgovor negativen. Kot je poročal Ehrlich, so bili Borghesejevi predlogi glede izvedbe plebiscita oblikovani »v preventivnem sporazumu z Avstrijo«, pri čemer je prednjačila zahteva po odprtju demarkacijske črte med cono A in cono B. Motive Borghesejevega delovanja je Ehrlich takole analiziral: »Ozadje je sledeče: italijanska malenkostna politika, ki v vsaki mali točki nasprotuje jugoslovanskim interesom, in ki hoče povsod se udejstviti kot soodločujoča velesila, se druži z velikopotezno, staro angleško politiko, ki je v enem svojih glavnih vidikov bila vedno protislovanska.« Po Ehrlichovem mnenju naj bi v britanski politiki prevladovala tendenca, da je Slovanom treba preprečevati dostop do morja. Francija naj bi nasprotno videla v Slovanih »naravne zaveznike«, a jo naj bi želela Velika Britanija izolirati, za kar pa je našla oporo pri Italijanih: »Ta kombinacija se zna zrcaliti tudi pri koroškem plebiscitu. Mogoče je, da bi Anglija zelo rada vstregla Nemcem ravno na koroški točki.« Vendar pa je kljub temu Ehrlich odsvetoval, da bi agitatorji širili »splošno prepričanje, da je cela Antanta proti nam«, češ da »to samo ovira polet dela«. Na podlagi informacij, ki jih je Ehrlich glede referendumskih izkušenj slišal od Poljakov, Čehov in Dancev, je ugotovil, »da je plebiscit boj na žive in mrtve, ki ga je treba organizirati v velikem slogu«.

Če se na koncu navežemo na Ehrlichovo ugotovitev o plebiscitu kot »boju na žive in mrtve«, je po glasovanju 10. oktobra 1920 postalo dokončno jasno, da Slovence na Koroškem spričo triumfa nemškega nacionalizma čakajo še težje preizkušnje. Začelo se je namreč obdobje silovitih pregonov, ki so usodno zaznamovali njihov položaj vse do danes. Kot veliko drugih duhovnikov, se je tudi Ehrlich moral zateči v Jugoslavijo. A v dobrih dveh desetletjih, ki so sledila, ni nikoli izpustil priložnosti, da ne bi opozarjal na položaj rojakov v »tužnem Korotanu«. Že njegov pariški šef Žolger je sicer nameraval napisati študijo o delovanju jugoslovanske delegacije, a ga je smrt prehitela. Kot je razvidno iz dokumentacije Okrajnega sodišča Maribor v tamkajšnjem Pokrajinskem arhivu, je Žolger finančna sredstva, ki so bila rezervirana v ta namen, zapustil Ehrlichu. Slednji je nato več let marljivo zbiral dokumentacijo, gradivo pa je po spletu srečnih okoliščin prestalo tudi vihre nacistične okupacije in se po zaslugi slovenskih izseljencev vrnilo v domovino. Na podlagi Ehrlichove študije si lahko ustvarimo podrobno sliko slovenskega delovanja na mirovni konferenci. Zanimivo je, da je študijo izpod peresa »velikega narodnjaka« recenziral prav Izidor Cankar, v tem prispevku citirani Ehrlichov korespondent, ki je tudi lepo povzel bistvo slovenske pariške izkušnje: »Imaš, kar si sam priboriš.«

Ddr. Nina Ditmajer

Zakaj so bile *Dogodivšine štajerske zemle* Antona Krempla podvržene cenzuri

Duhovnik Anton Krempl je bil v prvi polovici 19. stoletja med najbolj plodovitimi književnimi ustvarjalci na Spodnjem Štajerskem. V Ormožu (1815–1820) je začel pisati cerkvene in posvetne pesmi, ki se niso ohranile; na Ptuju (1820–1826) je natisnil nemško-slovenski katekizem, pisal pridige in prevajal nedeljske evangelije, ki jih ni natisnil; pri Svetem Lovrencu (1826–1836) je natisnil molitvenik, tri posamezne priložnostne pridige, življenjepise svetnikov, v rokopisu pa zapustil nedeljske in praznične pridige. Leta 1836 je postal župnik v Mali Nedelji in tukaj deloval do svoje smrti leta 1844. Natisnil je pridige, evangelistar in zgodovino Štajerske, napisal naj bi še mali molitvenik, v rokopisu pa sta se ohranila lekcionar in ena pridiga. Dogodivšine štajerske zemle *so torej njegovo edino ohranjeno posvetno delo in nasploh prvo zgodovinopisno delo v slovenskem jeziku.*

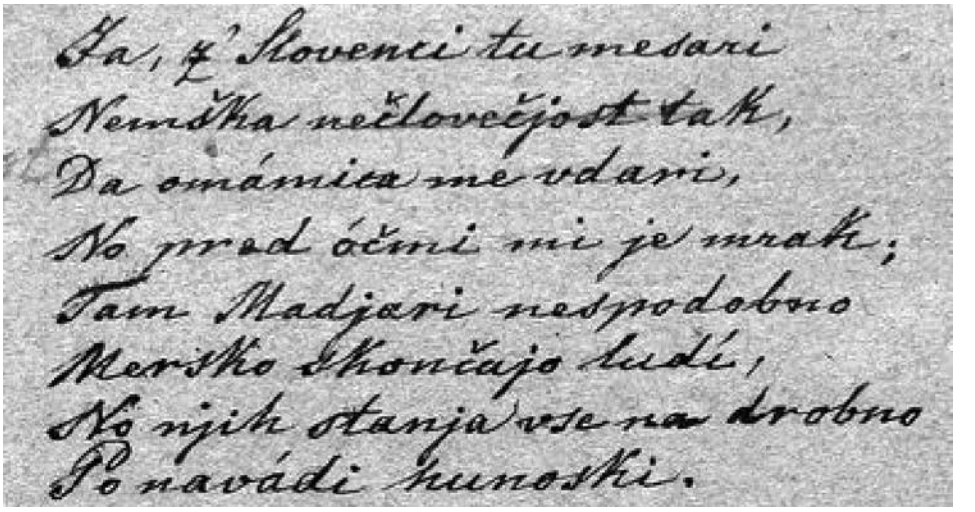
Vsi štajerski pisci so morali svoja dela pred natisom predložiti Knjižnemu revizijskemu uradu v Gradcu. Tamkajšnji uradniki so na podlagi seznamov dovoljenih, nedovoljenih in neznanih spisov razvrstili dela in jih dodelili cenzorjem na Dunaju. Knjižna cenzura je bila namreč v prvi polovici 19. stoletja preventivna in v domeni dunajskega policijsko-cenzurnega urada. Anton Krempl pa se je zaradi svojega simpatiziranja s panslavističnim gibanjem Jana Kollárja in navdušenjem nad novo pisavo gajico sprva odločil delo natisniti v novi tiskarni Ljudevita Gaja v Zagrebu, kjer so bile politično-upravne razmere povsem drugačne kot v Gradcu, saj je produkcijo tiskovin nadzirala Madžarska dvorna pisarna.

Gajeva tiskarna je začela delovati leta 1838, Krempl pa mu je svoj rokopis poslal najverjetneje v začetku leta 1839 in prosil za komentar ter morebitne opombe. Skoraj leto in pol je zaman čakal na Gajev odgovor. Ta je namreč veliko potoval, v tem času tudi v Rusijo, njegova tiskarna je že od vsega začetka imela denarne dolgove, spremenila pa se je tudi njegova naklonjenost objavam v jezikih, ki se niso približevali ilirski štokavščini, in še posebej avtorjem, ki so se upirali njegovi zamisli o politični združitvi Slovencev in Hrvatov. Tako je Krempl aprila 1840 zahteval nazaj svoj rokopis, ki ga je nato dopolnil in poslal v natis domači tiskarni v Gradcu.

Z začetkom objavljanja krajših zgodovinskih besedil v reviji *Grazer Zeitung* (od septembra 1839) pa je razočaran ugotovil, da mu nemška cenzura kot slovenskemu avtorju ne bo naklonjena. Tako se je potožil svojemu prijatelju Ivanu Klajžarju: »Ino Krempl so mi včere pisali, da nem[š]ka cenzura naj berže njihove historije [ne

bo] dopustila stiskati, ino da nek glupast čensurant rekel: kak bi Windischar ker deno umel kaj pisat.« Takšno mnenje je o slovenskih piscih imel graški profesor in zgodovinar Albert Muchar, pisec zgodovine Radgone Josef Carl Hofrichter pa je o Kremplovi zgodovinopisni metodi izrazil še posebej negativno mnenje, saj naj ne bi uporabljal primarnih virov. Temu mnenju se je uprl mariborski profesor Rudolf Gustav Puff. Krempl se je zato že v maju 1841 ponovno osredotočil na Zagreb in Gajevi tiskarni ponudil svoj celoten rokopis.

Dogodivšine naj bi izšle v Zagrebu v letu 1842. Čeprav je bil tamkajšnji cenzor Štefan Mojzes naklonjen ilirskim tiskom, je bilo tiskanje dela zaradi spremenjenih političnih razmer konec tega leta ustavljeno. Ilirci so se namreč prelevili v politično stranko in z uporabo sile premagali madžarsko na volitvah v Zagrebu. Avstrijski cesar je zaradi nemirov 16. junija 1842 imenoval novega bana Franja Hallerja, ki je Metternichu predlagal zatrtje vseh knjig o slovanski uniji in prepoved uporabe ilirskega imena in grba. Cesar je 11. januarja 1843 razglasil, da se zaradi političnih nemirov zatre uporaba ilirskega imena v vseh publikacijah, na javnih srečanjih in v šolah. To je pomenilo konec tiskanja več ilirskih del, prav tako Kremplovih *Dogodivšin*. Zaradi zamenjave cenzorja v začetku leta 1843 so bili tudi iz Vrazovega časopisa *Kolo* odstranjeni vsi Kremplovi odstavki, kjer je kritiziral Madžare.

Ga, ſ' Slovenci tu mesari
Nemška nečlovečjost tak,
Da omámita me vdari,
No pred óčmi mi je mrak;
Tam Madjari nespodobno
Merſko shončajo ludé,
No njih ſtanja vſe na drobno
Po navádi hunoſki.

Cenzurirana kitica v Vrazovem *Kolu* 1843

Eno leto po prepovedi je dvorni cenzurni urad na Dunaju dovolil natis zdaj že četrte predelave Kremplovega dela: »Moje ›Dogodivščine štajerske zemle i.t.d.‹ (štertokrat predelane) so od c. k. vikšega policajskega ino knjigosodničkega dvorskega oblastničtva popunoma dopušenje natiskanja dobile.« Prvi del je izšel novembra 1844 v Gradcu, malo pred Kremplovo smrtjo, natisa celotne knjige v letu 1845 pa pisec žal ni več dočakal.

V Kremplovih natisnjenih *Dogodivšinah* ne bomo več našli odlomkov, ki nakazujejo na obstoj ilirskega naroda, kot si ga je zamišljal Ljudevit Gaj. Zato moramo vzeti v roke tretjo rokopisno predelavo besedila, ki ga hrani Univerzitetna knjižnica Maribor. V spodnjem odlomku najdemo znano delitev ilirskih narodov na Dolnje in Gornje, kamor so se prištevali tudi Štajerci:

»Za Ilire, ino lastno za dolnje zdaj zovemo Prekmurce, Medjimurce, Podunavce, Banačane, Bulgare, Serblje, Bošnjake, Černogorce, Hercegovce, Slavonce, Horvate, Dalmatince, Dubrovčane; za gornje pa Istriance, Krainc, Korošce, Štajerce.« (UKM Ms 117: 346)

Cenzure so bile deležne tudi kritične omembe o potlačevanju slovenskega jezika v štajerskih šolah. Poglavitni deli v ljudskih šolah sta bili abecednik in katekizem. Uradno sta bili v rabi dvojezični izdaji Petra Dajnka in Antona Krempla. Pouk pa je bil le v ljudskih šolah izven mest dvojezičen, praviloma le v prvem razredu, ne pa tudi v mestih. Kremplova kritika nemških učiteljev in duhovnikov je bila tako upravičena:

> /Š/e le v' zadnjih letah za cesara Franca I. so nemško-slovenske šolarske knige vundane; ali da so Nemci Slovence še sploh za nič deržali, ino še zdaj ne mogli zapopasti, kak bi se kaj slovenskega pisati moglo* so tudi naši zanemčeni školniki ino mešniki v' šolah nič slovenskega ne terpeli; so pa vendar v' dostih šolah tudi slovensko se vučili. (UKM Ms 117: 344)

Cenzorji so morali skrbeti tudi za strokovno neoporečnost besedila. Tako je na primer Krempl moral odstraniti tiste kitice v pesmi »Ja, Panonci, Noričani«, kjer trdi, da je bilo ljudstvo na Štajerskem slovensko/slovansko govoreče že v obdobju pred letom 400 po Kr., kar ni zgodovinsko oprijemljivo, saj so se Slovani v vzhodnoalpski prostor naselili v 6. stoletju.

Tudi pri opisu obsega Samove plemenske zveze Krempl ni bil najbolj natančen. Po njem naj bi ta obsegala Panonijo, Norik, Češko, Koroško in »Rakosko« (Avstrijo). Današnja zgodovina obseg Samove državne tvorbe (623–658) določa severno od Donave, dodaja ji tudi ozemlje poznejše Karantanije v Vzhodnih Alpah. Rimski provinci Norik in Panonija, ki ju omenja Krempl, sta bili razpuščeni že v 5. stoletju, Avstrije in Češke pa takrat sploh še ni bilo.

Anton Krempl je v svojih pesmih poleg Sama zelo rad nagovarjal tudi češkega kralja Otokarja II. ter se obregnil ob njegov poraz in zmago Rudolfa Habsburškega leta 1278 na Moravskem polju. Dejstvo, da je Štajerska takrat prišla pod oblast Habsburžanov, je Krempl razumel kot poraz Slovanov proti Nemcem. Ker je za to neposredno obtožil nemške plemiče in grofe, je moral izraz »nemški žlahtniki« zamenjati z bolj nevtralnim »višižlahtniki«.

Krempl je častil tudi avstrijske cesarje. Cenzura je dopustila tiskanje kitice, ki kritizira ustanavljanje zgolj nemških šol v času vladanja Marije Terezije:

»Samo eno nas Slovence / Noter v' serce žalosti: / Vučenosti luč le Nemce / Vu vseh šolah razsvetli, / Nam Slovencom si le malo / Dopustila, da bi se / Znanjih sunce nam vužgalo, / Ki nas več kak Nemcov je.« (Krempl 1845: 214)

Je pa bila cenzurirana kitica, ki cesarju Jožefu pripisuje posebno naklonjenost do kmečkega stanu in s tem Slovencev. Ti so namreč menili, da jih je prav on osvobodil tlačanstva.

Kremplove *Dogodivšine štajerske zemle* spadajo med tiste primere cenzure, kjer je bilo še posebej moteče poudarjanje slovanske narave habsburške monarhije, kar je sicer razvidno že iz cenzure Linhartovega zgodovinskega dela. Cenzorji pa tudi v tem primeru niso mogli biti vedno pristranski, saj so morali nadzirati tudi kakovost tiskovin. Strokovna dela, kot je Kremplovo, bi sicer morali obravnavati z vso prizanesljivostjo, vendar le, če so jih prepoznali kot pomembne, kar pa se v Kremplovem primeru gotovo ni zgodilo.

Mag. Jan Dominik Bogataj OFM

Krščansko spominjanje med *confessio* in *exomológēsis*

Antična prolegomena ob spominih dr. Franca kardinala Rodéta (*Vse je dar*)

Revocat enim me recordatio mea, et dulce mihi fit, Domine, confiteri tibi, quibus internis me stimulis perdomueris et quemadmodum me complanaveris humilitatis montibus et collibus cogitationum mearum et tortuosa mea direxeris et aspera lenieris. (Avguštin, *Izpovedi* 9.4.7)

»Kajti moj spomin me kliče nazaj in sladkó mi je, Gospod, izpovedovati se ti, s kakimi duhovnimi óstni si me ukrótil in kako si me izravnal, ko si znižal hribe in griče mojih misli, in kar je bilo krivo na meni, napravil ravno, in kar je bilo hrapavo, napravil gladko.«

Nesmrtno in vendar venomer sveže zazvenijo besede vélikega Avguština, tokrat v s krvjo in znojem prepojenem Sovrétovem prevodu, ki je nastal le kako leto dni pred rojstvom današnjega slavljenca. H komu drugemu, kot k hiponskemu kólosu, kam drugam, kot v bleščečo krščansko antiko, naj se zatečemo, če hočemo odstreti kakšno tančico pomena krščanskega *spominjanja* in *izpovedovanja*, saj se je pravzaprav tam, na razbeljenih afriških tleh, duhovna introspekcija rodila in prvič literalizirala.

Confessio

»Želja, da bi se izpovedal, je bila v meni že dolgo,« beremo na prvi strani spominov, ki jih po dolgih letih pozornega snovanja in nestrpnega pričakovanja naposled predstavljamo. Ta izjava razkriva duhovno veličino in ni daleč od tiste znamenite Avguštinove: *Vita mea est confiteri te*, »Moje življenje je izpovedovanje tebe« (*En. in Ps.* 30, 1.11). *Confessio*, izpoved, je v prvi vrsti pravzaprav glasna razglasitev – čeprav jo včasih sliši zgolj Bog – Božje hvale. Ko Avguštin razlaga Psalm 117,1, *Confitemini Domino, quoniam bonus*, izrazi ta dvojni pomen besede *confessio*: *Non sit tantummodo peccatorum confessio, sed et laudis Dei*, »Ne le izpoved grehov, ampak tudi hvale Bogu« (*Sermo* 29/B [Dolbeau 8].1). Kakor je ta dvojna razsežnost živo navzoča v Avguštinovem delu, tako ni nič manj tudi v delu avtorja, po blagohotnosti rimskega pontifa odetega v škrlat.

Za razliko od klasičnih avtorjev ima izraz *confessio* tako v biblični rabi kot pri zgodnjih krščanskih piscih izrazito konotacijo hvale in zahvale. Hieronim denimo, na sledi Origenu in Evzebiju, pravi: *Confessioque in hoc loco non pro paenitentia sed pro gloria et laude accipitur* (*In Is.* 2,38). Gre za hvalnico, izpoved, izraz spoznanja. *Confessio* izvira v Božjem dejanju, v njej pa kot dejavnika sodelujeta Bog in človek. S *confessio* je sorodna *gratiarum actio*, zahvaljevanje (prim. *Izpovedi* 9.8.17), njej nasprotna pa *praesumptio*, prevzetnost (prim. *Izpovedi* 7.20.26).

Izpoved ima vedno dialoško razsežnost, nikdar ne gre za goli sámogovor, *soliloquium*, kar odseva že latinska etimologija besede *confessio*: glagol *fateri*, »priznati, izpovedati (se)«, in predpona *cum*, »skupaj, s/z«. Priznanje, izpoved ali pogovor nimajo nobenega pomena, če niso storjeni vpričo nekoga, skupaj z nekom, pred nekom, v navzočnosti nekoga. Avguštin tozadevno tarna: »Kaj imam potakem z ljudmi, da naj poslušajo moje izpovedi, ko da bi samí mogli ozdraviti vse moje slabosti? Rod, radoveden v prepoznavanju življenja bližnjega, len v poboljševanju svojega! Čemu hočejo od mene zvedeti, kdo sèm, ko pa nočejo od tebe slišati, kdo sò? In odkod vedó, ali govorim resnico, če slišijo mene samega o meni, ko pa vendar nikdo izmed ljudi ne ve, kaj je v človeku, kakor le duh človekov, ki je v njem?« (Avguštin, *Izpovedi* 10.3.3).

H *confessio* se je treba bližati s *caritas*, le tako se lahko vzpostavi zaupni odnos do avtorja-izpovedovalca: »Ker pa ljubezen vse veruje, posebno med tistimi, ki jih s trdno vezjo združuje v eno, se ti še jaz, Gospod, izpovedujem tako, da tudi ljudje slišijo. In dasiprav jim ne morem dokazáti, ali govorim resnico, mi bodo vendàrle verjeli, (vsaj) tisti, kojih ušesa mi odpira ljubezen« (Avguštin, *Izpovedi* 10.3.3). Kakor *Izpovedi* hiponskega cerkvenega učitelja tudi spomini rodiškega princa Cerkve bralca silijo k vpletenosti – nikogar ne puščajo hladnega, po nujnosti stvari zahtevajo reakcijo. »Ko sem pisal te spomine, sem imel pred očmi prijaznega, ideološko neobremenjenega, razgledanega in zrelega bralca, ki življenje in ljudi presoja iz neke globine, modro in trezno, brez zamer in zavisti, če mogoče, z dobrohotnim nasmeškom. Verjamem, da so slovenski bralci taki, a ne vsi,« subtilno zapisuje kardinal. A véliki Avguštin je kristalno jasen, kar zadeva učinek svojega pisanja; njegova presoja naj enako velja za te spomine: »Trinajst knjig mojih *Izpovedi* hvali Boga ob mojem slabem in mojem dobrem kot pravičnega in dobrega ter vnema človeku duha in srca zanj. Vsaj kar zadeva mene, so name tako učinkovale, tako tedaj, ko sem jih pisal, kakor sedaj, če jih berem. Vendar vem, da so bile in so še mnogim bratom všeč« (*Retractationes* 2.32).

Exomológēsis

»Priznati zablode, obsoditi greh, grešnika pa priporočiti Božjemu usmiljenju. Vedeti pa tudi, da Bog lahko naredi velike reči tudi z grešnimi ljudmi,« beremo na eni najtemnejših strani v knjigi, ko se avtor sooča z

grešnostjo v Cerkvi. Že v 2. stoletju, v času Avguštinovega predhodnika v afriškem krščanskem peresu Tertulijana je bila v Cerkvi navzoča praksa priznanje grehov, t. i. *exomológēsis*. Pojem se metonimično, po sinekdohi, rabi za vsa dejanja, ki jih obsega pokora. Del vsake izpovedi je tako tudi spoved, in sicer javna.

Zgodnja latinska patristična misel v dejanju eksomologeze ni predpisovala le priznanja grehov z besedami, ampak tudi z različnimi dejanji pokore. V antični Cerkvi, ki še ni poznala aurikularne, osebne spovedi, je bila eksomologeza kot spokorni proces javno dejanje. Izpoved, *exomologesis*, še posebno ko gre za grehe, po eni strani razgalja osebo, po drugi pa vzpostavlja *homologijo*, skladnost, povezanost, istorodnost duše z Logosom, saj spovedanca oziroma izpovedovalca duhovno preobraža, ga pobožuje, napravlja podobnega Logosu. Eksomologeza predstavlja najgloblji in najintimnejši vidik izpovedi vere, saj se nanaša na osebno in ne na splošno ali doktrinarno prepričanje nekoga: nanaša se na način, kako oseba živi svoje prepričanje. Eksomologeza je osebno pričevanje (*martyría*), privedeno do mučeništva, do križanja lastnega jaza. Jezus Kristus je na križu rodil Cerkev, ko je izpostavil svoje golo človeško telo javnosti, priznal resnico o svojem človeškem jazu, da bi gol človeški jaz prerodil v drugi, bogočloveški jaz. Za človeštvo je opravil popolno in ontološko eksomologezo, ko se je na križu objavil človeštvu kot novo prerojeno človeštvo po Božjem pravzoru, v katerem se jazi človeških posameznikov lahko združijo v celostni enosti njegovega telesa, Cerkve.

Tertulijan omenja prav to nujnost sámo-objave, ki vodi k odrešenju: »Domnevam pa, da se mnogi tej dolžnosti (tj. eksomologezi) umikajo ali jo od dne do dne odlašajo, ker bi se morali javno razkriti (*publicatio sui*); mislijo bolj na osramočenje kot na odrešenje« (Tertulijan, *De poenitentia* 10.1). Z eksomologezo oseba posnema popolno kenozo in slečenje Sina, njegovo slavo, smrt in vstajenje na križu. Eksomologeza je neke vrste duhovno razgaljenje, eksistencialna, invokativna in ekstatična razsežnost pričevanja, ki omogoči, da izpovedanec izrazi svojo nedojetnost, vso bogastvo in siromaštvo človekovega duha in srca, ter doživi duhovni preokret, mi pa vstopimo v njegovo resnico in – kolikor je pač mogoče – zavzamemo ljubeč odnos do njega.

Recordare

Spominjati se, kot nakazuje že latinska etimologija besede *recordare*, pomeni »vračati se k srcu«. Tega se dobro zaveda tudi naš spoštovani avtor: »V spominu obnoviti minule čase in o njih nekaj povedati, prepustiti se spominu in svobodno zaplavati v toku časa,« zapisuje v knjigi. Grški očetje govorijo o praksi molitvenega spominjanja na Boga (*mnēmē theou*), živega zavedanja o Bogu kot protiuteži našemu egu, ki konkretizira pozabo Boga skozi egocentričnost, narcisizem ali grandioznost. Tovrstna praksa pomaga, da se spominjamo Boga, drugih,

stvarstva in svojega resničnega jaza, notranjega človeka, ustvarjenega po Božji podobi in podobnosti. Tak pomnež nas osvobaja iz ječe ega za novo svobodo, saj pravzaprav vstopamo v Božji večni spomin.

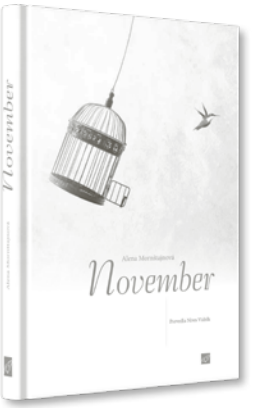
Vjačeslav Ivanovič Ivanov pravi, da v resnici obstaja le tisto, česar se *spominja* Bog: v trinitarični ljubezni, v občestvu med tremi Božjimi osebami, vse ostaja večno. Krščansko spominjanje ni nostalgično in nezaustavljivo vračanje v preteklost, marveč vstopanje v ta večni spomin, *vječnaja pamjat* (вѣ́чнаѧ па́мѧть), *aiōnía ē mnēmē*. Ne gre toliko za razumsko pot (slovenska beseda »pamet« izhaja ravno iz starocerkvenoslovanske besede *pamętь*, ki pomeni spomin), kolikor za življenje v ljubezni – saj je spomin občestvo, medtem ko je pozaba osamljenost. V liturgičnem obnebju spomin vstopa v anamnezo, v Božji spomin. Namesto da razmišljamo o tragediji, zagrešenih pregrehah ali stranpoteh, se spominjamo tistega, ki je vse to vzel nase in nas gleda z neizrekljivo ljubeznijo – to je preobraženje spomina, prehod od krvaveče rane k Obličju, ki zdravi.

Donum

Kardinalovi spomini že s svojim naslovom nakazujejo določeno zvestobo avguštinski misli. Namesto *contemptus mundi*, zavračanja sveta, avtor na sledi za hiponskim učenjakom – v brk nietzschejanskim ali freudovskim očitkom zoper kristjane – izraža temeljno dobrost ustvarjenega sveta. Oba vélika duhova, tako numidijski kot kranjski, učita, da kaže ljubiti ustvarjene dobrine, ta svet in nas same v njem – vendar kot dar in ne kot cilj sam na sebi (prim. *Izpovedi* 4.12.18). Biti hvaležen pomeni ljubiti Boga zaradi podarjenih darov, zaradi občutka obdarjenosti – ljubezen vzcveti iz ljubezni. *Bonorum omnium largitor affluentissimus tu es* (*Izpovedi* 2.6.13). Svet ljubimo, ker je podarjen od tako dobrotljivega Daritelja. Avguštin ne nastopi zoper ljubezen do sveta, temveč nastopi zoper ljubezen do sveta, ki le-tega ne doživlja v logiki podarjenosti: *Non ego inmunditiam obsonii timeo, sed inmunditiam cupiditatis* (*Izpovedi* 10.31.46). Zavest podarjenosti, ki preveva predstavljano literarno mojstrovino, zrcali največjo človeško zrelost, ali, kot je dejal Avguštin: *At ista omnia dei mei dona sunt. Non mihi ego dedi haec, et bona sunt, et haec omnia ego*, »Vse to so darovi mojega Boga, ničesar si nisem dal sam: in vse je dobro, vse skupek moje osebnosti« (*Izpovedi* 1.20.31). Naš slovenski izpovedovalec ni storil iste napake kot Pelagij, ki se je namrdnil in pohujšal ob Avguštinovi molitvi: *Da quod iubes et iube quod vis*, »Daj, kar zahtevaš, pa zahtevaj, kar hočeš!« (*Izpovedi* 10.29.40). Ne, nasprotno, skupaj s tem je v svojem bogatem življenju ponavljal še en soroden Avguštinov aforizem: *Da quod amo: amo enim, et hoc tu dedisti*, »Daj mi, kar ljubim; ljubim namreč; tudi to si mi ti dal!« (*Izpovedi* 11.2.3). In prepričan sem, da celotno knjigo in njenega cenjenega avtorja težko bolje izrazi kaj drugega kot še en brezčasen vzklik hiponskega učitelja: *Et ut sim tu dedisti mihi*, »Ker tudi da sèm, je tvoje darilo« (*Izpovedi* 1.20.31).

Alena Mornštajnová

November

Prevajalka: **Nives Vidrih**
Izid: **december 2022**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredil: **Jernej Kusterle**

Bila je noč, Maja in Joska še nista spala, samo ležala sta v postelji, obrnjena drug proti drugemu, in preudarjala, kako naprej. Upala sta, da bodo minuli dnevi, ki sta jih preživela na demonstracijah, prinesli rezultat, da je novembrska vzplamenitev ljudskega nestrinjanja prvi val, ki mu bodo sledili še drugi, in da bo jutrišnja splošna stavka tisti razvpiti deveti, največji in najmočnejši val, ki bo izvrgel crkavajočo prikazen komunizma na obalo, kjer bo končno še zadnjič izdihnila.

Nista slutila, da je ravno v teh trenutkih pošast resnično pridrla iz globin, vendar ne zato, da bi še zadnjič izdihnila, temveč zato, da bi globoko zajela sapo, se razgledala in z na novo pridobljeno močjo poteptala vse poganjke svobode, ki so si drznili pokukati na plano.

Nista mogla vedeti, da je spravljivi tovariš Gorbačov ravno na poti v zgodovino in da so kremeljski prestol zavzeli generali s kopico odlikovanj na prsih.

Pojma nista imela, da se iz kasarn ven na ceste valijo oklepna vozila, da televizijske in radijske postaje, telefonske centrale in državne urade v vseh državah vzhodne Evrope zasedajo vojske, katerih lojalnost nadzorujejo rusko govoreči častniki s ploščatimi čepicami, njim za petami pa ubogljivo hitijo pripadniki ljudskih milic. Prostovoljni stražarji socialistične vere so končno dočakali svoj trenutek, o katerem sploh niso več razmišljali: poprijeli so za dobro vzdrževano orožje, dotlej nedejavno ležeče v skladiščih, in nestrpno pričakovali trenutek, ko bodo dobili priložnost, da ga uporabijo.

Vojaške enote na meji med Vzhodom in Zahodom so dobile okrepitve, na krajih porušenega berlinskega zidu so spet stali vojaki in pod tankovskim nadzorom napeljevali bodečo žico ter z ognjem iz avtomatov ustavljali tiste, ki so upali, da se bodo v zadnjem trenutku izmuznili na svobodo. Namesto da bi bili zadnji osvobojeni, so postali prvi mrtveci v obdobju, ki naj bi sledilo. Prvi mrtveci med številnimi naslednjimi.

Oboroženi vojaki so stali na križiščih in zapirali ceste, Maja in Joska pa sta ležala v temi z glavama na isti blazini, se držala za roke in načrtovala, kako bosta zjutraj zgodaj vstala, dopoldne začela ometavati stene, pred večernimi demonstracijami pa bosta šla k Majinim staršem in vse popoldne preživela z otrokoma. Medtem so vojaki vdirali tisočera vrata in v skladu z dolgimi seznami, ki so jih držali v rokah moški v civilnih oblekah, aretirali vodje nastajajoče revolucije in vsakogar, ki se je pridružil protestom proti režimu.

Maja se je počasi pogrezala v spanec, pred hišo pa so vozili avtomobili. Tem so sledili vojaški tovornjaki s kesoni, prekritimi z zelenimi ponjavami. Iz avtomobilov so izstopili moški v civilu, s tovornjakov so poskakali oboroženi vojaki in se ob zvoku pridušenih povelj v teku pognali proti vhodom temnih hiš.

Maja je že spala in ni vedela, kaj se dogaja, Joska pa je v polsnu zaznaval hrup, nenavaden za ta nočni čas, ki je prihajal od zunaj: hrumenje motorjev, loputanje avtomobilskih vrat, topot številnih nog. Potem so se zaloputnila vhodna vrata, dvigalo se je zagnalo, hkrati pa se je oglasilo topotanje črede težkih čevljev, hitečih gor po stopnicah. Soseska in vse mesto sta se prebujala, za okni so se prižigale luči in naenkrat se je zaslišalo prvo kričanje, hrup na stopnicah, vpitje, butanje. Zdaj je bil Joska že pokonci. Pomislil je, da gori, vendar ni slišal siren, zato je prižgal lučko, se skobacal iz postelje in stopil proti oknu. Topot je zdaj prispel vse do njunih vrat, kričanje in klicanje od zunaj se je stopnjevalo in Joska ni prišel do okna, kajti še preden je lahko obšel posteljo, je pozvonil zvonec in hkrati se je razleglo tudi glasno udarjanje po vratih.

»Odprite!« so se drli glasovi. »Takoj odprite!«

Ozrl se je na Majo – in táko si jo je zapomnil. Prebujajočo se, zmedeno, s priprtimi usti, ki od groze niso mogla spregovoriti. Za sabo je zaprl vrata spalnice, se izognil vedrom z materialom, pripravljenim za omet, in odklenil vrata. Noter sta planila dva vojaka, ga pritisnila ob steno, s katere je pred nekaj dnevi mukoma odstranjeval tapeto, in moški v civilu je pogledal na seznam: »Josef Hajný?« Odkljukal je ime in se obrnil k vojakoma. »Naj se obleče in potem ga naložite.«

Maja si je ravno zavezovala pas pri halji, ko sta vojaka planila v spalnico, jo zagrabila za roke in zvlekla v predsobo. Niti lučke ni utegnila ugasniti in si obuti copat, tako da je z bosimi stopali stala na drobnem pesku, ki se je usul iz prevrnjenega vedra. Vrata na hodnik so bila odprta. Iz spodnjih nadstropij se je slišalo vpitje, moški glasovi so se prerekali in neka ženska je zakričala: »Ne, prosim, ne!«, potem sta se zaslišala pridušen udarec in glasno ihtenje. »Gremo, gremo, hitro, hitro!« je nekdo tulil v mednadstropju in Maja je zagledala, kako Joska porivajo po stopnicah.

Pravzaprav je videla samo njegov hrbet, in kadarkoli si je v naslednjih letih v dolgih nočeh skušala priklicati podobo svojega moža, se ji je pred očmi prikazal ta prizor. Zapomnila si je razkuštrane rjave lase, smešno poležane na temenu, sključeno srednje visoko vitko postavo, oblečeno v modro bundo z ovratnikom, zavihanim navznoter, črtast spodnji del pižame in gole koščene gležnje, moleče iz nezavezanih čevljev.

Vedela je, da je imel Joska visoko čelo, rjave oči, rahlo orlovski nos, tenke ustnice in oglato brado, ampak naj se je še tako trudila, okruškov ni mogla zložiti v celovito sliko in zato ji je bilo hudo, kot da bi ga izdala.

Moški v civilu si je na listu prečrtal njeno ime in ji z nogo od vrat primaknil črne škornje. Šele pred kratkim ji jih je uspelo kupiti in bili so za številko večji, kar pa je ni kaj posebej motilo. Podloženi so bili le s plastjo tenkega poliuretana in vanje je obuvala debele nogavice. Zdaj pa si jih je morala natakniti na bose noge. Stopala v škornjih so ji drsela in v kožo se ji je zadiral pesek, ker ga v naglici ni utegnila očistiti. Nanjo sta vrgla plašč, prvega, ki sta ga otipala v garderobni omari, vendar ni bil njen, temveč Joskov, ampak v tistem trenutku je bilo vseeno, nataknila si ga je čez haljo, vdihnila Joskov vonj in planila v jok.

Kje je Joska? Kam jih peljejo? Porivali so jo navzdol po stopnicah, celih sedem nadstropij se je opotekala v velikih nezapetih škornjih. Ni bila kos hitremu tempu mladega, na kratko postriženega moškega, bolj fanta, ki se je dobro zavedal svoje moči.

Ravnal je sicer po ukazih, vendar mu je bilo v čudno veselje, da se je znašel v položaju, ko ima oblast nad njo. Vsi ljudje, ki jih je vlekel dol po stopnicah in naganjal v tovornjake, so se ga bali. Lahko jih je suval, vpil nanje, se dotikal žensk tako, kot si v normalni situaciji ne bi nikoli dovolil, in to mu je očitno bilo všeč.

Topot, butanje, vojaška povelja, vpitje, obupno ječanje in hlipanje. Med potjo navzdol po stopnišču je Maja bežno opazila, da so vrata v stanovanje v četrtem nadstropju odprta, preproga zvita in posuta s črepinjami razbitega ogledala, notri pa ni nikogar. V tretjem nadstropju je med vrati klečala ženska, z dlanmi se je naslanjala na prag in ihtela. Po linoleju pred dvigalom se je vila potka iz kapljic krvi, mestoma razhojena, vendar prav gotovo sveža. Vlekla se je po stopnicah navzdol, označevala je pot vse do vrste parkiranih vojaških kamionov V3S. Majo so odpeljali k tretjemu tovornjaku. Dva vojaka, ki sta stala na kesonu, sta jo zagrabila za roke in vrgla na tla kot vrečo cementa.

Keson je bil že skoraj poln. Ob stranicah so sedele nagnetene prestrašene sence, in ko se je Maja v temi malo razgledala, je opazila, da imajo nekateri pridržani na rokah lisice.

Najbrž tisti, ki so se najbolj upirali, vojaki očitno niso imeli toliko lisic, da bi jih nataknili vsem, nikomur ni nikoli padlo na pamet, da bi jih lahko potrebovali tako veliko. Dva vojaka sta stala sredi vozila, drug drugemu sta kazala hrbet in z orožjem merila v zmedene postave, ki so se zavijale v plašče, ogrnjene čez spalne srajce in pižame. Drugi vojaki so nalagali pridržane, jih za roke vlekli gor, porivali noter in vpili: »Hitro, dajmo, dajmo, na stran, premakni se naprej, proti zadnjemu delu!«

Maja je na kolenih zlezla malo naprej in se stisnila med sedeče sence. Sklonila se je in skušala vsaj po oblačilih ugotoviti, ali je na kesonu tudi Joska, toda notranjost vozila je osvetljevala le šibka luč, obešena na kovinskem ogrodju tovornjaka, in zato je videla le obrise drugih. Suh vojak, ki se je ravno zavihtel na keson, je Majo s kopitom udaril v prsni koš in jo podrl vznak. Ob nagli bolečini je začela loviti sapo in se je zavlekla čim bolj v mrak. Vseeno pa je lahko razbrala, da so na tovornjaku same ženske. Stiskale so se druga k drugi, nekatere so ihtele in jim niti malo ni bilo jasno, kje so se znašle in zakaj.

Vozilo je bilo že skoraj polno, vendar so vojaki še kar naprej vlekli gor nove in nove pridržane, prestrašene in nekatere jokajoče.

»Ne, prosim, ne!« Mlada ženska, ki so jo vojaki skušali potegniti noter, se je uprla z nogami in se jim skušala iztrgati. »Doma imam otroke, ne morem jih tam pustiti same, prosim, ne!«

»Dajmo!«

Vojak je ženski spodmaknil noge, moška gor sta jo nemarno povlekla čez rob vozila in jo brcnila v bok. Zvila se je v klobčič in se razjokala.

Prižgal se je motor, vozilo je nekajkrat trznilo naprej in nazaj in potem tresljaje speljalo. Postava, sedeča zraven Maje, se je v temi sklonila bližje in jo prijela za roko. Maja je stisnila roko in se naenkrat počutila malo bolje. Ni bila sama. Vse v tovornjaku so bile enako prestrašene kot ona. Naštela je šest, sedem tovornjakov v soseski. Prav gotovo niso prijeli ljudi le v njihovi ulici, ampak v vsem mestu, v vsej državi.

Dr. Urška Perenič

Luize Pesjakove pesmi za slovensko mladost v zrcalu bidermajerja

Izid: **december 2022**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **dr. Cvetka Rezar Mlakar**

Od Aloysie Crobath do Luize Pesjakove

Vidim jo, kako sedi ob pisni mizi pri oknu hiše v tisti ozki, stesnjeni uličici mesta, kjer je včasih še mislim tesno in ki se polagoma spušča proti Bregu. Oblečena je v enostavno, na otip mehko temno modro obleko iz muslina, ki ima okrogel, s čipko ozaljšan ovratnik s trakci za zavezovanje in ji še vedno lepo oblikuje pas in sega vse do tal. Rjave lase, s srebrnimi nitkami prepredene, ima spete v nizko figo, da se vidi petvrstna koralna ogrlica z zlato zaponko. Če bi se nagnila skozi okno sobe, bi tudi v jesenskih in zimskih jutrih, ko se nad Ljubljanico dviga kot cvetačna kremna juha gosta megla, ki se nato obesi na strehe starih meščanskih hiš, za katere se zdi, da nekje tam gori silijo skupaj, lahko videla zvonika stare jezuitske cerkve. Vse drugače je, ko ima sonce moč. Ali tedaj, ko v to ozko ulico posije po dežju v mladoletju in svetloba prebije dežne kapljice, se odbije na vse strani in tudi sv. Jakob zažari v barvah. V poletnih deževnih vremenih pa ob rahlo priprtem oknu in odprti knjigi najraje prisluškuje udarjanju kapljic na šipo, kjer puščajo sledi, in jim, če se ne naberejo v vogalih okna, skuša slediti dol in dol, dokler ne dosežejo uličnega tlaka in se, pomešane z zvenom korakov in mačjim mijavkom, pogreznejo v razgorelo zemljo, od koder izhlapijo, da bi znova porosile polja, trave in cvetje. Kakor so se v preteklost pogreznili njeno otroštvo in mladost in vse podobe preteklih let ter zdaj ob pogledu na petero vijolic oživljajo in vstajajo iz svoje minulosti, odete v svetlobo.

V hiši nasproti je tudi priprto okno, ki je kot veliko oko. Ima jo, da bi se z dlanjo stegnila do njega in ga odprla. Z očmi se prilepi na okenski krili, ju raztegne navzven in vstopi v lepo urejen prostor …

Kolikokrat je že pomislila, kako se bo njeno življenje sklenilo prav tam, kjer se je bilo nekoč začelo. Kakor da bi ji bil ta kraj po usodi odmenjen, da bi se mogla začetek in konec v krog skleniti; konec in začetek, začetek in smrt, ki je začetek vsega, vmes pa rast in dopólnjenje.

Hči advokatova

Alojzija Jožefina Viljemina (*Aloysia Josepha Wilhelmina*) je na svet privekala 12. junija leta 1828 v družini ljubljanskega odvetnika Blaža Crobatha (1797–1848), sodobnika, prijatelja in delodajalca našega največjega pesnika ter moža Poljakinje Jožefine Brugnak, po rodu iz Lvova, na naslovu Mesto 171. To je bila nekdaj Ribiška, pa potem Nemška in Križevniška, danes ena najlepših ulic v Ljubljani. Dekletce je bilo treba takoj odnesti h krstu in že naslednjega dne, 13. junija 1828, jo je v stolni cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani krstil Blaž Potočnik, tamkajšnji kaplan in kantor. Ime je naša pesnica dobila po jezuitu, mučencu ljubezni in zavetniku mladine sv. Alojziju Gonzági iz Castiglioneja v nekdanji Mantovski vojvodini, ki ga je imela vse življenje za enega svojih najplemenitejših zgledov. Na številki 171 je družina stanovala do leta 1836. (Zatem se je preselila v stanovanje hiše, kjer je do sredine 19. stoletja deloval znameniti hotel *Zum Österreichischen Hofe* in nato Mahrova trgovska šola, leta 1840 v hišo trgovca in družinskega prijatelja Luckmanna [Lukmana] na vogalu Slonove ulice.) In tu je Luiza bržda še kot dekletce bežno spoznala svojega poznejšega, skoraj dvanajst let starejšega moža Simona Luko Pesjaka (1816–1878), tedaj vrlega mladeniča dvajsetih let. Medtem ko je bila sama prvorojena hči izobraženskega meščana, doma iz železarskih Železnikov, je bil Simon Luka drugorojenec trgovca in špediterja Simona Ignacija Pesjaka (1778–1857), ki pa je izhajal iz železarskega kraja Kropa in je v *poglavnem* mestu Ljubljana postal družabnik starejšemu bratu Mihi, trgovcu z železom, ter 1809. leta kupil hišo v Križevniški ulici 177. Ta je kmalu postala družinski dom Pesjakovih in je stala nasproti Webersove oziroma Staudacherjeve hiše, v kateri so svojčas domovali Crobathovi.

Vidim jo, kako se spušča po stopnicah Lukmanove hiše in hiti vzdolž šolskega vrta uršulinskega samostana, z drevjem obdanega, ker zamuja. Nebo je čisto. Obleka iz bele svile, stisnjena v pasu, s steznikom, prišitim na krilo, na katerem so izvezene rožice in pike, ji rahlo pada v obliki pagóde in kodri ob straneh, ki jih krasijo beli biseri girlande, se prožijo kakor mehke vzmeti. Potem teče skozi park in preči zelenico med krakoma zvezde iz kostanjevih dreves, ne da bi vedela, da jo s pogledom spremlja iz gledališkega preddverja. In medtem ko se zasopla ozira naokrog, izza baročnega stebra, ki kakor pri templju krasi vhod v stavbo, pristopi on, resnega in vendar žametastega pogleda. In kar še vidim, je, kako si sežeta v roke in se srečajo oči. Zgodilo se je takrat in bo za vedno. Nekateri kraji in trenutki so neizbrisni.

Dama ljubljanska

Luiza in Simon, ki sta oba odraščala v središču narodne prestolnice, v Mestu, sta se morala pobliže spoznati in zaljubiti (kajti nemogoče si je predstavljati, da bi pridna in marljiva, vendar svojeglavna mlada dama, ki hodi po zelenici in čez njo, izbiro partnerja povsem prepustila drugim!) šele nekje med 1846 in 1848. O tem nas prepričujejo zlasti avtoričini nemški dnevniki iz obdobja med 1844 in 1846, v katerih svojega moža še ne omenja. In zelo verjetno je, da se je to zgodilo v gledališču ali na kaki družabnosti oziroma plesu v

Kazini v mestnem središču, kjer so bili tako Crobathovi kot Pesjakovi stalni gostje.

Mlada žena trgovčeva

Vzela sta se Luiza in Simon na jesen, 3. oktobra, burnega dogajanja polnega leta 1848, ona dekle dobrih dvajsetih let in on dvaintrideset let star, ko je tekel komaj tretji mesec od smrti nevestinega *ljubega očeta, papana* Blaža Crobatha, ki mu je bilo veliko do tega, da bi hči dobila svojemu stanu primernega snubca, in bi ga gotovo prevzelo veselje, če bi bil izvedel, da se je omožila v hišo ene najimovitejših ljubljanskih rodbin, samo lučaj stran od njihovega prvega družinskega doma. Poročni obred je vodil kaplan in pridigar v ljubljanski stolnici, poznejši stolni dekan in prošt Jožef Zupan. Koliko je resnice v tem, da se Simon kot zakonski mož za ženino literarno ustvarjalnost ni dosti zanimal, ne vemo, kakor ne, kako močno sta bila v poznejših letih skupnega življenja v resnici čustveno in duhovno povezana. Brez dvoma pa je bilo Simonu Luki veliko do tega, da bi s svojim zaslužkom vse do nesrečne likvidacije podjetja 1878, ki je mogla nekoliko prispevati k njegovi smrti, družini zagotavljal blagostanje, medtem ko je gospa Luiza glavno skrb in strast namenjala domu, dekletcem in pisanju. To kaže ne samo na visoko vrednotenje materinstva in zakónstva v meščanski družini, ampak tudi na tvorno spreplетanje različnih področij življenja, ter dokazuje, da je harmonija med umetniškim, kulturno-literarnim ustvarjanjem in t. i. praktičnim udejstvovanjem meščanske ženske vsekakor (bila) mogoča.

Mama-*odgojnica* in literatka

S poroko se je Alojzija Jožefina Viljemina, blagorodna hči Crobathova, poslej blagorodna gospa Luiza Pesjakova, povrnila v kraj in izgubljeni raj svojega otroštva. V ozko uličico rodnega mesta, kjer bo postala mati ter poznana pesnica in pisateljica.

Hčerke so se zakoncema Pesjak rojevale v razponu dobrih desetih let. Helena, ki ju je razveselila kmalu po poroki leta 1849 (Luiza jih je tedaj naštela 21) in je bila menda izmed vseh hčera najodličnejša po svoji lepoti in glasbenem talentu, je postala operna pevka in se je uveljavila na Nemškem. Druga je na svet 1851 prišla hči Alojzija (Louise), ki se je 1876. leta omožila s trgovcem Beddigom, doma iz Wolfenbüttla pri Braunschweigu na Spodnjem Saškem. Tretja po vrsti je bila hčerka Marija (Mimi), rojena 1853, ki je bivala v hiši staršev do približno 1882, nato se je odločila pridružiti sestri Heleni na njenih popotovanjih širom Evrope in je od sredine devetdesetih let 19. stoletja z njo in njenim drugim možem Julijem Hugueninom živela v Gradcu. Tja se je z možem Henrikom Lukeschem, uslužbencem pri Kranjski hranilnici, s katerim sta se poročila 1885. leta, leta 1913 preselila tudi Luizina četrta hčerka Ida, rojena 1856. Zadnja v vrsti pa je bila Ema, rojena leta 1858. Glasbeno in pevsko nadarjeno dekletce je družina kanila poslati v šolo za glasbeno umetnost, vendar se je bila do 1870 očetova denarnica zaradi dolgov in posojil že tako stanjšala, da to ni bilo več mogoče in je morala Ema ostati na domu pri starših, kjer se je v enainsedemdesetem letu starosti, na Križevniški 6, njeno življenje naposled sklenilo.

Andrej Arko

Malo takih mož

Devetdesetletnici Jožeta Stabeja ob rob

Naslov, sposojen od Frana Levstika, je za vsestranskega moža, kakršen je Jože Stabej, kot ulit. Že pri samem naštevanju vseh njegovih dejavnosti je treba biti pazljiv, da se kakšne ne bi spustilo. Vsekakor je najgloblje zaoral kot književni prevajalec. A največ ljudi ga vendarle pozna kot uveljavljenega in priljubljenega ugankarja. Stabejeva ljubezen pa je namenjena tudi glasbeni umetnosti: uveljavil se je kot koncertni pevec. Toda to še ni vse. Kruh si je namreč vseskozi služil kot tankovestni urednik.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Tudi zdaj ta v Hruševem, napol poti med Ljubljano in Polhovim Gradcem živeči Mariborčan, rojen 21. avgusta 1932, ne zapravlja časa. Namenja ga – čemu drugemu kot književnosti in enigmatiki. Pa svojemu sadovnjaku. Njegova delavnost in doslednost ga ohranjata dejavnega tudi v tako poznih letih.

Mirno mariborsko otroško življenje mu je ostro prekinila druga svetovna vojna, ko je moral kot še toliko Štajercev skupaj z družino, potem ko so jo Nemci oropali, zapustiti levi breg Drave in se izseliti v Srbijo. Še med vojno se je iz Zemuna preselil v Zagreb, kjer je njegova družina ostala do konca vojne. Nato se je vrnil v rodni Maribor. Tam je ostal do leta 1948, ko se je preselil v slovensko prestolnico. Tu je maturiral na klasični gimnaziji, nato pa se je vpisal na Filozofsko fakulteto, smer svetovna književnost z literarno teorijo. Hkrati je študiral še operno igro na Akademiji za glasbo. Obojni študij je končal leta 1960, ko se je tudi oženil.

Tri leta za tem so izšli že njegovi prvi knjižni prevodi. Odtlej je bera knjig, ki jih je poslovenil, skoraj nepregledna. Prevajal je v veliki večini literarna dela iz angleščine, nemščine, italijanščine, francoščine, ruščine, srbščine in hrvaščine. Pri tem je jemal v roke večinoma klasična dela, vse od romanov izpod peres nobelovcev in prav tako sodobne knjige drugih pisateljev in pisateljic svetovnega slovesa, nemalokrat jezikovno zahtevne. Ni pa se pomišljal prevesti kdaj tudi kakega žanrskega romana. Seveda

ni ostajal le pri leposlovju. Prevajal je tudi znanstvena in strokovna dela, zgodovinske knjige, življenjepise v knjižni obliki … Vsega skupaj je poslovenil za več kot poldrugo stotino knjig. Pri svojem prevajalskem delu je temeljit, zanesljiv, kakršen je pač tudi njegov značaj. Sovretova nagrada za prevajalsko delo je bila samo še češnja na torti. In tudi ni umanjkalo njegovo imenovanje za častnega člana Društva slovenskih književnih prevajalcev, nenazadnje se je redno udeleževal posvetovanj, ki jih je pripravljalo.

Jožeta Stabeja se marsikdo spominja kot koncertnega pevca. Najprej je pel v zboru ljubljanske Opere. Potem se je odločil za kariero samostojnega basista. Z njegovim glasom in poustvarjanjem glasbenih del so se imeli poleg domačega občinstva priliko seznaniti ne le poslušalci nekdanjih jugoslovanskih republik, ampak je nastopal še drugod po Evropi, kakor tudi v koncertnih dvoranah nekdanje Sovjetske zveze in Kitajske. Posnetke njegovih samospevov in drugih glasbenih del je mogoče slišati na sporedih Radia Slovenija. Seveda niti na glasbenem področju ni ostal brez češnje na torti: prejel je Betettovo nagrado, najvišje strokovno priznanje slovenskim glasbenikom. Jože Stabej je tudi štiri leta predsedoval Društvu glasbenih umetnikov Slovenije.

Prav tako se je, mojster jezika, vseskozi udejstvoval z enigmatiko. Njegovo ugankarstvo je bilo najprej dostopno hrvaški javnosti, ko je kot sedemnajstleten mladenič objavil prve svoje uganke v zagrebškem časopisu. Jože Stabej ni samo sestavljalec križank in drugih ugank, ampak je pri nas utemeljil tudi nove ugankarske zvrsti: italijanske in skrite križanke ter križanke iz sredine. V tem je bil tako izviren, da je dobila njegova križanka ime stabejka. Poleg rednega sodelovanja v ugankarskih časopisih je prispeval svoj delež tudi v elektronskih glasilih, tako na radiu kot na televiziji. Nekatere ugankarske kvize, ki jih je zasnoval, je v posameznih oddajah tudi vodil. Pred tridesetimi leti je na prvem svetovnem prvenstvu v ugankarstvu v New Yorku sodeloval kot član slovenske skupine. Udeleževal se je več tekmovalnih ugankarskih srečanj. V svojem delu z vseh vrst ugankami je bil izredno plodovit, sestavil jih je na tisoče, od tega samo križank več kot tisoč. Objavil je tudi tri knjige ugank.

Pomembno je Stabejevo uredniško delo. Kot urednik je dal svoj prispevek pri založbi Borec, potem pri Mladiki, pri časopisih *Tovariš* in *Jana*, na *Delu* pa pri urejanju *Slovenskega almanaha* in na Radiu Ljubljana. Urejal je prvi slovenski ugankarski časopis. Kot bravurozni poznavalec materinščine – v temeljitem poznavanju slovenskega besedišča je pravi sin svojega očeta – je bil pogosto mimogrede tudi lektor. Nekaj časa je vodil prireditveno poslovalnico ljubljanskega Pionirskega doma.

Jože Stabej je prijeten in nadvse zanimiv sogovornik. Če je razpoložen, je svojemu sogovorniku sposoben malone v trenutku izreči anagram njegovega imena in priimka. S svojo domiselnostjo, priljudnostjo in obsežnim znanjem je povsod dobrodošel. Tako pogovor z njim nikakor ni dolgočasen, ne glede na snov, kajti o vsaki stvari ve kaj povedati ali ima svoje nevsiljivo mnenje. Kot izredno načitan mož je prava zakladnica podatkov in spominjanj. In naj ne manjka še ta stavek o njem: Jože Stabej je poštenjak, vseskozi zvest sledilec svojemu prepričanju.

Dr. Ivan Štuhec

Ddr. Anton Stres

Ob osemdesetletnici

Dr. Anton Stres je bil v šestdesetih letih prejšnjega stoletja ena od osrednjih osebnosti, ki so po koncu druge svetovne vojne začele vzpostavljati dialog z drugače mislečimi intelektualci marksističnega filozofskega obzorja. Začetki dialoga med kristjani in marksisti segajo v čas revije Tribuna*, ki je prva odprla prostor za polemiko med krščanskimi in marksističnimi misleci. Stres je postal tudi eden od nepogrešljivih predavateljev na Teološkem tečaju za laike, ki je vsako jesen potekal v Ljubljani in kasneje tudi v Mariboru. Kritika marksizma in odpiranje demokratičnega prostora v slovenskem partijskem enoumju je bila osrednja tema predavateljev, med katerimi je pritegnil množico študentov in izobražencev, s svojo jasno in napredno mislijo.*

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

V tem času je Stres postal že uveljavljeni mlajši profesor na Teološki fakulteti, ki so ga iskali v demokratični prostor odprti sogovorniki marksističnega porekla, kakor sta bila dr. Marko Kerševan in Zdenko Roter. Njegove prve knjižne publikacije segajo v drugo polovico osemdesetih let, v katerih se je posvečal predvsem vprašanjem umeščanja religije v pluralno in demokratično družbo (*Med besedami in dejanji*, Družina, Ljubljana 1986; *Med Bogom in cesarjem*, Družina, Ljubljana 1989; *Novi časi, nova šola*, Družina, Ljubljana 1990). S temi publikacijami in številnimi predavanji po Sloveniji je Stres pomembno vplival na oblikovanje vse bolj prebujajoče se zavesti Slovencev in Slovenk, da se je treba posloviti od enopartijskega in totalitarnega režima. Zaradi svoje kritične drže do aktualne politike je bil velikokrat deležen javnih napadov in teoretičnih polemik, vendar je po drugi strani užival nesporno avtoriteto v poznavanju marksistične teorije in njenih filozofskih virov, kar je še posebej potrdila izdaja njegovega doktorata s področja filozofije, ki ga je zagovarjal v Parizu in izdal v slovenščini leta 1987 (*Heglovo in Marxovo pojmovanje svobode*, Slovenska matica, Ljubljana 1987).

V odnosu do filozofske dediščine znotraj katoliške tradicije je Stres napravil velik kvalitativen preskok in je sledil duhu tedanjega koncilskega odpiranja. Sholastično dediščino, ki je gradila na klasičnih ontoloških predpostavkah, je privedel v dialog z novoveško transcendentalno filozofijo. Kot izjemen predavatelj in odličen pedagog, ki je na Teološki fakulteti deloval od leta 1972 do upokojitve leta 2005, je znal ustvariti sintezo med klasičnimi metafizičnimi vsebinami in sodobnimi filozofskimi tokovi. V tem oziru je njegov poglaviten dosežek monografija *Človek in njegov Bog* (Mohorjeva družba, 1994). Vera v razodetega Boga ne more nasprotovati razumu, ki po naravni poti išče zadnje temelje stvarnosti. Še več, tudi novoveški formaliziran razum, kakor ga srečamo pri Kantu in ki ga je sholastična filozofija praviloma zavračala, je lahko ploden sogovornik vernika in teologije. Stres v Kantovi transcendentalni filozofiji ne vidi nasprotnice, temveč v marsičem tiho zaveznico. To je razvidno v knjigi *Etika ali filozofija morale* (Družina, 1999), ko Stres zavzame diferencirano stališče glede utemeljitve morale. Za moralno presojanje v posamezni situaciji zadostuje razum, kakor sicer to zahteva Kant, pri vprašanju celovite utemeljitve morale pa je treba iti dlje od Kanta, saj Bog ne more ostati goli postulat praktičnega uma. Takšna drža je karakteristična za celoten Stresov opus in za njegovo sposobnost posredovanja med teologijo in filozofijo, med religioznim razodetjem in sekularno mislijo, med verniki, agnostiki in ateisti.

S svojim doktorskim delom in s svojo izoblikovano filozofsko in teološko mislijo je postal eden najbolj kompetentnih kritikov marksizma na Slovenskem in v takratni Jugoslaviji. Tako je bil od leta 1988 do 1992 član Sveta za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin pri SZDL Slovenije ter član Jugoslovanskega foruma za človekove pravice v Beogradu od njegove ustanovitve leta 1990 do razpada Jugoslavije. V Odboru za varstvo človekovih pravic, ustanovljenem leta 1988, je predstavljal glas katoličanov in Katoliške cerkve pri prizadevanjih za demokratizacijo slovenske družbe. Po tem, ko so se začele uveljavljati nove politične stranke in ko se odbor ni preoblikoval v politično stranko, se je Stres kot klerik umaknil in tako pokazal, kje je meja med civilno družbo in politično aktivnim delovanjem, katerega so vse bolj prevzemali kristjani laiki (Oman, Peterle, Bizjak, Capuder idr.).

V devetdesetih letih se je Stres posvetil predvsem profesorski službi, pisanju knjig in nadaljevanju dela v Komisiji Pravičnost in mir pri Katoliški cerkvi, ki jo je vodil od leta 1985 do leta 2021. Komisija je s svojimi izjavami spremljala aktualno družbeno dogajanje, se nanj kritično odzivala in tlakovala pot za vračanje kristjanov v družbeni prostor, iz katerega so bili sistematično izključeni po drugi svetovni vojni. Izjave komisije so bile v javnosti dobro, četudi kritično sprejete, saj so prinašale predvsem etični korektiv v aktualno družbeno situacijo. Glavni avtor in zadnji redaktor večine izjav je bil dr. Stres. Novembra 1990 je komisija pozvala vse katoličane in ljudi dobre volje, da podprejo plebiscit. Ker pa so se pojavljali dvomi in širili strahovi pred plebiscitarno odločitvijo, je komisija v izjavi pozvala tudi k pogumu in narodni zavesti. Ta in podobna stališča so pomembno prispevala k množični udeležbi vseh državljanov na plebiscitu kot temelj za slovensko suverenost in državotvornost.

Po družbenih spremembah v devetdesetih letih je Stres svoje družbeno delovanje nadaljeval predvsem na področju urejanja odnosov med državo in

Katoliško cerkvijo. Leta 2002 doseženi sporazum med Svetim sedežem in Republiko Slovenijo je v dobršni meri delo dr. Stresa, ki je na tem projektu skupaj s pravniki, kakor je bil pokojni dr. Lovro Šturm, sledil sodobnim evropskim pravnim smernicam. S tem mednarodnim sporazumom je po dolgem nasprotovanju dela slovenske politike svoboda veroizpovedi zagotovljena z mednarodno veljavno pogodbo. Žal pa sporazum ni rešil vrsto odprtih vprašanj med državo in Katoliško cerkvijo, ker za to ni bilo v slovenski politiki dovolj politične volje. Od leta 1997 je večino časa Komisijo za pogajanja z državo pri SŠK vodil Stres, ki je tudi podpiral nastajanje Zakona o verski svobodi, ki predstavlja temelj za reševanje konkretnih vprašanj verske svobode primerljivo z drugimi evropskimi državami, članicami Evropske unije. A tudi ta zakon ni doživel svoje polne uresničitve in uveljavitve, vse do danes. Vsebina vseh dogovorov med slovensko državo in drugimi verskimi skupnostmi se v celoti naslanja na besedila, ki jih je pripravil dr. Stres, tako da je njegovo delo imelo tudi medversko razsežnost.

V času, ko je bil ratificiran sporazum in ko je nastajal zakon o verski svobodi, je Stres od leta 2000 deloval kot škof, najprej kot pomožni škof v Mariboru, kasneje kot ordinarij v Celju in na koncu kot nadškof in metropolit v Ljubljani. V teh letih svojega delovanja je bil bolj praktično in manj teoretično angažiran na področju verske svobode v Sloveniji. Kot teologu in filozofu ter pozneje škofu so mu bile zaupane tudi pomembne funkcije v mednarodnih ustanovah: od leta 1995 do 1999 je bil podpredsednik Evropske konference Komisije Pravičnost in mir, od leta 1997 je bil svetovalec Papeškega sveta Pravičnost in mir v Rimu, od leta 2004 predstavnik SŠK pri COMECE (Komisija škofovskih konferenc EU) v Bruslju. Od leta 2018 je član Papeškega sveta za kulturo v Vatikanu. V ozadju njegovega praktičnega in institucionalnega delovanja za urejanje odnosov med Cerkvijo in državo so tudi tri pomembne publikacije iz devetdesetih let: *Demokracija in volitve*, Salve, Ljubljana 1996; *Svoboda in pravičnost: oris politične filozofije*, Mohorjeva družba, Celje 1996; *Cerkev in država*, Družina, Ljubljana 1998.

31. julija 2013 je papež Frančišek zaradi finančnih težavah mariborske nadškofije pozval k odstopu ljubljanskega nadškofa in metropolita Antona Stresa in mariborskega nadškofa Marjana Turnška. Oba sta ta korak v duhu pokorščine sprejela, četudi je ob tem ostala vrsta odprtih vprašanj o resnični odgovornosti cerkvenih in na drugi strani političnih subjektov. Vsekakor je za Stresovo filozofsko in teoretično delovanje ta poteza imela pozitivne posledice. Dr. Stres se je vrnil k filozofiji in uresničil projekt, ki bi ga kot nadškof nikakor ne mogel uresničiti. Konec leta 2018 je izšel njegov *Leksikon filozofije* z več kot 2400 gesli, doslej najobsežnejši in najtemeljitejši filozofski leksikon na Slovenskem, z *Dodatkom* leta 2022.

Leksikon filozofije z vidika slovenskega jezikovnega in kulturnega prostora lahko v marsičem označimo za monumentalno delo. Za ustrezno presojo si je treba predočiti dejstvo, da je avtor obdelal in predstavil kar 2400 pojmov. V velikih svetovnih jezikih so primerljiva dela običajno plod široke skupine raziskovalcev, manjši jeziki pa takšna dela redko premorejo v lastnem avtorstvu in za njih že prevodi tujih leksikonov predstavljajo velik zalogaj. Dr. Stres priznava, da je to delo pripravljal več desetletij, intenzivno pa se mu je posvetil zadnjih

pet let pred izidom. Vključil je tako filozofske pojme kot filozofske avtorje. Pri tem ni ostal le na področju zahodne filozofije, temveč je gesla razširil tudi na vzhodne tokove mišljenja. Nastalo delo je tako bistveno preseglo vse dosedanje slovenske filozofske slovarje in leksikone (Ušeničnik, Janžekovič, Sruk) ter je po mnenju recenzenta akad. dr. Janka Kosa »nedvomno najpomembnejše, po zunanjem obsegu in vsebini, po zamisli in njeni izvedbi«.

Poudariti velja velik pomen, ki ga ima *Leksikon filozofije* za slovensko filozofsko izrazoslovje in za slovensko filozofsko ter humanistično misel. Obdelana gesla so avtorsko delo, sad poglobljenega, širokega in dozorelega filozofskega, teološkega in tudi sicer humanističnega védenja, predstavljena v skladu z najzahtevnejšimi znanstvenimi kriteriji in obenem dostopno širšemu občinstvu, željnemu, da razširi in poglobi svoje razumevanje temeljnih vprašanj človeške eksistence, sveta in presežnega. Stres sam pravi, da je bil eden od poglavitnih motivov za njegov projekt želja, da bi slovenskemu bralcu, ki ni vešč tuje filozofske literature, omogočil vstop v temeljne filozofske pojme in v stališča različnih filozofov. Zato se avtor pri geslih odreče obsežnemu bibliografskemu aparatu, okrepi pa nazornost in razumljivost predstavitve. Stres svojega dela ne razume kot dokončnega, temveč kot spodbudo za nadaljnje dopolnitve in izdaje. Bralec lahko zazna, da je avtorjeva drža podobna, kakor jo je izkazoval v svojih drugih delih: zaupanje v razum, ki si prizadeva za nepristranskost, čeprav se hkrati zaveda svojih meja. Stres je te meje pomaknil zelo daleč. Svojo obravnavo je zastavil tako široko in celovito, da mora osnovna intelektualna poštenost v *Leksikonu filozofije* prepoznati izjemen filozofski dosežek. Zato verjetno ni pretirana sodba, ko eden od recenzentov leksikon označi za »filozofski mejnik« v slovenskem prostoru in za »delo ogromnega nacionalnega pomena«.

V *Leksikonu filozofije* se pokaže celovitost filozofske misli, ki jo je Stres osvojil in oblikoval v svojem miselnem razvoju vse od svojih začetkov, v katerih je kritično razčlenjeval tedanjo prevladujočo marksistično ideologijo, prek razjasnjevanja in utemeljevanja etičnosti na osebni in družbeni ravni že v času prejšnje, še bolj pa v okviru nove države, vse do najglobljih metafizičnih vprašanj, ki zadevajo poslednji smisel bivanja. V svojem delu se ni zapiral v abstraktno teoretično misel, ampak jo je prevajal v jezik, dostopen človeku, ki v svojem vsakdanjem življenju išče odgovore na temelja eksistencialna vprašanja. S tem Stres uresničuje poslanstvo, ki ga je filozofiji položila v zibelko njena mati antika: da se namreč filozofija živi in da je njena naloga razsvetljevati vsakdanje življenje v luči najvišjega razuma. Tako Stres filozofske misli na Slovenskem ni zaznamoval samo na njeni teoretični ravni, ampak jo je aktualiziral tudi v praksi na individualni in na družbeni ravni.

Dr. Anton Stres je s svojim filozofskim, teološkim in družbeno aktivnim življenjem pomembno prispeval k demokratičnemu in pluralnemu oblikovanju slovenske družbe, v času, ko se je ta postopno razvijala iz političnega enoumja v sedanjo, zahodni civilizaciji primerljivo skupnost. Njegov vpliv je ves čas presegal zgolj cerkvene in katoliške okvirje, kakor tudi nacionalni okvir. Med slovenskimi teologi in filozofi povojne generacije se je uveljavil kot ena od osrednjih osebnosti. Sooblikoval je slovensko civilno družbo, kulturo in državo v luči človekovih pravic, še posebej v luči svobode veroizpovedi.

Branko Cestnik
Šesti pečat
Celjska Mohorjeva družba, 2022, 524 strani

Kristian Koželj

Drugi roman patra Branka Cestnika se vsebinsko subtilno navezuje na svojega predhodnika, *Sonce Petovione*, ki se ob splošno toplem sprejemu javnosti lahko pohvali tudi z izborom med pet nominiranih romanov za kresnika leta 2020, kar uspe le redkim prvencem.

Dogajalni čas romana se začenja slabih sto let po koncu predhodnika, leta 284, in zaobjame naslednji dve desetletji, ki sovpadeta z zadnjim in najhujšim preganjanjem kristjanov pod cesarjem Dioklecijanom. Njegovo osišče in vezivo je škof Viktorin Ptujski, čigar citat *Nec requirendus est ordo in Apocalypsi sed intellectus requirendus* (V Razodetju ne smemo iskati zaporedja, ampak je treba iskati pomen) je uvodni moto in, menim, ključ, s katerim moramo odklepati številne vstopne točke v to enciklopedično literarno mojstrovino.

Da Branko Cestnik v svojem javnem delovanju ni polovičarski, je znano vsakomur, ki ga spremlja bodisi kot govorca in pridigarja bodisi kot kolumnista in blogerja ali v kateri koli drugi vlogi. Težko si je zamisliti obseg virov, iz katerih je črpal snov. Vsekakor bi se manj spretnemu in izkušenemu piscu lahko hitro primerilo, da bi zvestoba zgodovinskemu viru osiromašila literarno umetelnost, a je Cestnikovo obvladovanje jezika, ki sega od žlahtnih arhaizmov do sodobnosti in od odzvena visoke biblične govorice do vsakdanje pogovorščine, porok, da ob skrbno zamišljeni zasnovi preplete in združi na videz nezdružljive akterje v osupljivo pripoved o tem, kako je Bog tisti, ki na skrivnosten in omejenemu človeškemu intelektu velikokrat nedostopen način vodi in usmerja zgodovino svojega ljudstva. Tudi in predvsem po ljudeh in na krajih, ki se zdijo za to najmanj verjetni.

Čeprav je škof Viktorin, ki je med drugim eden prvih latinskih eksegetov in verjetno prvi znani pisec na ozemlju današnje Slovenije, točka, okoli katere roman gravitira, v besedilo vstopamo skozi pričevalstvo treh sester, Karite, Lucide in Serene, ki se v dogajalnem času romana vzpostavijo kot nosilke vsega dobrega in plemenitega, kot protomodeli svetosti. Na ta način usodo in značaj zgodnje Cerkve morda še usodneje kot v *Soncu Petovione* opre na ženske like, pa čeprav se sestre na grobu protagonistke prvega romana, diakonise Tiane, pridušajo, da so *danes pravila takšna, da so med glavnimi lahko le moški*, ki bi radi imeli *katakombe, take z marmornatim vhodom in zlatim zvončkom nad vrati*. Petovionska Cerkev se je v slabem stoletju od predhodnika *Šestega pečata* dodobra formirala in formalizirala, *imamo pravila, mnoga pravila*, a še vedno je dovolj živa, da debate okrog teoloških in eksegetskih dilem podžigajo

strasti, ki jih je današnja deca vajena iz resničnostnih šovov. Dokler reda ne naredi – ženska. Kako zelo živa je takratna Cerkev in kako zelo nam danes manjka te brutalne, a prekipevajoče in drzne neposrednosti, priča tudi obsežen opis sinode petovionske Občine.

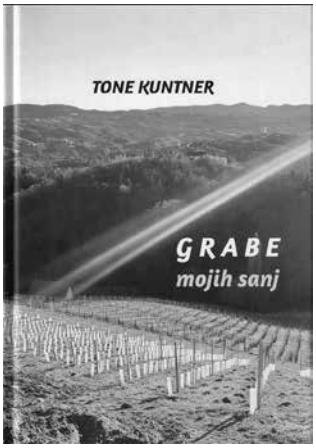
Kar morda ob obilici zgodovinskosti najbolj preseneti in očara, je ranljivost, ki prežema praktično vsako stran romana. Te ranljivosti nikakor ne moremo enačiti s šibkostjo, gre za srčiko eshatološke napetosti, ki jo ubesedujejo blagri in jo Cestnik mojstrsko ubesedi v poslednjem soočenju Lucide in Klavdija, kjer se močni manjša in manjša, dokler se ne sesuje sam vase in se njegova logika razblini ob vznožju križa, šibka pa raste, dokler se ne razleze čez robove strani v sedmo nebo.

Šesti pečat navduši in zažeja po še … po tretjem delu, ki je v loku prvih dveh romanov tako samoumeven, da bi ga pričakovali tudi, če ga založnik ne bi napovedal na zavihku zadnje platnice.

Tone Kuntner
Grabe mojih sanj
Kulturni center, 2022, 139 strani

Ifigenija Simonović

Na začetku nove zbirke pesmi Toneta Kuntnerja *Grabe mojih sanj* je uvrščenih šest esejev o pesniku in njegovi poeziji, ki so jih napisali Tone Partljič, Drago Jančar, Aleksander Zorn, Aleš Berger, Edvard Kovač in Rudi Španzel. Vsak zapis posvéti na avtorja z drugega zornega kota, vsi pa so napisani s prijateljskimi peresi. Kdo so pesnikovi prijatelji, seveda samo po sebi priča tudi o njem samem. Na koncu zbirke je zapis o

pesnikovem življenju, tudi o njegovem igralskem poklicu, naštete so pesniške zbirke, tudi prevodi v tuje jezike, nagrade za pisanje in igranje, dodane so fotografije iz domačega albuma.

Septembra je v dvorani Slovenske matice na predstavitvi zbirke *Grabe mojih sanj* avtor razložil pomen besede »grabe«. Uganila sem, da gre za vzhodno, gornještajersko-koroško narečno besedo. Grabe so grape, globeli, odročne pokrajine med rekami in gorami, kraji, o katerih sanja vsak popotnik ali izgnanec. Vsak ima nekje svojo grabo, svoje gnezdo, svoj osebni kotiček, ki mu do smrti predstavlja dom, ker je tam pognal osebne korenine in spomine. Grabe so morda Kuntnerjeva cankarjanska »skrita kamrica srca«. Vendar pri Kuntnerju ne gre za sanje o grabah, temveč za grabe sanj! Naslov zbirke napoveduje predstavo o sanjah, ki niso vedno mavrično krasne, temveč se iztekajo v žalostne spomine, spreminjajo se v prepadne, previsne, grabaste in hrapave more in strahove. V tem smislu sem dojemala pesmi, drugo za drugo, čeprav jih razganja od prijaznosti, topline, romantične nostalgije.

Ljubezenske pesmi, ki so večinoma zbrane v ciklu z naslovom

Vsakdanji kruh, očarajo s preprosto besedo, v kratkih povedih. Izgovorjene so neposredno, jasno, čisto, zvenijo skoraj kot nežen šepet, začarajo z moškim glasom in vsezaobsežnostjo ljubezni z veliko začetnico. Hkrati pa streznijo zasanjanost, saj se iztečejo v žalost in bolečino, v tožbo, v dvom ali pa v up, da bo up močnejši od brezupa. Taka je na primer pesem *Hladno je nocoj*. V pesmi o sreči, na primer v pesmi *Vem, da ne ustavim dneva*, nastopa bolečina, ki izvira iz sreče. Se mora človek bati biti srečen?

Od kje ta strah, negotovost? Morda iz otroštva? Otrok vojne? Ni mogel videti, je pa slišal pozneje, občutil zagotovo. To se pokaže v ciklu Moje bregače, na primer v grozovito realistični pesmi *Tu je moral biti hudič*, ali pa v celotnih ciklih Moja hiša in Lesnika. V pesmi *Moja kletev* sta izražena jeza in strah, strah pred vsem, vključno pred samim seboj. Bolje je zamolčati, bolje je požreti žalitev kot grenkobo prenašati na potomce, ki so tako kot njihovi starši tako ali tako že zapustili gnezdo. Gnezda, tiste globoko čuteče grabe tako rekoč že ni več, saj je dom, sanjski predmet hrepenenja, sanj in nostalgije, tako ali tako že zdavnaj zapuščen, zravnan z zemljo, mrtev in nem. Edvard Kovač opozori prav na tak »neobstoj doma«, ko ugotavlja, da pesnik dom šele ustvarja, iz verzov ga zida, obuja ga iz mrtvosti, postavlja ga na umišljene temelje. Morda beži pred občutkom brezdomskosti, tja nekam, v grabe, kjer ga dom čaka, sprejema, pomirja, pa čeprav je samo iz verzov zidan in poln žalosti in trpljenja. Zdi se mi, da ima Kuntner dom zapisan v črnini za nohtom, v podedovani raskavosti šapasto močnih dlani, podedovanih po zgaranih kmetovalcih, v gromkem glasu, ki odmeva, kakor da bi moral preplaviti doline onkraj grab, iz katerih se oglaša. Kuntnerjeve grabe so kraji, ki so najbolj s črno na belo vtisnjeni, kot na nagrobnik vklesani v pesmi *Tam ni ničesar* iz cikla Moja hiša.

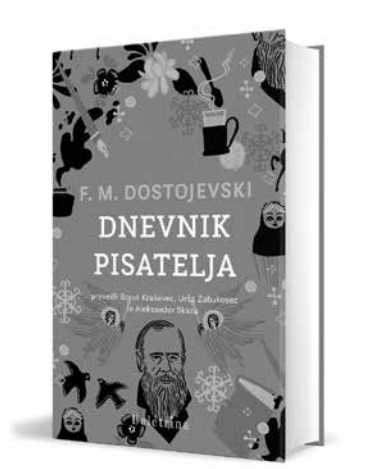
V pesmi *Nekakšen vrag* pride do izraza pesnikov pogum, saj vztraja, ne kleca, ne odneha iskati »nevidno, neslišno in nerazumljivo«: »/N/e odhajaš z odhajajočimi, / temveč ostajaš – z vsem / in navkljub vsemu.« Ne preneha verovati v Boga. Ne izneveri se zvestobi do grab. V drugi pesmi iz cikla Moje bregace pa piše: »Ti si ostal. // Sam / in betežen / in žalosten.« Če je to podčrtana končna poanta zbirke, avtobiografski epitaf, potem lahko razumem, zakaj pesnik ne zapada v melanholijo, se ne umika pred ljudmi, se še vedno rad poveseli s prijatelji, se veseli uspehov svojih otrok in še vedno piše ljubezenske pesmi ženi. Vse to je dokaz njegovega poguma in strastnosti veselja do življenja. Vse to razkrivajo pesmi, vse to on sam v živo razkriva na javnih nastopih, potrjujejo pa tudi uvodni zapisi njegovih prijateljev.

Gre za antologijsko zbirko. V njej ni »domovinskih pesmi«, ki predstavljajo tretjo plat Kuntnerjeve »pojave«. Te so, brez zadržkov rečeno, ponarodele, saj jih avtor bere in recitira na shodih ali prireditvah, kjer izrazi domovinske ljubezni niso omalovaževalno ožigosani za nacionalizem ali nazadnjaštvo. Kuntnerja ni strah reči, da ljubi domovino, temveč z neposrednostjo besede, s tonom glasu, polnim zanosa in rotitve, spodbuja k ljubezni in spravi. Kuntner domoljubje pojmuje kot dolžnost. Kadar poleg svojih domovinskih pesmi recitira tudi *Zdravljico* Franceta Prešerna, požene srh po kosteh. Ljubiti sebe in druge je zapisano v jedro

slovenskosti slovenskega človeka. Tone Kuntner je pogumen samohodec slovenskih sanjskih in resničnih grab, rodovitnih planjav, zapuščenih domov in (marsikje žal) tudi izropanih goličav.

Fjodor Mihajlovič Dostojevski
Dnevnik pisatelja
Beletrina, 2021, 473 strani

Eva Ule

Lansko leto smo praznovali 200-letnico rojstva enega največjih ruskih pisateljev in mislecev – Fjodorja Mihajloviča Dostojevskega. Ob jubileju so ljubitelje ruskega klasika nagovarjali razni tematski dogodki in novi prevodi njegovega (ne)leposlovja. Med drugim sta pri založbi Beletrina izšla nova prevoda *Mladeniča* in *Dnevnika pisatelja*.

Dnevnik pisatelja je začel izhajati v reviji *Graždanin* leta 1876, kmalu po tem, ko je Dostojevski zaključil s pisanjem *Mladeniča*. Posamezna revija je bila dolga približno dve avtorski poli in je izhajala zadnji dan v mesecu; Dostojevski pa je sam skrbel za pisanje, urejanje, korekture in odobritev cenzorjev. Avtor je že v uvodu *Dnevnika pisatelja* za leto 1873 jasno zastavil namen svojega pisanja, da bo »govoril o vsem, kar ga bo zanimalo ali pripravilo k razmišljanju« (7). V njem druži vsakdanje novice in pojave ter filozofska vprašanja, ki jih lahko najdemo tudi v vseh njegovih literarnih delih. Saraskina v biografiji zapiše, da si je v prvi vrsti želel »[p]rosto se pogovarjati z bralcem o najbolj perečih problemih, razpravljati o dejstvih družbenega življenja, komentirati novice v tisku in sodni kroniki, govoriti o svojih skrivnih mislih in dogodkih svojega življenja« (551–552). Zato tudi ne preseneča, da je *Dnevnik* žanrsko zelo raznolik – v njem beremo tako leposlovje kot eseje, kritike in druga publicistična besedila. Kot tak pa je bil med bralci zelo priljubljen in prodajno uspešen.

Dnevnik, kakršnega beremo v novem slovenskem prevodu, je izbor kratke proze, esejev in publicističnih besedil, ki se je zdel prevajalcem, Urši Zabukovec, Borutu Kraševcu in Aleksandru Skaza, ključen za ohranjanje bistva in dostopnosti tudi sodobnemu bralcu. Namerno so izpuščena publicistična besedila, ki so vezana na specifičen kontekst 19. stoletja, kar je v uvodnem zapisu utemeljeno z besedami: »/O/bstaja nevarnost, da bi se sodobni bralec lahko izgubil v gozdu njemu oddaljenih dejstev in bi prezrl temeljno sporočilo pisatelja Dostojevskega« (7), kar se mi zdi glede na prvotno poslanstvo *Dnevnika* zelo smiselno. Delo torej obsega filozofski noveli *Bobek* in *Sanje smešnega človeka*, fantastično novelo *Krotko dekle*, kratka prozna dela *Miniature*, ki se še najbolj približajo klasičnemu dnevniškemu zapisu, *Deček z ročico*, *Deček pri Kristusovem božičnem drevescu*, *Kmet Marej* in *Stoletnica*, eseja *Samo laž lahko reši laž* in *Puškin* ter *Dnevnik pisatelja za leto 1873, 76, 77* in *81*.

Kot ljubiteljico avtorjevih romanov so me v *Dnevniku* najbolj pritegnile novele, nekoliko manj pa publicistična in neleposlovna besedila. Slednja dodajajo kontekst sodobnosti, v kakršni je živel Dostojevski, in posredno razlagajo, od kod izvirajo njegova premišljevanja o bistvu človeka in njegovi vpetosti v svet ter izvor navdiha za njegove poglobljene psihološke karakterizacije. V intervjuju z Beletrino je Igor Grdina povedal, da je Dostojevski »edini ruski pisatelj, ki pozna rusko ljudstvo«, in mislim, da pričujoče novele to vsekakor potrjujejo. V svojem bistvu so temačne, pretresljive prav zaradi avtorjevega uvida in zmožnosti ubeseditve doživljanja ljudi s socialnega roba. Že uvodni *Bobek* je ostro družbenokritičen, a hkrati hudomušen, zlasti z govorico dveh mrtvecev. Sodobnega bralca v noveli še najbolj preseneti aktualnost dialogov in kritičnih opazk – naj navedem zgolj en primer za ilustracijo: »Ne maram, kadar se ljudje s čisto navadno, osnovno izobrazbo silijo reševati strokovne zadeve. To se pri nas dogaja vse povprek« (16–17). Poleg *Bobka* je kot filozofska novela označeno tudi bolj lucidno besedilo *Sanje smešnega človeka*, v kateri čustveno otopel samomorilec sanja o brezrazredni družbi, ki je že obstajala, a se je razblinila zaradi izvirnega greha. Zgodbo pa lahko beremo tudi kot literarizacijo avtorjevih lastnih prepričanj o prvotnem ustroju človeške družbe in hkrati kot apel, naj se v to stanje povrnemo: »Ljubi drugega kot samega sebe – to je glavno in to je vse, drugega ni treba ničesar: takoj bomo vedeli, kako živeti. A to je pravzaprav le stara resnica, tisočkrat zapisana in prebrana, pa se še vedno ni prijela!« (158) Zlasti v tej noveli odseva avtorjevo prepričanje, da zahodna Evropa propada, ruska družba in pravoslavna Cerkev pa bosta ustvarili kraljestvo Boga na Zemlji in s tem izpolnili Janezova videnja, ki so zapisana v *Apokalipsi*.

Precej manj šaljivi in filozofsko-alegorični, a zato nič manj prepričljivi, sta zgodbi *Deček z ročico* in *Deček pri Kristusovi božični jelki*. Druži ju osrednji motiv otroka, nedolžnega bitja, pahnjenega v krutost sveta grešnih odraslih, ki je Dostojevskega navduševal in ga lahko najdemo tudi v njegovih romanih. Tako na primer v *Zločinu in kazni* skozi Raskolnikove oči vidimo trpljenje Marmeladovih otrok, ki morajo zaradi neodgovornosti staršev prevzemati vloge odraslih; podobno za družino in čast očeta skrbita Kolja v *Idiotu* in Iljuša v *Bratih Karamazovih*. Čeprav so otroci stalno poniževani, pretepani, pahnjeni na rob revščine in pogostokrat iztrgani iz brezskrbnosti otroštva, se pri Dostojevskem pojavljajo kot žarki upanja v pustem in krutem svetu – kot takšni pa so prisotni tudi v izbranih novelah. *Deček z ročico* tematizira izrabljanje dečkov, da prosijo za denar, ki ga postopači nato zapijejo. Zelo kratka novela je pretresljiva zaradi pripovedovalčevega načina govora – o usodi dečkov pripoveduje neobremenjeno, kot da je njihova pot že povsem določena. Prošnja za miloščino se sčasoma sprevrže v tatvine in dečki »[n]a koncu prenašajo čisto vse – lakoto, mraz, batine, samo da so lahko svobodni« (49). Šestletni deček iz druge novele, *Deček pri Kristusovi božični jelki*, se nam predstavi popolnoma brez besed. Določajo ga drgetanje, sapa v obliki bele pare, lakota in strah, saj živi v temni in hladni kleti. Zgodba gradi na kontrastu temne, tihe, zadušljive kleti ter vrveža in svetlobe mestnih ulic, kamor odtava; zaključi pa se z dečkovo smrtjo, saj zmrzne na nekem dvorišču, kamor se je skril za drva. Surovo smrt Dostojevski pospremi z motivom Kristusove božiče jelke,

pod katero se zbirajo umrli otroci, ki v življenju svojih dreves niso imeli. Trpko spoznanje pa sledi v zaključnih besedah – avtor namreč poudari, da je zgodba povsem resnična, le o obstoju Kristusove jelke ni povsem prepričan, kar utemelji z besedami: »Zato tudi sem romanopisec, da bi si izmišljal« (57). Na bralcih pa ostaja odločitev, ali bomo v jelko verjeli ali ne.

Dnevnik pisatelja torej združuje raznovrstna besedila ruskega klasika, ki ga tokrat spoznamo v povsem drugačni luči – spoznamo ga kot Človeka, globoko občutljivega in razmišljujočega posameznika, ki je opazoval blišč in bedo ruske družbe in jo vestno popisoval. K temu gotovo doprinese smiseln izbor besedil, ki kljub raznolikosti ostaja jasen in slovenskemu bralcu dostopen. Prav tako k jasnosti doprinese sodobnost prevoda, ki je kljub trem različnim prevajalskim glasovom enoten. Prevajalcem v novi izdaji tako uspe odkleniti ključavnico brezčasnosti *Dnevnika*, s tem pa tudi osvetliti odlike njegovega pisanja, kot so psihološko zrenje v globino človeške duše, eksistencializem, temeljna vprašanja o človekovem bivanju, verovanju in ravnanju, zaradi katerih se je k njegovim zapisom vredno vračati vedno znova.

Janko Prunk
Iskanje pristana
Pivec, 2021, 195 strani

Dr. Edvard Kovač

Odkar so nas zgodovinarji tako imenovane francoske analovske šole sredi prejšnjega stoletja opozorili, da še nimamo zapisane prave zgodovine, se je izjemno povečalo zanimanje za zgodovino mentalitet, ko nas ne zanima samo zgodovina kraljev in vojn, temveč tudi vsakodnevno preprosto življenje v minulem času. Vedeli smo na primer, kako je potekala ta ali ona bitka, kakšna je bila politična intriga marsikaterega vladarja, toda kako so pekli kruh, se možile in ženili, to smo prepuščali kot okrasek zgodovini folkloristike. Pa vendar je vsakodnevno življenje tisto, ki nam odstira zaveso v neko dobo, da jo podoživljamo in znamo o njej tudi kaj povedati.

Francoski zgodovinarji, tudi člani »Akademije nesmrtnikov«, na primer strokovnjak za srednji vek profesor Jean Pierre Le Goff, so se zato radi po vrhunskih znanstveno napisanih knjigah vrnili znova k literaturi, da bi nam preko literarno opisanih zgodb priklicali resnično ozračje in občutje neke dobe ali dogodka. Tako so se pred nami pojavile resnične osebnosti iz »mesa in krvi« in občutek smo dobili, da je bil znanstvenik, ki je postal pisatelj, celo osebno navzoč v neki dobi, srečeval takratne resnične ljudi in bil celo priča dogodkom.

Profesor Janko Prunk je priznani in mednarodno uveljavljeni zgodovinar. Njegova dela izhajajo tudi v tujih jezikih. Kot vemo, se je vseskozi ukvarjal s slovensko socialno zgodovino, z njenimi teoretiki in voditelji, kot so

bili Janez Evangelist Krek, pater Angelik Tominec in številni drugi, nato pa še posebej s krščanskimi socialisti, ki so stopili v slovensko odporniško gibanje in se s tem morali soočiti tudi z revolucijo. Prav ta izjemno zapletena slovenska zgodovina zelo pristno zaživi v njegovem romanu prvencu *Iskanje pristana*.

Lahko bi rekli, da se v romanu prepletajo tri plasti. Najprej njegova Loka pri Zidanem mostu (v knjigi imenovana Križišče), od koder izhaja njegova družina, ki jo je upodobil preko novo nastalega železničarskega sloja. Gre namreč za nastajajoči družbeni razred, ki združuje slovensko pridnost in domiselnost, hkrati pa pomeni vzpon sposobnih Slovencev v upravi avstro-ogrske monarhije. Zato ni slučaj, da se roman začenja z opisom potovanja njegovega glavnega junaka iz Loke v Zagreb in da železniška kompozicija tudi krasi naslovnico njegove knjige. Njegov junak, profesor zgodovine, bi prav tako rad našel pristan, kot ga je našla stoletje pred njim »železna cesta« z Dunaja v Trst. A naslov je vsekakor simboličen, gre namreč za vprašanje življenjskega pristana njegovega junaka dr. Toneta Sevnika in slednjič tudi za »pristan« krščanskih socialistov. Pisatelj se je v svojem dolgoletnem raziskovalnem delu neprestano spraševal, kam so se porazgubili.

Druga plast romana je univerzitetna atmosfera, ki jo ponazarja profesorska debata in razmišljanje o smislu zgodovine, ki pa jo je avtor s svojim junakom iz Ljubljane prestavil v Zagreb, kjer postane izredni profesor in ima stolico za občo zgodovino od prosvetljenstva do prve svetovne vojne. Tukaj se nam pisec v sobesedilu razkrije kot izvrsten poznavalec moderne zgodovine, saj vemo, da je prav tako avtor izjemne knjige v dveh izdajah *Racionalistična civilizacija*, ki jo prevajajo tudi v nemščino. Toda čeprav je avtor kot odličen profesor zgodovine prej predaval po vseh vidnih univerzitetnih središčih nekdanje Jugoslavije, so vendarle odnosi med njegovimi kolegi, ki jih opisuje, veliko bolj ljubljanski kot pa hrvaško zapleteni z nacionalizmom in unitarizmom.

Končno gre za pretresljivo tretjo plast, ki je najpomembnejša ter najobširnejša in ki opisuje razmere v partizanskih enotah, kjer se domoljubno uporništvo nacizmu zapleta z začetki revolucije. Profesor Prunk je izreden poznavalec tega dvojnega dogajanja v Sloveniji, zato je njegova literarna predstavitev teh resničnih dogodkov, zapletov, junaštva pa spet krvavih obračunov še posebej dragocena. Tukaj moramo poudariti, da brez težav omenja nekatere zgodovinske osebnosti s pravim imenom, ki izzvenijo na eni strani zgodovinsko pristno in se na drugi strani odlično vklapljajo v zgodbo njegovega junaka. Toda vseeno je Prunkova knjiga literarno delo, ki omogoča tudi domišljiji svobodno pot. To svobodo ponazarja ljubezenska zgodba, ki se ne more končati drugače kot tragično, saj nasilje ideologij ne dovoljuje uresničitve pristnih čustev. Pravzaprav gre za dvoje ljubezni.

Na vlaku, ki igra, kot smo rekli, tudi simbolno vlogo, najde njegov junak svoj prvi pristan in to je študentka medicine Mila Gorinšek, ki potuje iz Krškega v Zagreb na Medicinsko fakulteto. Podatek je zelo točen, saj so morali pred vojno ljubljanski študentje medicine dokončati svoj študij v Zagrebu. Toda bistvena je čudovita vzajemna privlačnost med Milo in Tonetom. Zato pride tudi do slavnostne poroke. Toda gestapo po krivici ovadeno Tonetovo nevesto odpelje v Celju v zapor in jo tudi usmrti. V Prunkovem junaku se

še bolj utrdi prepričanje, ki ga je zagovarjal duhovnik dr. Josip Hohnjec, da si nacizem ni zmožen nadeti človeškega obraza.

Potem glavni junak romana išče svoj mir v Kartuziji Pleterje. Tudi v povojni zgodovini je marsikateri slovenski intelektualec in kulturnik v Pleterjah našel svoj mir in celo nov ustvarjalni zagon. Avtor lepo opiše občutje in modrost menihov, ki sta njegovega junaka popeljala nazaj v življenje.

Tone Sevnik se poda v partizane. Tudi tam pokaže svoj veliki humanizem in soborcem ne predava le o zgodovini, ampak še o velikih slovenskih mojstrih besede. Tukaj se tudi začenja nova ljubezenska zgodba, ki pa ji ni usojeno, da bi junaka pripeljala v novi pristan.

Zgodba med partizanom Tonetom in komisarko Katjo je slovenska medvojna ljubezenska povest med »Romeom in Julijo«, ki pa zaradi ideološkega naboja ne more zaživeti v vsej globini in se uresničiti. Partizan Tone je kot zvesti krščanski socialist sumljiv in je že na udaru, da bo tudi sam ustreljen. Reši ga Janez Stanovnik, ki je uradno še vedno krščanski socialist, dejansko pa že član partije, kar naj bi bila pot vseh krščanskih intelektualcev, ki so šli v NOB. Junak Tone vztraja v svojem prepričanju, zato ga njegov nekdanji somišljenik, da bi ga obvaroval, odpelje za bolničarja v snežniško partizansko bolnico. Tudi njemu pred odhodom zapojejo tovariši, podobno kot so zapeli soborcu Srni, ki je bil ustreljen zaradi odtujitve bornega kosa mesa.

Bralec se bo vprašal, ali bi bila mogoča kakšna drugačna zgodba za krščanskega socialista Toneta Sevnika. Podobno vprašanje si je zastavil tudi Prunkov mladostni loški sogovornik, pisatelj Alojz Rebula, ki se je odločil, da se s Primorske preseli na zeleno Štajersko, se pravi med Loške hribe. Toda Rebula teoretično ugotavlja, zakaj dogovorov med komunisti in krščanskimi socialisti ni bilo mogoče vzpostaviti, ker je pač takrat šlo pri slovenskih marksistih za novo obliko totalitarizma, zato se tudi zgodba krščanskega socialista v romanu *Korintski steber* konča zelo tragično.

Prunkova pripoved ima še dodatno odliko, saj na eni strani priznava krščanskim socialistom vojaško junaštvo znotraj NOB-a in opisuje, kako so kot borci s svojim značajem uživali človeške simpatije, na drugi strani pa opozori, kako so bili od vsega začetka, posebno še, če je šlo za intelektualce, sumljivi in izločeni iz boja. Piščeva zgodba zelo dobro opisuje vsakodnevno življenje partizanov in pokaže, da znotraj NOB-a grupacije krščanskih socialistov, četudi bi šlo le za preproste fante, kmalu niso bile več dovoljene. Kljub svojemu velikemu idealizmu so postali med soborci tujci in preživeli so lahko le na obrobju odporniškega gibanja.

Odlika Prunkovega romana je v opisovanju mentalitet partizanskega boja, tako krščanskih socialistov kot tudi partijskih sekretarjev in kako sta se ti dve mentaliteti srečevali v osebnih odnosih ljubezni, ki je uspela kljub nazorskim razlikam reševati življenja. Ta ljubezen sicer ni zmogla omehčati ideologij, uspela pa je prebuditi novo upanje, da je prijateljstvo kljub tragičnosti vendarle možno. Knjiga je zaradi tega tudi mejnik v slovenskem leposlovju medvojnega odporniškega gibanja.

Profesor Janko Prunk je v svojem romanu kljub iskanju mentalitet različnih družbenih slojev in političnih elit obdržal zgodbo. Tudi v postmodernem literarnem času je opozoril, da se tako odličen zgodovinar kot tudi ustvarjalen pisatelj ne moreta odreči osebni zgodbi. Profesor Janko Prunk, naj se vaša zgodba tudi znotraj literature nadaljuje!

Ifigenija Simonović

Proti sprotnemu smislu za nazaj in za naprej

Sem pod vtisom romanja po zahodni Franciji, okrog Dijona. Bourgondija. Povabili so me ljubljanski frančiškani. Patri, pevci, premišljevalci – o čem? – o vsem, o čemer je treba premišljevati. Nisem krščena, po očetovi strani pa izhajam iz katoliške družine, ki se ravna po zapovedih in običajih. Če se kadi s krožnika, je treba moliti. Sprejemajo me. Ta dar spoznavam postopoma. Mame ne obtožujem več, ker me je rodila, očeta ne, ker je dvignil roke. Ničesar ni mogoče spremeniti, zdaj obujam samo spomine, ki mi vlivajo občutek, da smo vsi trije vedno ravnali v dobri veri, da smo ravnali tako dobro, kot smo znali in zmogli. Hudobe ni bilo, zamere so se umirjale, ljubezni je bilo pa kar nekaj. Oba sta mrtva, vsak po svoje sta mi draga. Amen.

Vozili smo se torej od katedrale do katedrale, od samostana do samostana, tam kapljica vina, drugje žlička gorčice, drobci zgodb sopotnikov. Odličen vodnik. Ko bi si le zapomnila kak odstotek vsega, kar je povedal! Levo in desno bežeča pokrajina, velikanska polja sončnic, ki so se žalostno povešale v suši. Prostranstva, trte v vrstah, ožgano oker barve. Kakor da bi hribe počesal velikan. Z velikanskimi grabljami. Osamljene kmetije, ki so kakor graščine. Obdane z zelenjem. Kakor oaze na vzvalovani gladini morja. Rečne struge skoraj prazne, vrvež samo okrog tržnic zgodaj zjutraj.

Ko vstopam v srednjeveške, gotske, romanske ali secesijske katedrale, čeprav tudi v majhno staro kapelo, nisem sposobna zajeti veličine stavbe kot umetnine. Začutim svojo neznatnost. Slutim genialnega arhitekta, statika ali gradbenega mojstra, dojamem pa veličino ustvarjalcev reliefov, poslikav, rezbarij v kamnu ali lesu, kovaških in filigranskih zaključkov okenskih mrež ali nežnosti z dragocenimi kamni obloženih kelihov. Ne zaznam celote kot katedralne simfonije, samo ponižno in hvaležno jo slutim. Opažam pa podrobnosti na sliki ali freski, na primer zlato ribico v jezeru lokvanjev, cerkveno miško v kotu, kodre žalujoče Magdalene, bela lica utopljene Ofelije, rubin na prstanu kraljice Elizabete. Na koncertu izberem violinista in se predam njegovemu spremljanju orkestra. Celote ne zaobjamem.

Tudi človeka ne zapopadem v celoti. Po dolgih letih znanstva imam občutek, da določenega človeka ne poznam. Ko nekoga prvič vidim, se mu zapičim v oči. Ko nekoga dolgo ne vidim, se skušam spomniti barve oči. Ne gre. Bi si zapomnila, če bi mi tisti prvi stik z očmi pomenil več kot samo naključno točko stika?

Lepa misel. Modre oči Veseljka vidim od prvega srečanja, jasno, v temi in luči, od julija 1977, ko sva se spoznala, pa je že enaindvajset let mrtev. Vdova sem, ki ljubi neke oči. Pravzaprav se mi prikazuje v celoti, samo nikoli scela, vsakič z drobcem, ki oživi spomin na določen trenutek. Samo roka, dlan, obrv,

dotik, zven glasu … Povežem kak dogodek s spominom na to, kaj je takrat rekel, pa ga prepoznam v drugačni luči. Pa mi kdo pove nekaj o njem, česar nisem vedela. S kom sem živela četrt stoletja? Ali res vem? Ga pogrešam scela ali nekatere izbrane lastnosti? Naj govorim o lepoti, zvestobi, zakritosti, humorju, zagrenjenosti, o krajih sveta, o ljudeh, ki sva jih poznala, o vojnah in rajskih deželah, vedno sem nekako prislonjena nanj. Živela sva pač skupaj. Bila sem del dveh. Živim sama, a sama sebi ne bi mogla biti opora ali zgled. Taka sem, kakršna sem bila do njega. Pa še do koga, seveda. Do žensk, seveda tudi. Mnogih. Do nekaterih še posebej.

Ko proti večeru svetloba z zahodnega vitraja pade naravnost na oltar, sem vzhičena nad čudežem. In temu čudežnemu snopu naj bi rekla, da je luč, ki jo pošilja nebo? Je človek posrednik, ki je zaznal luč, ki tako ali tako je, in jo znal zajeti, z oknom odpreti zid ravno tam, kjer bo čudežen snop lahko našel oltar?

Vitraj svetlobo spusti proti oltarju prav nad portalom, skozi katerega vstopim. Svetloba in jaz vstopava po isti poti. Dobrodošla sem kakor snop svetlobe! Sem svetloba? Sem svetloba komu ali čemu? Koga grejem? Komu kažem pot?

Ni treba zaznati celote! Ta misel me sprošča in osrečuje.

Neprestano sem bila ganjena in hvaležna. Če je pater Vid zapel, so se mi orosile oči. Ave Marija v slovenščini, sredi Francije, okrog mene so lepi ljudje – kako naj ne bom srečna?! Vsaj tisti hip!

Že to, da se mi zazdi snop luči čudežen, je oznanjenje, da sem obdarjena z vero v čudežno? Da priznavam neznano. In da je neznano neskončno, znano je pa samo toliko veliko, kolikor zmorem doumeti. In za vsakogar je odrezan drugačen kos znanega. Ta misel me sprošča in s tako preprosto razlago lahko živim. In umrem, bi rekla.

Pravzaprav sem tudi jaz neke vrste katedrala! V mislih imam verjetno upanje, ne vem zagotovo, da nisem le sesut kup peska, da sem, če se me dobro premeša, lahko malta, lahko kaj povežem, zlepim v večjo, boljšo celoto. Se mar ne trudim nenehno nekaj izboljšati? Brkljam, klepetam, pišem? Je v vsem skrit namen, da bi se sestavila? Da bi se umestila?

Da bom šla vsa in cela v grob?

Ne vem, zakaj so včasih rekli: ti si pa res en romar! Mislila sem, da je to zbadljivka, graja. Všeč mi je biti romar. Tudi če ne razumem, nekaj vendarle dojemam. Če med romanjem spoznavam sebe, se splača romati!

Hôtel-Dieu de Beaune je bolnišnica v Beaunu. Zgrajena je bila leta 1443. Menda hospic ne pomeni zatočišče za umirajoče, temveč je kraj, kjer človeka sprejmejo in zanj poskrbijo. »Palača za uboge« (Palais pour les Pôvres) so rekli takrat. Pa ubogi niso bili reveži, ljudje brez strehe nad glavo, lačni, ubog je bil vsak, ki si ni mogel pomagati sam. Tako je tudi danes, pravzaprav.

Bolnišnico sta ustanovila mož in žena, Nicolas Rolin in Guigone de Salins. Po njuni smrti je delovala zaradi donacij in tudi z zaslužkom z vinogradom, ki je menda še dandanes donosen. Katedrala ljubezni do sočloveka. Simfonija joka, krika, tožbe, vzdihljajev in izdihljajev. V velikanski dvorani so ob straneh postavljene postelje, namenjene za dva bolnika. Vzdolž zidu je hodnik, da so imele redovnice dostop do pacienta na obeh straneh postelje. Vsa vzglavja so obrnjena proti zahodu, proti oltarju. Perice, kuharice, čistilke, ranocelniki …

pijavke, zdravilne rože, protibolečinski napoji, alkohol, tudi podgane, ščurki … Za kloako je po sredini dvorane speljan žleb.

Ko so me ponoči boleli kolki, nisem stokala.

Doma pa sem spet vzela v roke knjigo Lea Africanusa (16. stoletje), ki jo žulim že nekaj mesecev. Opisuje, kako se je po študiju zaposlil v bolnišnici (*maristan*):

Hospic v Franciji

> V bolnišnici v Fezu so delale tri sestre, hišnik, dvanajst pomočnikov, dva kuharja, pet smetarjev, vratar, direktor, njegov pomočnik in tri sekretarke, ki so bili vsi dobro plačani, zraven pa je bilo veliko število bolnikov. Ampak, Bog mi je priča, bilo ni niti enega zdravnika. Ko bolnik pride, ga namestijo v sobo, mu dodelijo nekoga, da skrbi zanj, ni pa deležen nobenega zdravljenja, dokler ne umre ali pa ozdravi.
>
> Nobeden od bolnih pravzaprav ni bil iz Feza, domačini so raje skrbeli za svoje bolnike doma. Edini bolniki iz mesta so bili norci, zanje je bilo rezerviranih nekaj sob. Noge imajo vedno v verigah, da ne bi česa poškodovali. Njihov paznik se zadržuje na koncu hodnika, ki ima stene ojačane z debelimi tramovi. Samo bolj izkušeno osebje se je upalo približati norcu. Tisti, ki jim je nosil hrano, je bil oborožen s palico. Če je opazil, da je bil kdo od bolnikov vznemirjen, ga je pošteno nabil, bodisi da ga je pomiril ali da ga je potolkel na tla.

Leo Africanus med drugim piše o zaporu za gobavce, ker so tja zaprli njegovo sestrično, ki sem jo omenjala prejšnji mesec. On sam je preprečil, da bi jo oče dal v harem neki zloglasni barabi, tista baraba pa se je maščevala tako, da je dekle ovadila kot gobavko. Zaprli so jo v *maristan*. Spomnim se gobavih ljudi v Indiji, tam sem bila leta 1979. Pred očmi imam risbe-grafike Francisca Goye. V njegovem času še ni bilo fotografije, njegove upodobitve življenja v norišnici so dokumentaristično ekspresivne. Norišnico je sam izkusil. Goya je bil zgled Paoli Rego, slikarki, ki sem jo poznala, letos je umrla. Moj prijatelj Anthony Rudolf je bil zadnjih dvajset let Paolin model, prepoznavam ga na njenih slikah v muzejih. Dve taki sta v Oslu. Tam sem bila nedavno. Zakaj? Obiskala sem prijateljico Marit, ki ima hudega raka. V prejšnji številki *Zvona* je bila objavljena njena pesem.

Vse, kar vem, česar se spominjam, kar sproti doživljam in odkrivam, vse se povezuje. Kakor da sproti najdevam sprotni smisel, ki velja za naprej in za nazaj.

CELOLETNO KAZALO 2022

št./str.

UVODNI ESEJ

Fridl Jarc, Ignacija: Na pragu slovenske osamosvojitve – po enaintridesetih letih 3-4/3
Kovač, Edvard: Romanje k Besedi 5/3
Maver, Aleš: Ko vrata leta zapira vojna 6/3
Senegačnik, Brane: Med vojno muze molčijo? 2/3
Zakonjšek Krt, Andreja: Kultura kot ogledalo, glasba kot zdravilo 1/3

PREŠERNOVI NAGRAJENCI

Kusterle, Jernej: Prešernovi nagrajenci 2022 1/6

PLEČNIKOVO LETO

Berčan, Anton: Jože Plečnik – mož vere 2/6
Berčan, Anton: Jože Plečnik – mož vere (Molitev) 5/6
Berčan, Anton: Jože Plečnik – mož vere (Vera) 3-4/7
Berčan, Anton: Jože Plečnik – mož vere (Življenje kristjana) 6/6

POEZIJA

Bevc, Cvetka: Pesmi 5/16
Cunta, Miljana: Tisto noč 6/14
Dobnik, Ivan: Pokrajina v Oazi 3-4/15
Eikaas Haavimb, Marit: Vrabček (zaletel se je v okno) 5/15
Jelenko, Aleš: Pesmi 1/12
Križanič Müller, Danica: Pesmi 3-4/22
Simonović, Ifigenija: Pesmi 2/13
Strojan, Marjan: Pesem 1/11
Štampe Žmavc, Bina: Pesmi 3-4/20
Von Chamisso, Adelbert: Ogled križev 2/11

SMER LITERATURA

Brešar, Dušan: Pesmi 3-4/12
Kostnapfel, Marija: Pesmi 5/11
Ule, Eva: Herbarij anthroposa 6/12
Vičič Stegu, Ana: Pesmi 1/8

PROZA

Arko, Andrej: Poslovitev 1/15
Gomboc, Mateja: Nokturno o odhodu 3-4/24
Krečič Scholten, Tadeja: Kar te ne uniči, te okrepi 2/17
Partljič, Tone: Doroteja 5/20
Petrarka, Francesco: Pismo Aneju Seneki 6/18
Scholten Krečič, Tadeja: Konec? Začetek? 6/15

LITERATOVA BESEDA

Konc Lorenzutti, Nataša: Zgodba o zgodbi 5/31
Krečič Scholten, Tadeja: V zgodbi je vse mogoče 3-4/26
Müller Križanič, Danica: Ko se rodi pesem, bi lahko poletela 6/22
Svetina, Peter: Kratek razmislek o zbranosti in pisanju 2/20
Šega, Vanda: Sledi 1/19

št./str.

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

Remše, Matija: Naključna trojka 1/21
Remše, Matija: Oseba in družba 5/33
Remše, Matija: Prihodnost napredka 6/24
Remše, Matija: Petdeset let ali pol stoletja 2/22
Remše, Matija: Rad imam ponedeljek 3-4/28

POGOVOR

Cestnik, Branko: Tudi miselna surovost je surovost, oropa nas simfonije mišljenja 5/37
Gaberšček, Silvester: Krščanstvo je jedro naše kulturne dediščine 3-4/39
Gantar, Kajetan: S Prešernom in Zoisom ob velikanih antike 1/26
Jančar, Drago: Umetnost si mora upati izreči več 6/28
Orožen, Martina: Materni jezik je zadeva časti 1/33
Pugelj, Breda: Če delo ni iskreno, ni vredno pisanja niti branja 3-4/32
Virk, Jani: Od snežnih zametov in nemške literature do porajanja slovenskega leposlovja in filma 2/27

PORTRET

Arko, Andrej: »Idej mi ne manjka« 5/44
Herle, Dominik Janez: Ana Klemenc, junakinja in predhodnica prodornih slovenskih žensk 6/35
Jelovšek, Alenka: Fran Ramovš – utemeljitelj moderne slovenistike 3-4/47
Kuret, Primož: Giuseppe Tartini (1692–1770) 2/34
Maver, Aleš: Njegov neuspeh je presegal uspehe drugih 1/38

IN MEMORIAM

Bohak Adam, Tina: Marija Bitenc Samec 3-4/54
Faganel, Jože: De mortuis … 3-4/49
Grdina, Igor: Ob slovesu Primoža Kureta 3-4/51
Gregorčič, Simona: Jasmina Rihar (1975–2022) 6/40
Herek, Boža: Zbogom, profesor Vejica 3-4/60
Kavaš Puc, Nataša: Vladimir Kos (1924–2022) 5/46
Remše, Matija: Ivan Mohar 6/38
Rezar Mlakar, Cvetka: Kajetan Gantar 3-4/62
Škamperle, Igor: Boris Pahor (1913–2022) 3-4/57
Špelič OFM, Miran: Exegi monumentum 3-4/65
Zlobec, Barbara: Musis amicus 3-4/63

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

Šerbelj, Ferdinand: Francesco Pittoni, beneški slikar na prehodu v 18. stoletje 5/48
Šerbelj, Ferdinand: Goriški slikar Antonio Pàroli 1/40
Šerbelj, Ferdinand: Janez Mihael Lichtenreit (1705–1780) 2/36
Šerbelj, Ferdinand: Lombardski slikar Giulio Quaglio (1668–1751) 3-4/66
Šerbelj, Ferdinand: Martin Johann Schmidt, imenovan Kremser Schmidt (1718–1801) 6/42

št./str.

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

Novak Kerbler, Nina: Jagoden, jagoden, jagodni, jagodov ali jagodin sok? 1/43
Novak Kerbler, Nina: O živih in neživih samostalnikih moškega spola 3-4/69
Novak Kerbler, Nina: Poimenovanja prebivalcev domačih krajev 5/51
Novak Kerbler, Nina: Predstavila jim je svoje ali njene starše? 6/45
Novak Kerbler, Nina: Živo ali neživo – to je zdaj vprašanje 2/39

MUZIKOLOGIJA

Kuret, Primož: »Vi ste rojeni za glasbo …« 2/43
Kuret, Primož: Alexander Zemlinsky (1871–1842) 1/48
Kuret, Primož: Olivier Messiaen 3-4/75

SEDMA UMETNOST

Čeh, Aleš: Češkoslovaški filmski čudež 6/48
Čeh, Aleš: Najtežji korak 5/55
Čeh, Aleš: Testament evropskega človeka 1/52
Čeh, Aleš: Velikana skandinavskega filma 3-4/78
Čeh, Aleš: Vse je milost 2/47

ESEJ

Bogataj, Jan Dominik: Krščansko spominjanje med *confessio* in *exomológēsis* 6/60
Ditmajer, Nina: Zakaj so bile *Dogodivšine štajerske zemle* Antona Krempla podvržene cenzuri 6/57
Griesser Pečar, Tamara: Cita, zadnja cesarica v Evropi 5/73
Griesser Pečar, Tamara: Lambert Ehrlich 3-4/102
Komelj, Milček: Penelopin prt Kajetana Gantarja 1/63
Kovač, Edvard: Pokončni človek 3-4/92
Kovačič Peršin, Peter: Dvanajst nenapisanih strani 1/66
Maver, Aleš: Ukrajina je daleč, a kljub vsemu blizu 3-4/86
Müller, Lidwina: Boris Pahor, Nekropola: pogled drugega 3-4/82
Nanut, Carlotta: Istovetnost Goriške skozi prizmo njene noše 2/60
Osredkar, Mari Jože: Esej o Abrahamovem odnosu do Jahveja 2/50
Partljič, Tone: Ni vse na svetu politika in ideologija! 1/55
Pihlar, Tanja: Hlebševa knjiga o metafizičnem realizmu 2/54
Podbersič ml., Renato: Papež Benedikt XV. – ob stoletnici smrti 1/59
Puhar, Alenka: Skriti papirji Angele Vode 5/68
Rahten, Andrej: Lambert Ehrlich na pariški mirovni konferenci 6/52
Rahten, Andrej: Zaščitnik Slovenske krajine: Anton Korošec in Prekmurje 3-4/97
Vollmaier Lubej, Janja: Drobci sodobne ukrajinske književnosti 5/60
Žlender, Marina B.: Antoni Gaudí in bazilika Svete družine (Sagrada Família) 1/68

PREDBRANJE

Cestnik, Branko: Šesti pečat 2/66
Fabry, Joseph B.: Hoja za smislom 2/70

št./str.

Grdina, Igor: Med zemljo in zvezdami 5/78
Lafon, Guy: Abraham ali iznajdba vere 1/76
Mihajlovič Dostojevski, Fjodor: Zimski zapiski o poletnih vtisih 3-4/20
Mihajlovič Dostojevski, Fjodor: Zločin in kazen 3-4/117
Mornštajnová, Alena: November 6/64
Ozvaldič, Danica: Krojenje tišine 3-4/110
Perenič, Urška: Luize Pesjakove pesmi za slovensko mladost v zrcalu bidermajerja 6/67
Pralong, Jöel: Zakaj se tako bojimo smrti? 1/72
Pugelj, Breda: Cesta do proge 3-4/107
Rode, Franc: Vse je dar 3-4/113

JUBILEJ

Arko, Andrej: Malo takih mož 6/70
Arko, Andrej: Na krilih besed 3-4/119
Štuhec, Ivan: Ddr. Anton Stres 6/72

KNJIŽNE OCENE

Jurič A., Zora: Drago Jančar / Ob nastanku sveta 3-4/126
Kolar, Bogdan: Andrej Rahten / Anton Korošec 5/82
Košir, Manca: Marko Pišljar / Odsevi bližine 3-4/132
Kovač, Edvard: Henrik Neubauer / Svetovna zgodovina plesa 3-4/127
Kovač, Edvard: Janko Prunk / Iskanje pristana 6/81
Kovač, Edvard: Niko Grafenauer, Tina Kozin / Plasti odzidanih daljav 1/81
Koželj, Kristian: Branko Cestnik / Šesti pečat 6/76
Maver, Aleš: Luka Lisjak Gabrijelčič, Ferenc Laczó (ur.) / Dediščina razdeljenosti: Vzhod in Zahod po 1989 1/80
Počivavšek, Marija: Alenka Hren Medved / Premog, železnica, terme in pivo 2/74
Podbersič ml., Renato: Janez Juhant / Lambert Ehrlich – prerok slovenskega naroda 3-4/128
Ribič, Jakob: Andrej Pisani / Sol na licih 2/76
Simonović, Ifigenija: Lidija Matthews Zwitter / Pisma iz Londona: 1939–1946 3-4/130
Simonović, Ifigenija: Mateja Gomboc / Balada o drevesu 3-4/133
Simonović, Ifigenija: Tone Kuntner / Grabe mojih sanj 6/77
Ule, Eva: Fjodor Mihajlovič Dostojevski / Dnevnik pisatelja 6/79
Ule, Eva: Tadeja Krečič Scholten / Nikoli ni prepozno 2/75

KULTURNI ODMEVI

Kovač, Edvard: Zaslon svetlobe hrepenenja 3-4/139
Koželj, Kristian: Ko se stvari uležejo na svoje mesto 5/91
Simonović, Ifigenija: Ob razstavi del Elde Piščanec v Narodni galeriji v Ljubljani 5/89
Simonović, Ifigenija: Oditi, vrniti se, vmes biti 1/82
Simonović, Ifigenija: Petje, slikanje, pisanje 3-4/135
Simonović, Ifigenija: Proti sprotnemu smislu za nazaj in za naprej 6/84
Simonović, Ifigenija: Romanje, spomini in večni strah 2/78
Simonović, Ifigenija: Srca utripajo, ure bijejo 5/87
Žlender B., Marina: 40. Festival Radovljica 2022 5/85